T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'NİN TİCARET ANLAŞMALARI:1923-1939

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özge VAROL

Tez Danışmanı

Doç.Dr.M.Murat BASKICI

ANKARA-2012

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....3

1. İmparatorluk Dönemi Ticaret Anlaşmaları'na Bakış.....4

1.1. 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması.....4

1.2. 1838 Sistemi Ticaret Anlaşmaları.....10

1.3. 1860-1862 Sistemi Ticaret Anlaşmaları.....14

1.4. Sonuç.....15

2. II.Meşrutiyet'den Lozan'a Ticaret Politikaları.....21

2.1. 1908-1914 Dönemi Ticaret Politikası.....21

2.2. 1914-1919 Dönemi Ticaret Politikası.....23

2.3. 1919-1923 Dönemi Ticaret Politikası.....25

2.4. Sonuç.....26

3. 1923-1939 Döneminde Türkiye'nin Ticaret Anlaşmaları.....28

3.1. Lozan Anlaşması'nın Ticari Hükümleri.....29

3.2. 1923-1929 Ticaret Anlaşmaları.....40

3.3. 1929-1934 Ticaret Anlaşmaları.....49

3.4. 1934-1939 Ticaret Anlaşmaları.....66

3.5. Sonuç.....84

4. Sonuç.....86

Kaynakça.....92

SUNUŞ

Ticari anlaşmalar, ait oldukları dönemin iktisadi, sosyal ve politik dönüşümlerini gösteren, etkileri bakımından yapıldıkları dönem ile sınırlı kalmayan ve önemli iktisat politikası araçlarını içeren kanuni metinlerdir. Bu anlamda, ticaret anlaşmaları, hükümleri üzerinden dönemlerine ait dış ticaret politikalarının izini sürmek mümkün olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, imzalanan ilk ikili ticari anlaşma olan 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması'ndan başlayarak Türkiye'nin dış ticaret politikasının genel bir çerçevesini çizmek ve özel olarak 1923-1939 döneminin, ticaret anlaşmaları üzerinden, ticaret politikalarının izini sürmektir.

1. İMPARATORLUK DÖNEMİ TİCARET ANLAŞMALARI'NA BİR BAKIŞ

1838 yılından I.Dünya Savaşı'na kadar olan süreç, dış ticaret açıkları-borç sarmalı ekseninde dönemin iktisadi, sosyal ve politik izdüşümlerini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Osmanlı toplumsal yapısı, sanayisi ve tarımsal üretimine olan etkileri açısından imparatorluk dönemi ticaret anlaşmaları, Balta Limanı Ticaret Anlaşması'nın yanı sıra hükümleri açısından benzer özellikler taşıyan anlaşma dönemleri itibariyle incelenecektir. Bu alt dönemler, 1838 sistemi ticaret anlaşmaları ve 1860-1862 sistemi ticaret anlaşmalarıdır.[1]

1.1. 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması

19.yy.'ın başlarından itibaren Avrupa'nın iktisadi, siyasi ve askeri güç dengeleri değişime uğramaya başlamıştır. Sanayi Devrimi'ni diğer ülkelerden önce tamamlayan İngiltere'ye karşı, Avrupa ülkeleri kendi iktisadi kalkınmalarını desteklemek için ulusal ve korumacı ekonomi politikaları uygulamaya yönelmişlerdir.Sanayi Devrimi'nden itibaren gerçekleşen üretim ve verimlilik

[1] Bu sınıflandırma ilk olarak Prof.Dr.Yusuf Tengirşenk'in ***"Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti"*** başlıklı kitabında yer almaktadır ve bu çalışmada yapılmak istenilen ticaret politikaları analizine en yakın sınıflandırma olduğu için bu kaynak referans alınmıştır.

artışları karşısında Avrupa ülkeleri arasında birçok iç ticaret engeliyle karşılaşan İngiltere'nin serbest pazar arayışına yönelmesi, ekonomik yayılma sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu anlamda, söz konusu dönemde İngiltere'nin uluslararası politikaları stratejik olmanın yanı sıra iktisadi açıdan pragmatik unsurlar da taşımaktadır.[2]

Aynı dönemde, Osmanlı Devleti ise zorlayıcı içsel ve dışsal koşulların etkisi altındadır.1838 yılından önceki dönemlerde, kendi bölgelerinde bağımsız kararlar alan ayan ve paşaların, artan ticaret hacminden pay alabilmek için ticarete konu olan mallar üzerinden keyfi vergiler aldıkları, rüşvet istedikleri, ticarete yasaklama ve müdahalelerde bulundukları görülmektedir. Ayrıca, tüccarların can ve mal güvenliğine ve böylece ticarete yönelik bir tehdit de söz konusudur. Bu dönemde, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanarak Suriye ve Girit'i işgal etmesi ile doruk noktasına ulaşan Mısır sorunu, Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda siyasi olarak zor bir sürece girmesine neden olmuştur.[3]

Dönem itibariyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz sömürgesi olan Hindistan'a giden yollar üzerinde olan konumu nedeniyle stratejik öneme sahip olması ve buharlı gemi taşımacılığının gelişmesine paralel olarak sürekli artan ticari ilişkilerin İngiliz iktisadi hedefleriyle uyumluluk göstermesi nedenleriyle İngiltere'nin Osmanlı siyaseti pragmatik unsurlar taşımaktadır.[4]

Bu içsel ve dışsal koşullar altında Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında imzalanan 1838 Ticaret Sözleşmesi'nin başlıca maddelerini şu şekilde

---

[2] Pamuk, Şevket. ***Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme,İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri- II***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s: 31

[3] Tezel,Yahya Sezai. ***Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*****,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1994, s: 63-65

[4] Özdemir,Bülent. ***"1838 Ticaret Anlaşması" Osmanlı Ansiklopedisi*** içinde, cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s: 353.

özetleyebiliriz: Daha önceki anlaşmalar uyarınca uygulanan ihraç yasakları, tarımsal ve diğer ürünler üzerinde var olan ter türlü yed-i vahid sistemi ve ticareti yapılan mal için tezkire (izin belgesi) isteme usulü kaldırılmış, İngiliz tüccarlara "en çok müsaadeye mahzar devlet" statüsü tanınmakla birlikte bu tüccarlar, Osmanlı Devleti'ndeki her türlü ticarette "en çok müsaadeye mahzar yerli tüccar"la eşit haklara sahip olmuş, İngiliz tüccarların %3 olan ihraç vergisinden başka ticarette uygulanan tüm iç ve dış vergilerin yerine geçmek üzere ihracat için %9, ithalat için %2 vergi ödemesi karara bağlanmış, böylece ihracata ödenecek vergi toplamda %12, ithalat için ödenecek vergi ise toplamda %5 olarak kararlaştırılmış, İngiliz tüccar diğer ülkelerden getirdikleri malların da serbestçe ticaretini yapma hakkı elde etmiştir. Ayrıca, anlaşmanın yedi sene yürürlükte kalacağı karara bağlanmıştır.[5]

Anlaşma hükümlerinin analizi açısından dikkat çekici olan unsur, İngiliz hükümetinin Osmanlı hükümetini ithalat harçlarının sabitlenmesi konusunda değil, giderek artan iç ticaret harçlarından kurtulmak için iknaya çalışmasıdır. Osmanlı Devleti, ithal ve ihraç edilen malların reel değerleri üzerinden gümrük harçları belirlemiş, İngiliz hükümetinin malların reel değerleri arttıkça lehine olan bu ithalat harçları ile değil, Osmanlı Devleti'nin iç ticarette uyguladığı yerel harçlarla ilgili şikayette bulunmuştur. Aynı zamanda, Osmanlı hükümetinin belirli ürünlerin ihracatı üzerine yasaklamalar veya sınırlamalar koyarak bunları devlet tekeli (yed-i vahid) haline getirmesi İngiliz tüccar açısından ticaret engeli olarak algılanmıştır. Bu bağlamda, İngiliz hükümeti anlaşma hükümlerini kendine göre sorun olan bu iki konunun çözümüne yönelik olarak biçimlendirmiştir.[6]

---

[5] Kütükoğlu, S. Mübahat. ***Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri Cilt II: 1838-1850*,**Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974, s: 5-7

[6] Özdemir, a.g.m, s: 352

Sonuçları itibariyle bakıldığında, İngiliz ticaret hacminin anlaşmadan sonraki yıllarda önemli ölçüde artmadığı, ancak artarak devam ettiği ve 1838-1845 yılları arasındaki yedi yılda (1840 yılı hariç) gemi sayısı olarak 8 kat, gemi tonajı olarak 11 kat ve ticaret hacmi olarak 1,85 kat arttığı görülmektedir. Anlaşma ticaretin yapısında da önemli bir değişikliğe yol açmamıştır. Anlaşmadan önce Osmanlı Devleti'nin ihracatını önemli ölçüde hammadde ve tarım ürünleri oluştururken, ithalatını nihai ürün ve İngiliz kolonilerinden gelen ürünler oluşturmaktadır. Anlaşma sonrasında bu yapı Osmanlı İmparatorluğu'nun ithalat hacminde az bir artış göstererek aynı kalmıştır. Bu anlamda, genel olarak anlaşmanın iki ülke arasında artarak süren ticaretin hızını ve oranını etkilemediği söylenebilir. Fili olarak, anlaşmanın tarafların motivasyonunu oluşturan nedenleri ise ortadan kalkmıştır; Osmanlı Devleti'nin bu anlaşmadan sonraki dönemde daha birçok ülkeyle ticaret anlaşması imzalamış olması İngiltere'nin dış ticaretteki ayrıcalıklı konumunu sona erdirmiş, Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır ve Suriye'deki hakim konumunu sürdürmüş, Avrupa'ya sürekli yapılan illegal ticaret meşru hale gelmiştir.[7]

Anlaşmanın, uzun dönemli ve iktisadi açıdan önemli olmakla birlikte günümüze kadar akademik çerçevede tartışılarak gelen ana noktası, Osmanlı sanayiine, özellikle el tezgahları ile yapılan üretime etkisidir. 19.yy.ın ortalarından itibaren giderek daha yaygın ve ucuz hale gelen ithal malların rekabeti karşısında birçok şehirde iplik eğirme ve kumaş dokuma gibi faaliyetlerde el tezgahlarının gerilemekte olduğu gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde el tezgahlarında üretim yapan lonca ve küçük imalathane sahiplerinin ithal mallarla rekabet konusundaki şikayetleri, yapılan ticari anlaşmanın o zamana kadar varlığını gelişerek sürdüren Osmanlı sanayii üzerindeki

[7] Özdemir, a.g.m, s: 352-357

olumsuz etkisini doğrulamaktadır.[8] Buradaki ikinci önemli nokta, yerli sanayinin rekabete uzun süre direnmekle birlikte bu rekabetle dönüşerek mücadele ettiğidir. İpliği üretmek yerine daha ucuz ve daha kaliteli ithal iplik kullanarak, ithal edilenlerden farklı türlerde kumaş üreterek ve ucuz işgücü üzerinden ithal mallarla rekabet edilmiştir. Üçüncü önemli nokta ise, yerli sanayinin loncalar üzerinden örgütlenen küçük ve orta ölçekli atölyelerdeki geleneksel el tezgahlarına dayanması anlamında tam anlamıyla kapitalist üretim tazı ve yeterli sermaye birikiminden çok uzak olduğudur. Bir diğer önemli nokta, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki eşit olmayan ticari ilişkilerden doğmuş olan bu anlaşmanın sonraki dönemlerde Osmanlı hükümetini bağımsız dış ticaret politikaları izleyebilme yeteneğinden yoksun bıraktığıdır. Bu anlamda, 19.yy.ın sonlarına doğru başlayan sanayileşme girişimleri karşısında Osmanlı hükümeti açısından korumacı dış ticaret politikaları uygulayarak yerli sanayiyi desteklemek mümkün olmamıştır. 1929 yılına kadar devam edecek olan bu süreç içerisinde yerli sanayi açık ekonomi koşullarında biçimlenmek zorunda bırakılmıştır.[9]

Sonuçları açısından Balta Limanı Anlaşması'nın yerli sanayi yanında tarıma olan etkisi ile de değerlendirilmesi gereklidir. Bu etki en fazla afyon ve hububat tarımı açısından belirgindir. Tekel uygulamasının kaldırılmasından sonra ekim alanlarının genişlemesi afyon üretimini arttırmakla beraber, ilk başta hazinenin geliri afyon inhisarından alınan vergi nispetinde azalmıştır. Bununla beraber, afyon üretimi ve buna paralel olarak afyon ihracatının artması, hazinenin gelirini ihracattan alınan gümrük vergisi nispetinde arttırmıştır. Ancak, anlaşmanın hemen sonrasında Çin ve

[8] Bu konuda yapılan akademik tartışmaların ana eksenini, 1820'li yıllardan itibaren hızla büyümeye başlayan ithalat hacminin yerli sanayi üzerindeki olumsuz etkisinin topyekûn Balta Limanı Anlaşması'na mal edilip edilemeyeceği oluşturmaktadır. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Pamuk, a.g.e. s: 32-37

[9] Pamuk, a.g.e, s: 32-37

İngiltere arasında çıkan Afyon Savaşı nedeniyle afyon ihracatı oldukça azalmış, bu durum da hazinenin gelirlerini azaltması anlamında mali bir krize neden olmuştur. 1841 yılında son bulan savaş sonucu afyon ihracı bir miktar arttıysa da geçek artış 1843-1846 yılları arasında gerçekleşmiş, 1846 yılında tekrar düşüş yaşanmış ve durum 1861 yılına kadar devam etmiştir. 1838 yılına kadar yalnızca özel izinle ve az miktarlarda ihraç edilebilen hububatın ihracı anlaşma sonucu serbest bırakılmıştır. Hükümetin rekoltenin az olduğu yıllarda ihracı yasaklama hakkı talep etmesi üzerine İngilizlerden tatmin edici bir taahhüt alınamamış, İngiliz elçinin bu yönde şifahi olarak verdiği söz kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Uygulamaya yönelik olarak baktığımızda, kıtlık yıllarında İngiliz tüccarların bu söze uydukları görülmektedir. İngiliz tüccarların hububat ihracına yönelik devamlı talepleri yerel piyasalarda hububatın fiyatını yükseltmiş, yükselen fiyatlar karşısında halk yağmaya ve ihracatı önlemek için isyana yönelmiştir. Üretimin bol olduğu yıllarda fazla ihracattan doğan fiyat yükselişlerini takiben oluşan bu yapay kıtlığı önlemek adına hükümet zaman zaman hububat ihracını yasaklamıştır. Üretimin düşük olduğu yıllarda ise kıtlığı önlemek ve fiyat artışı nedeniyle halkın tohumluk bile ayırmadan elindeki bütün hububatı satma yoluna gitmesini engellemek adına yine zaman zaman hububat ihracı yasaklanmıştır. Esasen üreticilerin elindeki fazla hububatın ya da daha önceden taahhüt edilen hububatın satışına yasak koyulmamıştır. Asıl amaç, Osmanlı Devleti'nin hububat politikası çerçevesinde kıtlığın önlenmesidir. Son olarak, hububatın ihraç yasağına başka bir gerekçe de savaş zamanlarında ordunun ihtiyacını karşılamak için hububat stokuna gerek duyulmasıdır. Osmanlı Hükümeti'nin aldığı her yasak kararı Avrupa'da itiraz ile karşılanmış, yabancı elçiler zaman zaman tehdit ederek zaman zaman ikna yoluyla hükümeti bu kararından vazgeçirmeye

çalışmışlardır. İhtiyat sebebiyle koyulan yasaklar kısa zamanda kaldırılmış, ancak kıtlık ve savaş zamanları getirilen yasaklar daha uzun süreler yürürlükte kalmıştır. Ayrıca, Avrupa Devletleri tarafından her seferinde eleştirilmekle birlikte kıtlık zamanlarında Avrupa'da da ihracatı yasaklama yoluna gidildiği görülmektedir.[10]

Tablo 1:1849-1861 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nden İngiltere'ye Yapılan Hububat İhracatı

sene	miktar	endeks 1849=100
1849	1141831	100
1850	1052096	92
1851	2058174	180
1852	1702035	149
1853	2050290	179
1854	1038749	91
1855*	927897	81
1856	1482013	130
1857	904269	79
1858	2024045	177
1859	1689773	148
1860	9048906	792
1861	9898191	867

Kaynak:Kütükoğlu,, a.g.e. s: 42

*Bu yıldaki düşüşün nedeni,1854 yılındaki Kırım Savaşı'nın bir yıl sonra yansıyan etkisidir.

1.2. 1838 Sistemi Ticaret Anlaşmaları

1838 sistemi olarak da adlandırılan bu dönemin başlangıç noktası, Balta Limanı Ticaret Anlaşması'dır. Bu anlaşmayı yine 1838 yılında Fransa ve Sardunya, 1839 yılında Lebeck, Bremen, Hamburg ve Hansa şehirleri, 1840 yılında İspanya, Hollanda ve 18 Alman devleti adına Prusya, 1841 yılında Danimarka ve Toskana, 1843 yılında Portekiz, 1846 yılında Rusya ve 1851 yılında Napoli-Sicilya ile yapılan ticaret anlaşmaları izlemiştir. Ayrıca bu anlaşmaların dışında Avusturya ve Rusya ile önceden elde ettikleri birtakım ayrıcalıklar sebebiyle ve İngiltere ile Macar

[10] Kütükoğlu, a.g.e. s: 22-41

Mültecileri sorunu nedeniyle gerginleşen Osmanlı-Rus ilişkileri bahane edilerek 1838 anlaşmasını yenileyici özelliklere sahip yeni ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.[11]

Hükümleri açısından 1838 Anlaşması ile benzer özellikler taşıyan, bu nedenle 1838 sistemi olarak nitelendirilebilecek bu anlaşmaların ortak özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:[12]

- Anlaşma hükümleri ebedi niteliktedir.
- Bir devletle imzalanan anlaşma hükümleri diğer Avrupa devletlerine de yeni anlaşma yapmaya gerek duyulmadan uygulanacaktır.
- Yabancı tüccarlar ülke içinde de yerel tüccarlar gibi mal alıp satabileceklerdir.
- Yed-i vahid uygulaması iptal edilmiştir.
- Ticaret için tezkire isteme usulü terk edilmiştir.
- Yabancı tüccarların iç ticaret için ödeyecekleri vergiler yerel tüccarların ödedikleri ile eşitlenmiştir.
- Yabancı tüccarlar %9 olan ihracat vergisini ödedikten sonra tüm iç vergilerden muaf tutulmuş, ancak Osmanlı topraklarında üretilen ürünü diğer ülkelere ihraç etmek için %3 oranında ek bir gümrük vergisi ödemeleri karara bağlanmıştır.
- Yabancı tüccarlar %3 olan gümrük vergisini ödedikten sonra eğer ithal ettiği ürünü başka bir iskeleye nakletmek isterse ek bir vergi alınmayacak ancak ithal edilen ürün ülkenin diğer yerlerine gönderilmek istenirse %2 oranında ek bir ithalat vergisi alınacaktır.

---

[11] Özçelik, Ayfer. ***Osmanlı Devleti'nin Çöküşünde Ekonomi-Politik Baskılar Üzerine Bir Deneme (1838- 1914)***, Ecdad Yayınevi, Ankara 1993, s:22, 28-29

[12] Tengirşenk, Yusuf Kemal. ***Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti,***Maarif Matbaası, Ankara 1940 ,s: 2-5

- Yabancı tüccarlar, Osmanlı Devleti verdiği imtiyazları açıkça ihlal etmediği sürece şikayette bulunmayacaklardır.
- Yabancı tüccarlar tarafından ithal edilmiş ve vergileri verilmiş olan ürünler ülkenin her yerine serbestçe gönderilebilirler.
- Transit mallardan vergi alınmayacak, ancak yabancı ülkelere ihraç edilmek üzere getirilmiş veya getiren kimsenin elinde kalmış malların ithalatı için %3 oranında gümrük vergisi alınacaktır.
- Boğazlardan geçiş için verilen izinler diğer geçişleri gecikmeye uğratmayacak şekilde verilecektir.
- İmzalanan anlaşma hükümleri Osmanlı Devleti'ne ait tüm eyaletlerde uygulanacaktır.
- İthal ya da ihraç edilen ürünün değerinde çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek amacıyla, iki tarafın uzmanları bir araya gelerek her ondört senede bir ithal ve ihraç edilen her ürün için %3 üzerinden ve Osmanlı sikkesiyle ödenecek olan gümrük vergisini tekrar hesaplayacak ve bir tarife defteri oluşturacaklardır. Bu gözden geçirilen tarife yedi sene yürürlükte kalacak, eğer taraflardan biri bu süre bittiğinde tarifenin tekrar gözden geçirilmesini isterse bu tarife belirtilen hükme uygun olarak yenilenecek, ancak taraflar yedi sene sonunda gözden geçirme talep etmezlerse daha önce belirlenen tarife yedi sene daha geçerli olacaktır.

Hazinenin gelir kayıpları yanında bu anlaşmalar uygulamaya yönelik sorunlara da neden olmaktadır. Eski ve yeni statüye tabi devletlere gümrükte ayrı işlemler yapılmakla birlikte, %9 ihracat ve %2 ithalat vergisinin gümrük, damga ve belediye vergisi arasında nasıl dağıtılacağı karışıklığa yol açmaktadır. İngiliz ve Fransız

mallarına diğer tüccarların mallarından ayrılmaları için damga vurulmakta, %9 ihracat vergisinin bölünüş şekli, İstanbul'da alkollü içkilerden alınan verginin varlığı ve taşra gümrüklerinin genellikle iltizama verilmiş olması nedeniyle farklılık göstermektedir.[13]

Sonuçları açısından değerlendirdiğimizde, 1850 yılında imzalanan ve İngiliz tüccarlara verilen ayrıcalıkları genişleten anlaşmanın Osmanlı hububat üretimine olan talebi arttırdığını söylemek mümkündür. Bu dış talebin Osmanlı topraklarında zaman zaman kıtlığa yol açması, Osmanlı tarımının bu talebi karşılamak yönünde hububat tarımına doğru evrimleşmesine neden olmuştur. Ancak burada özellikle belirtilmesi gereken husus, yabancı özellikle İngiliz tüccarların dış ticarete hakim olmaları nedeniyle, sonuçları açısından dış ticaretin mültezim usulüne benzer nitelikler taşımasıdır. Bu anlamda, bu tür anlaşmalarda iktisadi açıdan önemli olan nokta, tarımsal üretimden elde edilecek olan üretici fazlasının ya da kısaca artığın İngiliz tüccarlar tarafından ele geçirilmesi ve sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde kapitalist anlamda bir sermaye birikimini engellemesidir. 1838 ticari sisteminin bir diğer handikapı, Osmanlı hammaddelerinin en fazla fiyatı veren yabancı tüccar tarafından satın alınması sebebiyle yerli sanayi açısından hammadde sıkıntısına yol açmasıdır.[14]

[13] Kütükoğlu, .a.g.e ,s: 22
[14] Özçelik, a.g.e, s: 29

1.3. 1860-1862 Sistemi Ticaret Anlaşmaları

1856 yılında Brezilya ve Sardunya, 1861 yılında Fransa, İngiltere ve İtalya, 1862 yılında Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, Prusya ve Alman Gümrük Birliği, Hollanda, İsveç, Norveç, Danimarka ve Avusturya, 1887 yılında Romanya ve 1890 yılında Almanya ile eski anlaşmaların o zamanın koşullarına uygun hale getirilmesi çerçevesinde yeni ticaret sözleşmeleri imzalanmıştır. Yine hükümleri açısından benzer özellikler taşıyan ve bu nedenle 1861 sistemi olarak nitelendirilebilecek bu anlaşmalar uyarınca da ithalat vergisi %8'e yükseltilmiş ve bu oran 1907 yılına kadar geçerli olmuştur. İhracat vergisi de %8 olarak belirlenmiş, ancak her yıl %1 oranında indirilerek en son %1 olarak kalması kararlaştırılmıştır.[15]

1860-61 yıllarında yapılan ticaret anlaşmalarının süreleri 28 yıl olarak belirlenmiştir. Bu süre içerisinde, yedinci, on dördüncü ve yirmibirinci yıllar sonunda taraflar anlaşma hükümlerinde değişiklik önerebileceklerdir. Ancak, Osmanlı hükümetinin yapılan ticaret anlaşmalarının bazı maddelerinin gözden geçirilmesi amacıyla yaptığı başvurular anlaşmanın taraflarınca kabul edilmemiştir. 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması'ndan başlayarak Osmanlı hükümeti, 1875 ve 1881 yıllarında perakende ticaret, bazı maddelerin inhisarları ve gümrük tarifeleri hakkında düzeltme talep ettiyse de bir sonuç alamamıştır. 1882 yılında mallara göre farklılaştırılmış oranlar içeren bir tarifeye geçme çabaları da başarılı olamamış, uzun süren müzakerelerden sonra 1907 yılında, ithal vergisi oranı %11'e yükseltilmiş,

[15] Baskıcı, Mehmet Murat. ***1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim***, Turhan Kitapevi, Ankara 2005, s: 49

ancak %3'lük farkın gelirinin Düyun-u Umumiye İdaresi'ne bırakılması şart koşulmuştur.[16]

Osmanlı Devleti'nin anlaşma hükümleri ile ipotek altına alınmış olan dış ticaret politikası, ithalata uyguladığı vergileri yükseltmesine ve böylece yerli sanayiini ve tarımını desteklemek için korumacı politikalar uygulamasına engel olmaktadır. Tam tersi olarak anlaşma hükümleri yabancı tüccarlar için koruma ortamı yaratmış ve böylece Osmanlı hammaddelerinin kolaylıkla ihracı ve yabancı mamul malların kolaylıkla ithali açısından çok elverişli koşullar oluşturulmuştur. Bu süreç sonunda, uluslararası uzmanlaşma ve işbölümü çerçevesinde Osmanlı Devleti, hammadde ve tarım ürünleri ihraç eden, mamul mallar ithal eden bir ülke konumuna gelmiştir.[17]

1.4. Sonuç

Pamuk'un yaptığı hesaplamalara göre, 1820'li yıllardan I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'nin dış ticareti 10 kattan fazla artmıştır. Savaş öncesinde ülkedeki toplam üretimin %10'undan fazlası ihraç edilmektedir.[18] 1838-1911 dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yapılan ticaret anlaşmalarının etkisiyle kolaylaşan ve maliyet olarak ucuzlayan, bu nedenle de yaygınlaşan ithalatın Osmanlı Devleti'nde dış ticaret açıklarına neden olduğu görülmektedir. Çünkü, dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin ihracatı, ithalatını karşılamaktan çok uzaktadır. Bu konuda, İngiltere ile yapılan ticaretten örnek vermek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den yaptığı ithalat, 1836 yılında 3.7 milyon sterlin, 1852 yılında 8.5 milyon sterlin, 1878 yılında 18 milyon sterlin, 1900 yılında 22 milyon sterlin, 1911'de ise 41 milyon sterlin iken, aynı yıllarda İngiltere'ye yapılan

[16]Toprak, Zafer. ***Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)***, Yurt Yayınları 2, Ankara 1982, s: 103, Kütükoğlu, a.g.e, s: 43-50, Tezel, a.g.e, s: 74
[17] Baskıcı, a.g.e, s: 50
[18] Pamuk, a.g.e, s: 20

ihracat sırasıyla 1 milyon sterlin, 2.3 milyon sterlin, 8 milyon sterlin, 15 milyon sterlin ve 26 milyon sterlindir. Dış ticaret açıkları 1850'lere kadar değerli madenler (daha çok altın ve gümüş) ihracatıyla kapatılmaya çalışılmış, ancak 1854 yılında ilk dış borç alınmış ve bu dönemden sonra bütçe açıkları Avrupa başkentlerindeki finansal piyasalardan yapılan borçlanmalarla karşılanmaya başlanmıştır.[19]

1830-1832 ile 1850-1852 dönemleri arasındaki ithalat ve ihracat rakamlarına baktığımızda, Osmanlı Devleti'nin bu dönem içinde ihracatının iki kattan fazla arttığı, dönem itibariyle en yüksek miktarda ihracatın Avusturya'ya yapıldığı görülmektedir. Söz konusu dönemde, ithalat yine iki kattan fazla artmış ve en yüksek miktarda mal İngiltere'den ithal edilmiştir. 1860-62 ile 1909-11 periyotları arasında ihracatın iki kattan fazla, ithalatın ise yaklaşık olarak üç kat arttığını görmekteyiz. Söz konusu dönemde en yüksek miktarda ihracat ve ithalat yapılan ülke İngiltere'dir. (Tablo 2)[20]

1885-1909 yılları arasındaki dönemde dış ticaretin yapısına baktığımızda, ihraç edilen tarımsal ürünlerin tütün, kuru üzüm, ham ipek ve ipek kozası, fındık, pamuk, arpa, işlenmemiş tiftik, yün ve afyon olduğunu, ithal edilen başlıca ürünlerin ise dokuma, gıda ürünleri ve yatırım mallarından oluştuğunu görmekteyiz. İhraç edilen tarımsal ürünlerden hiçbiri önemli bir ağırlığa sahip değildir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ihraç ettiği tek mamul mal kalemi el dokuması halı ve kilimlerdir. 20.yy.ın başlarında Osmanlı Devleti önemli miktarlarda pirinç, buğday ve un ithal etmektedir. Tarım ürünleri ihracatçısı bir ülkenin dışarıdan hububat ithal etmesi, ülke

[19] Tezel, a.g.e, s: 69-71
[20] Tezel, a.g.e, s: 68, tablo1.1

içindeki ulaşım ağının zayıflığı ve yürürlükteki ticaret anlaşmalarının korumacı gümrük tarifelerini engellemesiyle açıklanabilir.[21]

Tablo 2:1830-32 ve 1909-11 Periyotları Arasında Osmanlı Devleti'nin İhracat ve İthalatının Cari Değerleri ve Ülkelere Göre Dağılımı

Periyot	Endeks 1830-32=100	Ülke Payları (%)				
	İhracat	İngiltere	Fransa	Almanya	Avusturya	Rusya
1830-32	100	13	14	2	31	13
1840-42	137	20	17	2	29	10
1850-52	232	20	16	1	28	8
1860-62	326	24	30	1	17	10
1870-72	510	27	25	0	14	15
1880-82	400	24	28	1	6	14
1890-92	471	26	25	4	6	4
1900-02	534	26	19	7	8	4
1909-11	682	18	14	11	8	4
	İthalat					
1830-32	100	19	10	3	17	31
1840-42	142	29	9	5	22	17
1850-52	238	26	9	1	26	14
1860-62	323	27	12	10	17	12
1870-72	560	32	12	14	13	9
1880-82	385	45	12	2	12	10
1890-92	480	36	12	10	10	10
1900-02	500	30	10	10	15	10
1909-11	943	24	8	14	14	9

Kaynak: Tezel, a.g.e, s: 156, tablo1.1

Yapılan ticaret anlaşmalarının dolaylı etkileri toplumsal ve iktisadi dönüşümlere yol açmıştır. Ticaret anlaşmalarının ithalatı kolaylaştırıcı hükümleri dolaylı da olsa "Batılı" yaşam tarzının ve tüketim kalıplarının Osmanlı Devleti'nde yerleşmesine yardım etmiştir. Özellikle saray çevresinin ve Tanzimat'la birlikte Osmanlı Devlet yönetiminin en üst sınıflarına hakim olan bürokratların lüks tüketim mallarına olan talebi, 1820'ler ile 1850'ler arasında dış ticaret hadleri Osmanlı ürünleri lehine olmasına rağmen, ithalatı oldukça karlı hale getirmiştir. Dış ticarete hakim olan ve giderek zenginleşen kentli tüccar sınıf ile tarım ile uğraşan ve ticaret hadlerinin

[21] Pamuk, a.g.e, s: 20-21, Tezel, a.g.e, s: 69-71

lehine döndüğü dönemlerde refahı artan kırsal kesim arasında bir kopuş başlamış ve bu durum, Osmanlı toplumsal yapısında ikiliğe neden olmuştur. Ayrıca bu ikilik, yabancı tüccarların ticari faaliyetlerine aracılık eden ve gittikçe güçlenen gayri-Müslimler ile Müslüman tebaa arasında da oluşmuştur. Oluşan bu iki katmanlı toplumsal yapı, gayri-Müslimlerin Osmanlı'dan kopuş sürecini hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin anlaşmalardan sonra, özellikle Avrupa için bir pazar haline gelmesi, ekonomiyi her türlü dış etkiye açık hale getirmiştir. Konjonktürel etkilerin yarattığı bu kırılganlık, iktisadi açıdan bunalım dönemlerinde kontrol mekanizmalarını kullanmanın daha da zorlaşması anlamına gelmektedir. Gümrükler üzerindeki belirleyici etkisini yapılan ticaret anlaşmalarıyla kaybeden Osmanlı Devleti'nin yerli sanayii ve her türlü iç gümrüğü 1874 yılına kadar kara taşımacılığında, 1890 yılına kadar da deniz taşımacılığında hala ödemeye devam eden yerli tüccar sınıfı üzerinde bir koruma yaratması mümkün değildir. Osmanlı ihracatının ithalatını karşılayamaması nedeniyle oluşan dış ticaret açıkları da hesaba katıldığında, içeride özel ve devlet tasarrufu şeklinde bir sermaye birikiminin oluşması mümkün olamamıştır. Ayrıca, 1838 ve sonrasında yabancı tüccarların kurumsal olarak elde ettikleri işletme ayrıcalıkları, yerli tüccar sınıfın bu alanlardan dışlanmasına neden olması bakımından da sermaye birikimini engellemiştir. Avrupa sermayesi kârlı gördüğü her alanda faaliyette bulunmuştur. Geleneksel olarak Müslüman tebaanın faaliyette bulunduğu halıcılık, hancılık ve kervansaraycılık benzeri alanlarda dahi gayri-Müslimler eliyle yabancı sermayenin faaliyetlerini görmek mümkündür.[22] Buharlı gemilerin deniz ticaretini hızlandırması ve hacmini arttırması, ticaret anlaşmaları ile birlikte değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nde

[22] Özçelik, a.g.e, s: 34-36, Tezel, a.g.e, s: 71-89

deniz ticaretinin merkezi konumundaki limanların ve liman kentlerinin gelişmesine yol açmıştır. Bu alanda da, yabancı sermaye yol, liman, antrepo, deniz feneri, karantina istasyonu gibi ticaretin kolaylaştıracak ve karlılığını arttıracak her türlü yatırımı yapmış ve de işletmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nde ulaştırma sektörü, limanlar arası ticaret de dahil olmak üzere tamamen yabancı sermaye denetimine girmiştir. Ticaret anlaşmalarının Osmanlı tarımını uluslararası uzmanlaşma çerçevesinde ticarileştirmesi, tarımsal ürünlerin ihracatında uluslararası piyasalar ile bağlantı sağlayan kuruluşların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kuruluşlar, ürünlerin üretiminin ve kalitesinin artmasını sağlamıştır.[23]

Osmanlı iktisadi düşünce sistemi içinde, özellikle klasik dönemde etkili olan üç ana ilke; İaşe, Fiskalizm ve Gelenekçilik ekseninde, 1838-1908 dönemi aynı zamanda bir dönüşümü ifade etmektedir. Osmanlı tarımsal ürünlerinin ve hammaddelerinin 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşmasıyla kolaylaşan ve artarak devam eden ihracat süreci, iaşe ilkesinin niteliğinin değişmesine neden olmuştur. Klasik dönem Osmanlı iktisadında iaşe ilkesi, üreticilerin kâr amacıyla piyasa için üretim yapmalarını değil, toplumun bol, kaliteli ve ucuza beslenmesi için üretim faaliyetinde bulunmalarını ifade etmektedir. Bu nedenledir ki, Osmanlı Devleti, ülke içindeki ürün miktarının artmasını sağlayan ithalat üzerinde esnek bir politika yürütürken, ülke içinde üretilen malların azalmasına yol açan ihracat üzerinde kısıtlayıcı müdahalelerde bulunmuş, kıtlığı önlemek için arz ve talebi dengede tutmaya çalışmış, fiyatları kontrol altında tutmuştur. 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile başlayan süreçte, Osmanlı Devleti'nde üretilen tarımsal ürünler ve hammaddeler üzerindeki ihracatı kısıtlayan uygulamalar kalkmış, kâr amacı

[23] Baskıcı, a.g.e, s: 59-62, 135

güdülerek piyasa için üretim başlamış, bu anlamda iaşe ilkesinden de taviz verilmiştir. Osmanlı iktisadi düşünce sistemindeki ikinci önemli ilke olan gelenekçilik, iktisadi yapıyı muhafaza etmeyi ve sosyal dengelerin mümkün olduğunca değişmeden kalmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti, iktisadi ve sosyal yapıyı bozacak nitelikteki tüketim artışlarını kontrol altında tutmaya çalışmış, bu amaçla lüks tüketimi sınırlandırmış, üretim fazlalarını önlemeye çalışmıştır. Oysa, 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması ve daha sonra imzalanan anlaşmalarla artan ithalat hacmi lüks tüketimi arttırmış, bazı tarımsal ürünlerde üretim fazlalarına neden olmuştur. Ayrıca, dış ticaret ile zenginleşen kentli tüccar sınıf Osmanlı Devleti'nde sosyal dengelerin de giderek bozulmaya başladığının göstergesidir. Bu anlamda, gelenekçilik ilkesi de söz konusu süreçte etkinliğini yitirmiştir. Osmanlı iktisadi düşüncesinin üçüncü ilkesi olan fiskalizm, hazine gelirlerinin mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarılmasını ifade etmektedir. Kıtlığı önlemek, iktisadi ve sosyal yapıyı muhafaza etmek gibi gerekçelerle ticarete yapılan müdahaleler hazinenin dış ticaret üzerinden aldığı vergi gelirlerini kısıtlamış, bu anlamda Osmanlı Devleti fiskalizm ilkesini hazine gelirlerini arttırmaya yönelik olarak uygulamaktan çok hazinenin harcamalarını sınırlandırmak şeklinde uygulayabilmiştir.[24] 1838 ve daha sonraki dönemde yapılan ticaret anlaşmalarının etkisiyle serbestleşen ticaret ve artan ticaret hacmi, anlaşma hükümleri ile belirlenmiş düşük ithalat vergisi oranları hesaba katıldığında, fiskalizm ilkesinin etkinliği açısından bir tartışma konusudur.

[24] Genç, Mehmet. ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*****,** Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000,s:43-52

2. II.MEŞRUTİYET'DEN LOZAN'A TİCARET POLİTİKALARI

II.Meşrutiyet'den I.Dünya Savaşı'na, I.Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadele Dönemi'ne, Milli Mücadele Dönemi'nden Lozan'a kadar geçen süre zarfında meydana gelen tüm iktisadi, politik ve toplumsal değişimler, siyasi erklerin sahip oldukları ekonomik paradigmaları kökünden değiştiren etkilere sahip olmuştur. Bu açıdan, 1923-1939 dönemine ilişkin ticaret anlaşmalarının ve ticaret politikalarının analizine geçmeden önce, Cumhuriyet'i ilan eden kadronun iktisat politikalarını şekillendiren süreçlere değinmek uygun olacaktır.

2.1. 1908-1914 Dönemi Ticaret Politikası

1908 yılında ilan edilen II.Meşrutiyet, siyasi olduğu kadar iktisadi açıdan da önemli değişimler içermektedir.Kanun-u Esasî'nin ilanı, Meclis-i Mebusan'ın açılması, kurulan 10'a yakın siyasi parti ile yaratılan özgürlük ortamı, işçi hareketlerini ve sendikal örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Aydınlanma Çağı Fransız düşüncesinin etkisi altında başlayan liberal Jön Türk hareketi, iktisadi

anlamda liberalizmin Osmanlı Devleti'ndeki öncüsüdür. İktisadi hayata müdahale eden, bu alandaki faaliyetleri kısıtlayan, her türlü rüşvet ve kayırmanın olduğu devlet yönetimine karşı bireyin özgürlüğünü, ferdi teşebbüsü ve öncelikle kişisel çıkarların gözetilmesini savunan liberal Jön Türk hareketi, iktisadi yönden gelişmişliğin temeli saydıkları sermaye birikiminin ancak bu yolla sağlanabileceğini savunmaktadır.[25]

II.Meşrutiyetle birlikte gerçekleştirilmek istenilen ulusal nitelikli burjuva devrimi, Mehmet Cavit Bey önderliğinde ve klasik iktisat görüşü çerçevesinde biçimlendirilmiş, bu görüş doğrultusunda devletin iktisadi hayata müdahalesine ve korumacı ticaret politikalarına şiddetle karşı çıkılmıştır. Kapitalist nitelikte bir gelişmenin ancak ve ancak serbest ticaret, tarımsal ihracata dayalı uzmanlaşma ve yabancı sermayenin serbest dolaşımına dayalı liberal iktisat politikaları ile gerçekleşebileceği savunulmuştur.[26]

1908 Devrimini gerçekleştiren Jön Türk hareketi ile ekonominin liberalleşmesi, Osmanlı ticaretine hakim olan gayri-Müslim ve yabancıların etkinliğini arttırmış, küçük ve orta sermayeli Türk-Müslüman ticaret burjuvazisi dışa bağımlı olarak gelişmiştir. Loncaların kaldırılması ile yaratılan serbest ticaret koşulları, ancak örgütsel dayanışma ile ayakta kalan Müslüman zanaatkarların yoksullaşmasına neden olmuştur. Liberal dış ticaret politikası, ticarette uzmanlaşmaya dayalı olarak tarımsal ürünlerin üretim ve ihracatında önemli derecede artışlara neden olmuş, ancak büyük şehirlerin un ihtiyacı büyük ölçüde ithalatla karşılanmaya devam edilmiştir.[27] Savaş koşulları ve zorlayıcı rekabet ortamı altında oluşan toplumsal tepki, İttihat ve

[25] Toprak, a.g.e, s: 18
[26] Boratav, Korkut. ***Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007***, İmge Kitapevi, 13. Baskı, Ankara 2009, s: 24-6
[27] Avrupa ve Amerika'dan ithal edilen unun ülke içinde üretilen undan daha ucuz olması, büyük ölçüde nakliye maliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda bkz. Boratav, a.g.e, s: 28, Pamuk, a.g.e, s: 37

Terakki'nin "Osmanlı Ulusu" yaratma fikrinden "Türk Ulusçuluğu"na, liberalizmden "milli iktisat"a geçişinde etken olacaktır.[28]

2.2. 1914-1919 Dönemi Ticaret Politikası

1908 Devrimi ile yaratılan özgür düşünce ortamının da etkisiyle liberal politikalara duyulan tepki, Alman Tarihçi Okulu etkisi altında biçimlenen "Türk Ulusçuluğu" akımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1913 yılından sonra iktidara tam anlamıyla hakim olan İttihat ve Terakki'nin, dışa bağımlı, küçük ve orta sermayeli ticaret burjuvazisinin sermaye birikimini ve böylece ulusal nitelikli kapitalist bir kalkınmayı gerçekleştireceğine duyduğu inanç, yerini dışa kapalı, ulusal ve sanayiye dayalı birikim ile kalkınmayı içeren bir iktisadi yapıya duyulan inanca bırakmıştır. Bu anlamda, Türk Ulusçuluğu'nun iktisadi izdüşümü, bireyi değil toplumu ve devleti merkez alan, devletin iktisadi yaşama doğrudan müdahalesini savunan "devlet iktisadiyatı" temelli "Milli İktisat"tır.[29]

1908 sonrasında, gümrük politikalarını ipotek altında tutan ticaret anlaşmalarından kaynaklanan engellerin aşılması ancak I.Dünya Savaşı yıllarında mümkün olabilmiştir. İktidarın doğrudan İttihat ve Terakki'nin denetimine geçmesiyle, 1914 yılında kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmış, yabancı şirketlere ticaret siciline tescil ve teminat gösterme zorunluluğu getirilmiş, bu şirketler gelir vergisine tabi tutulmuştur. Yine aynı yıl, Almanya'nın tüm itirazlarına rağmen *ad valorem* gümrük vergileri önce %15'e,1915 yılında %30'a çıkarılmış, 1916 yılında da ithal edilen mal miktarı üzerinden vergi hesaplanmasına dayanan

[28] Toprak, a.g.e, s: 19-20
[29] Toprak, a.g.e, s: 20

spesifik gümrük tarifeleri uygulanmaya başlanmıştır. Tezel'e göre, 1916 yılındaki *spesifik* gümrük tarifesi ile, o yılki fiyatlara göre ortalama %18'lik bir *ad valorem* vergiye eş değerde gümrük vergisi tahsilatı sağlanmıştır. Savaş yıllarında ihtiyaç duyulan bazı tahıl ve stratejik maddelerin ihracını yasaklamak adına dış ticarete İhracat Heyeti aracılığıyla kısıtlamalar getirilmiştir. İhraç edilecek tüm mallar için ihraç vesikası alma zorunluluğu, dış ticaretin doğrudan İhracat Heyeti'nin ve böylece devletin kontrolü altına girmiş olduğunun bir göstergesidir. Devletin iç ticaretteki kontrolü ise Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye aracılığı ile sağlanmaktadır.[30]

Sekiz yıl geçerli olmak üzere düzenlenen, ancak savaş koşulları altında oluşan iktisadi belirsizlik nedeniyle süresi üç yıla indirilen yeni gümrük tarifesi ile, temel ihtiyaç mallarına, üretilmesi zaman gerektiren mamullere ve kaçakçılığı kolay olan mücevher ve benzeri ürünlere ılımlı gümrük vergileri getirilirken, hammaddeleri ülkede bulunan, üretimi kolay olan mamullere ve tarım ürünlerine ağır gümrük vergileri getirilmiş, bu sayede tarım ve sanayinin koruması hedeflenmiştir. Yeni gümrük tarifesinin iki açıdan dikkate alınması gereklidir. Birincisi, bu tarife ile tarım ve sanayi lehine yaratılan korumanın "iktisadi zafer" kazanılması için zorunlu olarak görülmesi, ikincisi, "mali gümrük politikası"nın, yani hazine gelirlerini arttırmaya yönelik olarak uygulanan gümrük politikasının, "iktisadi gümrük politikası"na yani ülke içindeki mükelleflerin gelirini ve böylece vergi hasılatını arttırmak yoluyla hazine gelirlerini yükseltmeye yönelik olarak uygulanmasıdır.[31]

Osmanlı hükümeti, 1918 yılında,savaş döneminde ithal edilen malların fiyatlarında meydana gelen artışlar ve Osmanlı lirasının büyük ölçüde değer

---

[30] Boratav, a.g.e, s: 31, Tezel, a.g.e, s: 158-159, Toprak, a.g.e, s: 21,120-121, Baskıcı, M. Murat **"Lozan Barış Anlaşmasının Ekonomik ve Mali Hükümleri"**,*Yaşayan Lozan* içinde, Editör: Çağrı Erhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, s: 326

[31] Toprak, a.g.e, s: 116-117

kaybetmesi nedeniyle, 1916 yılında belirlediği gümrük tarifesindeki değerleri önce 5 sonra 12 kat arttırmıştır.[32]

2.3.1919-1923 Dönemi Ticaret Politikası

1919 yılında imzalanan Mondoros Mütarekesi ile başlayan işgal süreci içinde, 1918 yılında değiştirilen gümrük tarifesi iptal edilmiş ve 1916 yılındaki spesifik gümrük vergisi oranına dönülmüştür. 1920 yılına gelindiğine, savaş sonrasında imzalanan Sevr Anlaşması hükümleri uyarınca kurulması öngörülen Maliye Komisyonu, gümrükler yönetimini atamak ve görevden almak, gümrük tarifelerini değiştirmek, İtilaf Devletleri[33] uyruklarına karşı her türlü ithalat ve ihracat yasağı koymak gibi yetkilere sahip olacaktır. Anlaşmanın diğer mali hükümleri uyarınca, kapitülasyonlar rejimi yeniden kurulacak, daha önceki rejimde kapsanmayan İtilaf Devletleri lehine genişletilecek ve 1907 yılında belirlenen gümrük tarifesi yeniden yürürlüğe konulacaktır. Böylece, Osmanlı Devleti'nin uluslararası ticarette hiçbir egemenlik hakkı kalmayacaktır. Ayrıca, daha önce Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile yaptığı anlaşmalar geçersiz sayılacak, Osmanlı Devleti'nin bu ülkelerin ve savaşa katılmayan diğer ülkelerin vatandaşlarına tanıdığı ayrıcalıklar İtilaf Devletleri'nin vatandaşlarına da tanınacaktır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti, iktisadi anlamda tamamıyla İtilaf Devletleri'nin hakimiyeti altına girmektedir.[34]

---

[32] Tezel,, a.g.e, s: 159, Boratav, a.g.e, s: 44

[33] Rusya, Fransa, İtalya, ABD, Sirbistan, Romanya, Yunanistan, Belçika, Portekiz, Karadağ, San Marino, Britanya İmparatorluğu (İngiltere, Avustralya, Kanada, Hindistan, Yeni Zelanda)

[34] Baskıcı, **"Lozan Barış Anlaşmasının Ekonomik ve Mali Hükümleri"**, *Yaşayan Lozan* içinde, s:304-305, Tezel, a.g.e, s: 159

Milli Mücadele Dönemi'nde siyasette oluşan ikili yapı, ticaret politikaları açısından da farklı uygulamalara neden olmuştur. 1920 yılında Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1921 yılında,spesifik gümrük vergisi oranını beş kat arttırarak, 1916 yılında kabul edilen gümrük tarifesini kendi denetimi altındaki limanlarda[35] yeniden uygulamaya koymuştur. Yine Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1921 yılında, bazı malların ithalatını yasaklamış ve bazı mallar için de tarifeleri üç kat arttırarak, 1916 yılındaki spesifik vergi değerinin 15 katına çıkarmıştır. Milli Mücadele döneminin kazanılan Kurtuluş Savaşı ile sona ermesi sonucu, Meclis 1923 yılında ithalat yasağını kaldırmış ve bazı mallar için arttırdığı spesifik gümrük vergisi oranlarını %12'ye indirmiştir.[36]

2.4. Sonuç

Savaş yıllarında İtilaf Devletleri tarafından Akdeniz'e uygulanan ambargo, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretini çok büyük ölçüde etkilemiştir. Bulgaristan üzerinden demiryolu ile bazı mallar ithal edilebilmiş, 1915 yılında Almanya'nın Sırbistan'ı işgal etmesi ile Almanya ve Avusturya-Macaristan ile doğrudan ticaret yapılabilmiş, ancak yine de savaş zamanında dış ticaret hacmi savaş öncesi döneme göre %20 azalmıştır.[37]

Savaş dönemi dış ticaret politikasının yerli sanayi üzerindeki ilk etkisi, gümrük tarifelerinin arttırılması sonucu sağlanan koruma ile olumludur, ancak daralan dış ticaret ülke içinde hammadde sıkıntısının yaşanmasına neden olmuştur. Tarım büyük

[35] Trabzon,Samsun,İnebolu,Antalya ve Mersin
[36] Tezel, a.g.e, s: 159-160
[37] Pamuk, a.g.e, s: 148

ölçüde insan emeğine bağımlı ve makineleşme sınırlı olduğundan, savaş dönemi dış ticaret politikalarının tarımsal üretim üzerindeki etkisi sınırlıdır. Büyük şehirlerin özellikle İstanbul'un iaşesi ithal edilen un ve çeşitli hububat ile sağlandığından, savaş nedeniyle duran ithalat büyük şehirlerde iaşe sorunlarına neden olmuştur. Büyük bir ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, ulaşım altyapısının yetersizliği ve istifçilik şehirlerde tarımsal üretim arzını azaltmış, yük ve çiftlik hayvanlarıyla tarımsal işgücünde uzun süren savaş nedeniyle meydana gelen azalma tarımsal üretimde önemli düşüşlere neden olmuştur. Bütün bu olumsuz koşulların ortaya çıkardığı kıtlık ve açlıkla mücadele etmek için hükümet tahıl satışına müdahale etmiş, sabit fiyatlar üzerinden üreticiden tahıl satın almış, istifçiliğe engel olmak için tahıl iç ticaretini yasaklamıştır.[38]

Kurtuluş Savaşı'ndan önce İttihat ve Terakki tarafından başlatılan "Milli İktisat" akımı, sermaye birikimini gerçekleştirecek Müslüman-Türk "orta sınıfı" yaratma ideali ile nüfusundaki Müslüman unsurları zanaat ve ticarete yönlendirmiş, etnik boyutu sürekli vurgulanarak uygulanan bu "milli iktisat" politikası, savaş yıllarında yabancı ve gayri-Müslimlerin piyasadan tasfiye edilmesine ve böylece Müslüman-Türk unsurların ekonomiye hakim olmasına yol açmıştır. Özellikle savaş döneminde İttihat ve Terakki, bir yandan iç ticarete kısıtlamalar getirmiş, bir yandan da kendisine yakın olan Müslüman tüccarlara hububat ticareti yapabilmek için gereken izinleri dağıtmıştır. Müslüman-Türk burjuvazisi yaratma ideali ile tutarlı olan bu politikalar sonucu ticarette yaratılan kârlar, sermaye birikimini de beraberinde getirmiştir.[39]

[38] Pamuk, a.g.e, s: 149-157
[39] Boratav, a.g.e, s: 29, Pamuk, a.g.e, s: 153-154, Toprak, a.g.e, s: 21

3. 1923-1939 DÖNEMİNDE

TÜRKİYE'NİN TİCARET ANLAŞMALARI

Milli Mücadele dönemi öncesinde, İttihat ve Terakki tarafından idealize edilen "milli iktisat" görüşü, Milli Mücadele döneminin ve daha sonra Cumhuriyet'i kuran kadroların iktisat politikalarının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. İktisadi bağımsızlık, Türk Ulusçuluğu ve milli bir burjuvazi sınıfı yaratma ideali, Sivas ve Erzurum Kongrelerinin yanı sıra İzmir İktisat Kongresi'nde de açıkça ortaya konmuştur. Bu bağlamda, Lozan Barış Konferansı'nın müzakere sürecini yöneten heyetin çizdiği iktisadi çerçeve "Misak-ı İktisadi" sınırları içerisindedir. İktisadi bağımsızlık, Türk Heyeti tarafından siyasi egemenliği sağlamanın ön koşulu olarak kabul edildiğinden, Lozan'da müzakere edilen ticari konular bu perspektif içinde değerlendirilmiştir.[40]

Lozan Anlaşması'nın ticari hükümleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ticaret politikasının yapılan ticaret anlaşmaları üzerinden incelenmesinde 1929 yılına kadar

[40] Yenal, Oktay, ***Cumhuriyetin İktisat Tarihi*,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s: 41-57

kesin bir çerçeve çizmektedir. Bu nedenle, 1923-1939 yılları arasındaki ticaret anlaşmalarının incelenmesinde başlangıç noktası Lozan Anlaşması'dır.

3.1. Lozan Anlaşması'nın Ticari Hükümleri

Lozan'da Türk Heyeti'nin iktisadi açıdan müzakere önceliği, kapitülasyonlar ve Osmanlı Devleti'nden kalan borçlardır. Ayrıca, Yunanistan'dan savaş zamanında yaptığı tahribat dolayısıyla tazminat istenmiş, Yunanistan'ın tazminat ödemeyi kabul etmemesi ve bazı adli kapitülasyonlar konusunda süren anlaşmazlık nedeniyle görüşmeler kesintiye uğramıştır. İkinci dönem görüşmeleri sonunda iktisadi konular Türk tarafının istediği şekilde sonuçlanmış ve 26 Temmuz 1923'te anlaşma imzalanmıştır.[41]

Lozan Barış Anlaşması sonunda, 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Ticaret Sözleşmesi, gümrükler ve dış ticaret politikası üzerinde belirleyici hükümler içermektedir. İtilaf Devletleri'nin ticari ilişkilerde geçiş dönemi talepleri ve bu konudaki ısrarları Türk Heyeti tarafından iktisadi bağımsızlık tezine aykırı görüldüğü için reddedilmiş, ticari bağımsızlık savunmuş ve her ülke ile ticaretinin niteliğine göre ayrı ticaret anlaşmaları yapma isteği vurgulanmıştır. Fransa'nın iki yıllık bir geçiş süresi öngören tasarısı, Türk Heyeti tarafından karşılıklı olarak uygulanmak şartıyla kabul edilmiş, ancak İngiltere'nin itirazları sonucu bu tasarı kabul edilmemiştir. Çeşitli müzakerelerde, geçiş süresinin Portekiz, Belçika ve Çekoslovakya gibi anlaşmanın tarafı olmayan ülkeler lehine genişletilmesi gündeme gelmiş, ancak Türk Heyeti'nin anlaşmanın tarafı olmayan ülkelerle de Ticaret

[41] Baskıcı,Mehmet Murat, **"Lozan Barış Anlaşmasının Ekonomik ve Mali Hükümleri"**,*Yaşayan Lozan* içinde, s: 314-321

Sözleşmesi'nin hükümlerine benzer hükümler uyarınca ticaret anlaşmaları yapmaya hazır olduğunu belirtmesi üzerinde bu hüküm Ticaret Sözleşmesi'nde yer almamıştır.[42]

Ticaret Sözleşmesi'nin tarafları, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Türkiye'dir. Sözleşme ondokuz madde içermektedir ve maddeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:[43]

- Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını takiben, sözleşmeyi imzalayan diğer devletlerin ürünlerinin Türkiye'de tabi olacakları gümrük tarifeleri, 1 Eylül 1916 tarihinde yürürlüğe koyulan Osmanlı tarifeleri olacaktır.
- 1 Eylül 1916 Osmanlı tarifesince belirlenmiş ve Türk Lirası ile ödenen gümrük vergisi, tayin edilen kanun çerçevesinde, kambiyo fiyatına göre zaman zaman değiştirilecek ve düzeltilecek olan artan tarife oranlarına tabi olacaktır. Bu tarife oranları, 1 Mart 1923 tarihinde geçerli olan tarife oranları olacaktır. Ancak, 1 numaralı cetvelde[44] tek tek sayılan ürünler 9 kat vergiye tabi tutulacaklardır. Örnek tarife oranları İngiliz Sterlini 745 Türk Lirası değerinde olduğu bir zamanda tespit edilmiştir ve eğer bu sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihi takip eden bir ay içinde Türk Lirası %30'dan fazla değer kazanırsa bu oranlar, geçerli ayın ortalama değeri oranında indirilecek ve bu oran, takip eden üç ay geçerli olacaktır. Üç ayın sonunda gerekli görülürse bu oran, son ayın ortalama kambiyo fiyatına göre yeniden

[42] Baskıcı, **"Ticaret Sözleşmesi"**, *Yaşayan Lozan* içinde, Editör: Çağrı Erhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, s: 747-757

[43] ***Misakı Milli ve Lozan Sulh Muahedenamesi*** ,Dışişleri Bakanlığı K.T.Y.M. Bürosu Yunan İşleri Şubesi, Ankara 1966, s: 54-61

[44] Patates, portakal, şekerli ilaçlar, maden suları, parlak deriler, domuz derileri, ayakkabılar, eldivenler, işlenmiş veya işlenmemiş kürkler, mobilya, el işlemeleri, dantel ve pamuk şeritler, kaba ipek kırpıntısı, ipekli mensucat, ipek tuhafiyeler, ipekli kumaş ve elbise harçları, yün kuşak ve şallar, elbise, yazlık ve kışlık şemsiyeler, ipek tül, allık

düzenlenecektir. Türk Lirası eğer sözleşmeyi takip eden ay içinde %30'dan fazla değer kaybederse, aynı şekilde oranlar ortalama değerlere göre arttırılabilecek ve bu yeni oranlar üç ay geçerli olacaktır. Üç ayın sonunda oranlar gerekli görülürse değiştirilebilecektir. Türk Lirası'nın değer kaybetmesi halinde 5 kat oranında vergi, 12 ve 9 kat'ın tabii oldukları kurallar dahilinde arttırılabilecek, ancak Türk Lirası'nın değer kazanması halinde daha önce sözü edilen oran geçerli olacaktır. İngiliz Sterlini değer olarak 5 Türk Lirası'ndan daha az olduğu zaman oranlarda indirime gidilecektir. Paraların yeniden düzenlenmesi halinde geçerli olan tarife oranları, miktar kaybına uğratmayacak biçimde yeni ve eski para arasındaki farka göre düzeltilecektir.

- Türkiye, ilerideki hususlar için gerekli görülecek olanlardan başka, herkesin ithalat veya ihracat yasaklarını, sözleşmenin geçerli olmasını takiben lağvetmeyi ve sözleşmenin devamı süresince tekrar tesis etmemeyi taahhüt eder:

  1. Yaşamsal gıdalar için gerekli olan kaynağın korunması ve milletin iktisadi faaliyetinin devamının sağlanması,

  2. Devletin emniyetini sağlamak,

  3. Kişileri, hayvanları ve bitkileri hastalık bulaşmış hayvan ve bitkilerden korumak,

  4. Afyon ve çeşitli zehirlerin kullanılmasına engel olmak,

  5. Türkiye'de üretilmesi yasak olan tüm ürünlerin ithalini yasaklamak,

  6. Altın sikke veya altın madeninin ihracını yasaklamak,

  7. Devlet tekellerini kurmak ve yürütmek.

Anlaşmayı imzalayan diğer devletlerden her biri tarafından, kendisinden söz edilen devletin kanun hükümleri uyarınca, karşılıklı bir işlemin uygulanması şartıyla, Türkiye, yasaklamaları hiçbir fark gözetmeksizin uygulamayı ve yasaklanan eşyalar için istisnalar veya ruhsatlar verdiği halde, sözleşmeyi imzalayan hiçbir devletin ticaretinin zararına olarak, sözleşmenin tarafı olan diğer bir devletle veya herhangi bir devletin ticaretine müsaade etmemeyi taahhüt eder.

- Karşılıklı işlem şartıyla Türkiye'de aksiz[45] veya tüketim vergisi, sözleşmenin tarafı olan diğer devletlerin topraklarında üretilen metalara, ancak Türkiye'de üretilen aynı veya benzeri veya üzerinden ödettirildiği miktarda tatbik edilecektir. Bundan başka, Türkiye 2 numaralı cetvelde[46] belirlenmiş olan ürünlerden tüketim vergisini, kendi vatandaşlarıyla sözleşmenin diğer tarafındaki devletlerin vatandaşları arasında aynı eşit kanunlar çerçevesinde olmak üzere tahsile devam edebilecektir. Karşılıklı işlem şartıyla oktruva[47] vergisi veya yerel memurlar tarafından ödettirilen her vergi, eğer Türkiye'de üretilen ürünler üzerinden ise, Türk ürünü ile sözleşmenin tarafı olan diğer devletin ürünü arasında bir fark gözetilmeksizin tatbik olunacak ve eğer bu vergiler Türkiye'de üretilmeyen ürün üzerinden ise, üretim yerleri ve nerden geldiklerine bakılmaksızın aynı veya benzeri yabancı ürünlere hiçbir fark gözetilmeksizin aynı suretle tatbik edilecektir.

[45] İthalat üzerinden alınan bandrol vergisi.
[46] Çay, kahve, petrol, pirinç, margarin veya oleomargarin ve diğer hayvansal yağlar, stearin mumları, adi sabun, yeni ve kullanılmış torba ve çuval, baharat, kibrit, mum kibrit, sigara kağıdı, çakmak, şeker, bisküvi, çikolata, süt özleri, şekerleme ve glikoz, alkolsüz meşrubat, gazoz, limonata ve diğer bütün şekerli ilaçlar, tömbeki
[47] Oktruva Vergisi: Şehir veya kasabalara ticaret amacıyla getirilen mallardan alınan vergi. ***Osmanlı Türkçesi Sözlüğü***, Prof.Dr.İsmail Parlatır, Yargı Yayınevi, Ankara 2009.

- Anlaşmayı imzalayan diğer devletlerin her biri tarafından kendi kanunlarına ve Türkiye'ye uygun ve karşılıklı olarak bir işlem yapmak şartıyla, Türkiye'nin tarım ve sanayi ürünlerinden herhangi biri üzerinde uyguladığı veya uygulayacağı her ihracat vergisi, hiçbir koşulda anlaşmayı imzalayan diğer devletlerden herhangi birisinin ticareti zararına bir fark gözetilmeksizin, bütün ihracat yapılan ülkelere eşit surette uygulanacaktır.
- Türkiye'nin tarife konusunda veya genel olarak diğer her çeşit ticari konuda, bugünkü tarihli anlaşma uyarınca, Türkiye'den ayrılan topraklardan herhangi birisine veya sınır ticareti için sınırındaki bir devlete sağlayacağı özel faydalar hariç olmak üzere, Türkiye'nin birinciden beşinciye kadar olan maddelerde yer alan konularda herhangi bir devlete uygulayacağı daha eşit her işlemden anlaşmayı imzalayan diğer devletlerin de istifade etmelerini sağlayacaktır.
- Türkiye ve anlaşmayı imzalayan diğer devletler, ithal edilen eşyanın geldiği yeri göstermek üzere, işbu eşyanın sözü geçen memlekette üretildiğini veya sözü geçen memlekette uğradığı değişim dolayısıyla, o şekilde uygulamaya tabi tutmak gerektiğini gösteren resmi bir belge ibrazını ithalatta bulunan kişilerden karşılıklı olarak talep edebileceklerdir. Anlaşmada gösterilen örneğe uygun olarak düzenlenecek menşe belgeleri, gerek Ticaret veya Ziraat Nezareti, gerek malları gönderenin mensup olduğu Ticaret Odası, gerekse ihracat yapılan memleketin kabul edeceği diğer her teşkilat veya heyet tarafından verilecektir. Sözü geçen belgeler, ihracat yapılan memleketin bir siyasi temsilcisi veya konsolosu tarafından onaylanacaktır. Posta paketleri,

ihracat yapılan memleket bunların bir ticari içeriğe sahip gönderi olmadığını anladığı takdirde, menşe belgesinden muaf tutulacaklardır.

- Bununla birlikte işbu anlaşmanın birinci kısım hükümlerinden yararlanma hakkı, diğer herhangi bir yabancı devlete bahşettiği işlem kadar eşit bir işlemi, anlaşma devam ettiği sürece Türkiye'ye temin etmeyecek olan anlaşma taraflarından hiçbiri tarafından talep edilemeyecektir.
- Türkiye, aynı konuda kendisiyle karşılıklı işlemde bulunmak üzere, milli denizlerinde uygulamakta olduğu işleme eşit bir işlemi veya diğer herhangi bir devlete uygulamakta olduğu veya uygulayacağı daha uygun bir işlemi anlaşmanın diğer taraflarına da uygulamayı taahhüt eder. Türkiye, anlaşmanın diğer taraflarından her birisine karşı ve sözü geçen devletlerden her biri Türkiye'ye karşı balık avcılığını, deniz kabotajını, yani ülkesinin bir limanından alınan emtia ve yolcuların aynı ülkenin diğer bir limanına deniz yoluyla naklini ve limanlar hizmetlerini, yani cer ve kılavuzluk ve her ne mahiyette olursa olsun bütün iç hizmetlerini kendi illerine tahsis etme hakkını saklı tutar.
- Balık avcılığı, deniz kabotajı ve liman hizmetleri hakkında bir önceki maddede söz edilen istisnalar saklı kalmak üzere, memlekete gelecek veya memleketten çıkacak her çeşit emtianın, ithal veya ihracı veya yolcuların nakil hukukuna ve gemilerin liman, dok, rıhtım ve iskelelerde bekleme, yükleme ve tahliyelerine ilişkin bütün kolaylıklardan istifade etmelerine ait konularda bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan anlaşmayı imzalayan diğer devletlerden her biri, milli denizlerinde uygulamakta oldukları işlemlere eşit bir işlemi karşılıklı olarak bir diğerine uygulayacaklardır. Bunun yanında,

aynı karşılıklı işlem şartı ile, hükümet, memurlar, özel kişiler, topluluk veya her çeşit kuruluş kendi nam veya çıkarına olarak alınan vergiyi sıhhiye, liman, rıhtım, demirleme, kılavuzluk, karantina, fener vergisi ve bunlara benzeyen çeşitli vergiler gibi gemilerin mükellef olduğu her çeşit vergi, harç ve ödeme hakkında da eşitlik mutlaka geçerli olacaktır. İthal veya ihraç edilen emtia üzerindeki vergi ve resim, ancak sözü geçen emtianın menşe ve geldiği yer veya mahreçlerine göre belirlendiği ve birinci kısmın hükümlerine uygun olarak anlaşmayı imzalayan bütün diğer devletlere eşit olarak uygulanması gerekli görüldüğü takdirde Türkiye, karşılıklı işleme tabi olmak şartı ile, ithal veya ihraç edilen emtiayı, ithalat veya ihracata aracılık eden geminin ülkesi, ulaşımı veya büyük limanları, geminin rotası ve iskelelerde beklemesi üzerinden hiçbir eklenmiş ve farklılaşan vergi veya her ne mahiyette ve isimde olursa olsun hiçbir çeşit çoğaltılan vergiye tabi tutmamayı taahhüt eder.

- Vapur ve gemilere ve bunların taşıdığı yüklere ve yolcularına ilişkin olup savaştan önce Türkiye tarafından geçerli sayılmış veya başlıca deniz devletleri tarafından gelecekte geçerli sayılabilecek olan her çeşit vesika veya belgeler Türkiye tarafından anlaşmanın tarafı olan diğer devletlerin boyunduruğu altında bulunan gemiler hakkında geçerli ve Türkiye büyük kayık ve gemilerine verilen karşılıklı belgelere eşit sayılacaktır. Bu hüküm, Türkiye tarafından Türk büyük kayık ve gemilerine, başlıca deniz devletleri tarafından uygulanan usule eşit kanun çerçevesinde olmak üzere verilen vesika ve belgeler ancak anlaşmanın taraflarınca bizzat kendileri tarafından verilen vesika ve belgelere eşit kabul edildiği takdirde geçerli olacaktır.

- Türkiye, karşılıklı işlem şartı ile, anlaşmanın tarafı olan diğer devletlerden herhangi birisinin memleketinde yetişen tarımsal ürünlerin ve üretilen sanayi ürünlerinin ticaretinde her türlü kanun dışı rekabete karşı bütün idari tedbirleri alma ve dava açmaya müsaade etmeyi taahhüt eder. Türkiye, karşılıklı işlem şartı ile, üzerlerinde veya asıl ilk zarflarında veya dış zarflarında meşe, cins, içerik veya özellikleri hakkında doğrudan doğruya veya dolaylı olarak sahte tarif edilen marka, isim, işaret veya her türlü izi taşıyan bütün ürünler veya emtianın ithal veya ihracı ile ülke içinde üretimini, kullanılmasını, ticaretini ve satış meydanına koyulmasını, özel ceza ile yasaklamayı taahhüt eder.
- Türkiye, aynı konuda karşılıklı işlem şartı ile, özelliklerini toprak veya ikliminden alan ürünlerin yerel bir ad taşıması hakkını veya yerel ad kullanılmasının uygun olabileceği kuralını tayin veya tanzim edip anlaşmanın tarafı olan diğer bir devlette yürürlükte bulunan ve yetkili memurlar tarafından Türkiye'ye sağlıklı bir şekilde tebliğ olunan kanunlara ve sözü geçen kanunlar uyarınca benimsenen idari veya adli kararlara ilişkin hareket etmeyi taahhüt eder, sözü geçen kanunların veya kararların tersine olarak yerel ad taşıyan ürünler veya emtianın ithal ve ihracı ile üretim, kullanım, ticaret veya satış meydanına koyulması Türkiye tarafından yasaklanacak ve anlaşmada daha önce belirtilen tedbirler ile cezalandırılacaktır.
- Türkiye işbu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren on iki ay sürenin sona ermesinden önce,

1. Sanayi mülkiyetinin korunmasına ilişkin olup 2 Haziran 1911 tarihinde Washington'da düzenlenen 20 Mart 1883 tarihli uluslararası Paris Anlaşması'na, işlem ve özel usullerine uygun olarak katılmayı,

2. Edebiyata ve güzel sanatlara ait eserlerin korunmasına ilişkin olarak 13 Kasım 1908 tarihinde Berlin'de tekrar değiştirilen 9 Eylül 1886 tarihli uluslararası Bern Anlaşması ile edebiyata ve güzel sanatlara ait eserlerin korunmasına dair 20 Mart 1914 tarihli Bern eklenmiş protokolüne katılmayı taahhüt eder.

Sözü geçen anlaşmalarla protokolün Türkçe diline tercüme hakkına dair hükümlere ilişkin olarak Türkiye tarafından ortaya koyulan çekince kaydı, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden sene içerisinde sözü geçen anlaşmalarla protokolü birlikte imzalamış olan diğer devletler tarafından hiç itiraz ortaya koyulmadığı takdirde, işbu anlaşmaya imza atan diğer devletleri de az önce sözü geçen çekince kaydına işbu anlaşmanın süresi boyunca itiraz etmeyeceklerdir. İşbu anlaşmaya imza atan devletler, Türkiye'nin tercüme hakkına ilişkin çekince kaydına katılmaya devam edemedikleri takdirde Türkiye az önce adı geçen anlaşmalarla protokole katılmaya mecbur edilmeyecektir,

3. Türkiye, aynı sürenin sona ermesinden önce, sözü geçen anlaşmaların esaslarına ilişkin, anlaşmanın tarafı olan diğer devletlerin vatandaşlarının sanat ve edebiyat eserleri ile sanayiye ait mülkiyetini etkili kanunlarla onaylamayı ve korumayı taahhüt eder.

- Sanayi, edebiyat ve güzel sanatlar mülkiyeti işlerine ilişkin evrak, defterler ve planlara ve bunların Türkiye devlet dairelerinden, lehlerine Türkiye'den arazi

ayrılan devletlerin dairelerine, muhtemel olan devir veya tebliğine dair bütün meselelerle ilgili olan devletler arasında özel anlaşmalarla düzenlenecektir.

- Anlaşmayı imzalayan devletler, işbu anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte, kendi hakimiyet veya idarelerine tabi bulunan ve bir hükümetleri olan sömürgelerinin, dominyonlarının, himaye ettikleri ülkelerin veya denizlerin ötesindeki ülkelerinin veya arazilerinin hepsinde veya bazılarında sözü geçen anlaşma hükümlerinin uygulanamayacağını beyan etme hakkını muhafaza etmekte olup, bu takdirde Türkiye, sözü geçen dominyonların, sömürgelerin, himaye edilen ülkelerin topraklarına veya arazilerine karşı işbu anlaşma hükümlerinden doğan taahhütlerinden serbest kalacaktır. Sözü geçen devletler, işbu anlaşma uyarınca yapacakları beyanat ile anlaşmadan çıkarabilecekleri bir hükümete sahip her dominyon, sömürge, himaye altındaki ülke, memleket ve arazi namına işbu anlaşma hükümlerine sonradan iştirak edebileceklerdir.
- Trablusgarp'dan gelen veya oraya giden emtia ve ürünler Türkiye'de İtalyan emtia ve ürünlerinin tabi olduğu usulün aynısına tabi tutulacaktır. Türkiye'den gelen veya oraya giden emtia ve ürünler Trablusgarp'da diğer her yabancı ülkeye uygulanan en uygun işlemden yararlanacaktır.
- İşbu anlaşma beş sene için aktolunmuştur. Birinci kısma ilişkin olarak bir taraftan Türkiye diğer taraftan Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti daha kısa bir süre zarfında ticaret yapmak için yeni bir düzen oluşturulmasına başvurma gereğini gördüklerinden, işbu anlaşmayı, otuz aydan ibaret olan ilk devrenin sona ermesinden sonra, her zaman feshetmek hakkını, feshinden altı ay sonra az önce sözü edilen anlaşmanın etkisi

sonlanmak üzere, bir diğerine karşı tanımakta mutabık kalmışlardır. Bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan anlaşmayı imzalayan devletlerden her biri, anlaşmanın uygulanması hakkında gereği gibi tespit edilen süre zarfında her zaman ve kendilerinden bu konuda talep edilir edilmez yeni ticaret anlaşmalarının, anlaşmanın içinde sözü edilen sürelerin sona ermesinden önce sonuçlandırılmasını temin için eksiksiz olarak takip edecekleri müzakerelere girişmeyi taahhüt ederler. Eğer sözü edilen müzakereler daha önce belirtilen sürelerin sona ermesinden önce sonuçlandırılmamış ise sözleşmenin taraflarından her biri hareket serbestisini tekrar kazanabileceklerdir.

- İşbu anlaşma onaylanacaktır. Tasdiknameler mümkün olan en kısa zamanda Paris'te bırakılacaktır.

Lozan'da imzalanan Ticaret Sözleşmesi genel olarak değerlendirildiğinde, sözleşmeye ekli listelerde gösterilen bazı ithal ve yerli mallardan alınacak tüketim vergilerini belirlemesi ve 1916 yılında kabul edilen Osmanlı gümrük tarifelerinin bazı mallar dışında beş yıl süre ile yeniden uygulamaya koyması bakımından yeni kurulan bir devlet için iktisat politikalarını ve iktisadi bağımsızlığı kısıtlayıcı etkilere sahip olduğu söylenebilir. Her türlü ticaret yasağının, anlaşmanın tarafı olan ülkelerin ürünleri için kalkmış olması, herhangi bir devlete verilen ayrıcalıktan anlaşmayı imzalayan diğer devletlerin de yararlandırılması, anlaşmanın tarafı olan devletlerin zararına olarak hiçbir ticari işlem yapmamayı ve onların ticari yararlarının gözetilmesini taahhüt etmesi, sömürgelerin de anlaşma hükümlerinden yararlanabileceklerinin kabulü Türkiye'nin serbestçe ticaret politikası belirlemesini engelleyen hükümlerdir. Dış ticaret politikasının o günün iktisadi şartlarına göre biçimlendirilmesini kısıtlayan bu durum, kambiyo fiyatlarının değişmesi,

karşılıklılık ve eşitlik ilkeleri ve 3. maddede sayılan bazı özel şartların sözleşmede belirtilmesi ile bir derece yumuşatılmaya çalışılmıştır.

3.2. 1923-1929 Ticaret Anlaşmaları

Bu dönem içinde imzalanan ticaret anlaşmaları, Lozan Anlaşmasına ekli Ticaret Sözleşmesi'nin tarafı olmayan ülkelerle imzalanmıştır. 1925 yılında Lozan Anlaşması'nın tarafı olmayan ülkeler için uygulanan tarife 1916 tarifesinin 8 katına çıkarılmış, 1927 yılında anlaşma imzalanmamış ülkeler ve 12 katsayısı uygulanan mallar için ithalat tarifesi, 1916 yılındaki tarifenin 15 katına çıkarılmıştır. 1923-1929 döneminde ithalat tarifeleri, 1916 yılındaki spesifik tarifelerin 5, 9 ve 12 katı olarak uygulanmıştır.[48]

1923-1929 yılları arasında yapılan ilk ticaret anlaşması, 1923 yılında Lehistan[49] ile imzalanmış, bu anlaşmayı 1924 Avusturya[50], 1927 yılında Almanya[51], Macaristan Krallığı[52], Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği[53] ve Finlandiya[54], 1928 yılında

---

[48] Baskıcı, **"Ticaret Sözleşmesi",** *Yaşayan Lozan* içinde, s: 764-765

[49] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Lehistan Hükümeti arasında münakit 23 Temmuz 1339-1923 tarihli Ticaret Mukavelenamesi hakkında kanun**, Kanun no: 384, Düstur 5. Cilt, 3. Tertib, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1948, s: 208-216

[50] **Türkiye Cumhuriyet ile Avusturya Cumhuriyeti arasında münakit 28 Kanunisani 1924-1340 tarihli Ticaret Mukavelenamesi hakkında kanun**, 21 Nisan 1924, Kanun no: 496, Düstur 5. Cilt, 3. Tertib, Türk Ocakları Merkez Heyeti Mataabsı, Ankara 1925, s: 1064-1087.

[51] **Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Rayh Hükümeti arasında münakit Ticaret Muahedenamesi'nin tasdikına dair kanun**, 13 Nisan 1927, Kanun no: 1009, Düstur 8. Cilt, 2. Tertib, Efkaf Matbaası, İstanbul 1928 ,s: 172-186

[52] **Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı arasında münakit Ticaret Muahedenamesi'nin tasdikına dair kanun**, 23 Mayıs 1927, Kanun no: 1045, Düstur 8. Cilt, 2. Tertib, Efkaf Matbaası, İstanbul 1928, s: 595-606

[53] **Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Sovyetist Cumhuriyetler İttihadı Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına dair kanun,** 23 Mayıs 1927, Kanun no: 1046, Düstur 8. Cilt, 2.Tertib, Efkaf Matbaası, İstanbul 1928, s :606-621

[54] **Türkiye ve Finlandiya Cumhuriyetleri arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun,** 16 Haziran 1927, Kanun no: 1084, Düstur 8. Cilt, 2. Tertib, Efkaf Matbaası, İstanbul 1928, s: 748-757

Çekoslovakya[55], İsveç[56], Hollanda[57] ve Letonya[58] ile imzalanan ticaret anlaşmaları takip etmiştir.

Bu dönemde imzalanan ticaret anlaşmalarının ortak hükümleri en genel haliyle şu şekilde belirtilebilir:

- Anlaşmanın tarafları olan ülkeler arasındaki ticaret, anlaşma ile belirlenmiş gümrük vergisi, tarife katsayısı veya diğer çeşitli ödemelere tabi tutulacak ve gümrüğe ilişkin bütün işlemlerde üçüncü bir devletle eşit muamele görme esası geçerli olacaktır.
- Kaynağı anlaşmanın taraflarından biri olan ürünler, üçüncü bir ülkede değişikliğe uğrayarak ve o ülkeden transit yoluyla geçerek gelse bile anlaşma hükümlerinde belirtilen tarife ve gümrük vergisine tabi olacaktır.
- Anlaşmanın taraflarından her biri, tacirlerden ithal edilen eşyanın kaynak ülkesini belirleyen ve o ülkenin yetkili makamlarınca onaylanmış bir menşe belgesinin gösterilmesini talep edebilirler. Posta paketleri, ticari bir içeriğe sahip olmadıkları takdirde menşe belgesinden muaf tutulacaktır.
- Anlaşmanın tarafları karşılıklı ticari ilişkilerini hiçbir çeşit yasaklama veya engellemeye tabi tutmamayı taahhüt etmişlerdir. Ancak, karşılıklı ticarete

---

[55] **Türkiye ve Çekoslovakya Cumhuriyetleri arasında münakit Ticaret Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun,** 14 Nisan 1928, Kanun no: 1197, Düstur 9. Cilt, 3.Tertib, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara 1928, s: 147-173

[56] **4 Şubat 1928 tarihinde imzalanmıştır.Türkiye-İsveç Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi kanunu**, 12 Nisan 1929, Kanun no: 1382, Düstur 10. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934, s: 296-316

[57] **25 Temmuz 1928 yılında imzalanmıştır.Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Hükümeti Kralliyesi arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**,28 Mayıs 1929, Kanun no: 1468, Düstur 10. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934, s: 1470-1501

[58] **28 Mayıs 1928 tarihinde imzalanmıştır.Türkiye Cumhuriyeti ile Letonya Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 28 Mayıs 1929, Kanun no: 1469, Düstur 10. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934, s: 1502-1525

yasaklama ve engellemeler koyma hakkı aşağıdaki şartlar altında mümkündür:

1. Geçinme ve beslenme için gerekli olan kaynağın korunması ve milli iktisadi faaliyetlerin sürdürülmesi için,

2. Kamu ve devlet güvenliğine ilişkin sebeplerden dolayı,

3. Sağlık ile ilgili sebepler veya faydalı hayvan ve bitkilerin hastalıklara, zararlı haşere ve asalaklara karşı, bu konuda kabul edilmiş olan uluslararası esaslara uygun olarak korunmasını sağlamak hakkında,

4. Devlet tekellerine konu olan emtia için ve yerli emtianın içeride üretim, satış, nakliye ve tüketimi konusunda iç kanunlar ile konmuş veya konulacak olan yasaklama ve engellemelerin aynı tür yabancı emtiasına uygulanması hakkında,

5. Sikke veya maden halinde altının ihracını yasaklamak için,

6. Ülke içinde benzeri yerli eşyanın üretimine, satışına, nakline veya tüketimine ilişkin olarak ülke kanunları ile konmuş veya konacak olan yasaklama ve sınırlamaların yabancı eşyaya uygulanması için.

- Anlaşmanın tarafları kişilere, özel eşyalara, emtiaya ve her türlü maddelerle gönderilere, vapur ve gemilere, arabalara ve vagonlara ve çeşitli nakliye araçlarına serbestçe geçme hakkının karşılıklı olarak verilmesini taahhüt etmişlerdir. Anlaşmanın taraflarından birinin ülkesinden geçen her çeşit emtia, istatistik vergisi ile koruma ve depo ücretlerinden başka, her çeşit gümrük vergisinden ve diğer bütün ödemelerden karşılıklı olarak muaf tutulacaktır. Bununla beraber, anlaşmanın taraflarından hiçbiri kendi

toprakları içerisinde yasak olan kişilerin transit olarak geçmelerini sağlamaya mecbur olmayacaktır.

Emtianın transiti ancak aşağıda sayılan durumlar nedeniyle yasaklama veya engellemelere tabi tutulabilecektir:

1. Kamu ve devlet güvenliğine ilişkin sebepler dolayısıyla,

2. Sağlığa ilişkin sebepler veya faydalı hayvan ve bitkilerin hastalıklara, zararlı haşere ve asalaklara karşı korunmasını sağlamak için,

3. Taklit eşya veya anlaşmanın taraflarından birinin topraklarında devlet tekellerine tabi emtia hakkında.

- Anlaşmanın taraflarından birine mensup olan tacirler, kendi ülkelerindeki yetkili makamlarca onaylanmış bir yetki belgesi ibraz ettikleri sürece diğer tarafın ülkesinde yerel tacirlerle eşit haklara sahip olacaklar, bizzat veya temsilcileri aracılığıyla panayırlarda veya pazarlarda alım-satım yapabileceklerdir. Bunlar, diğer tacirlerden veya kişilerden siparişler alabilecekler, beraberlerinde numuneler veya modeller getirebilecekler ve hiçbir çeşit vergiye veya özel ödemeye tabi tutulmayacaklardır. Ancak, bu numune ve modellerin bir sene içinde tekrar ihraç olunması gereklidir, aksi halde gümrükten geçiş sırasında alınan depozito iade edilmeyecektir.
- Aşağıda sözü edilen eşya, kullanım sürelerine uygun düşen bir zaman içerisinde tekrar ihraç veya antrepoya konulmuş oldukları takdirde, asıllarının belirlenmesi şartıyla ve gerekirse herhangi bir yeterli teminatın teslimi karşılığında gümrük vergisinden muaf olarak kabul edilirler:

  1. Anlaşmanın taraflarından birine tamir edilmek üzere ithal edilen eşya,

2. Anlaşmanın taraflarından birinden diğerinin ülkesine, orada doldurulmak ve tekrar ihraç edilmek için ithal olunan kaplar, çuvallar, fıçılar ve saire,

3. Panayırlara, sergilere ve yarışmalara gönderilen eşya.

- Üçüncü bir devletle eşit olarak işlem görme esası:

  1. Anlaşmanın taraflarından biri tarafından hem sınır ülkelerle sınırın iki tarafından yaklaşık olarak on beş kilometreyi geçmeyen bir alan içerisinde yapılacak sınır ticareti konusunda verilmiş veya verilebilecek imtiyazlara,

  2. Bir gümrük birliğinden ileri gelen özel izinlere,

  3. Gümrük tarifesi konusunda ve genel olarak diğer ticari konularda, Türkiye ile 1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan ülkeler arasında mevcut veya gelecekte ortaya çıkabilecek olan çıkarlara ve izinlere izin veren bir uygulama olmayacaktır.

- Anlaşmanın tarafları arasında demiryolları aracılığıyla eşya nakliyatı, demiryolları nakliyatına dair 14 Teşrinievvel 1890 tarihli Devletler Sözleşmesi'nin belirlediği usul ve o sözleşmeye katılan bütün devletler tarafından oy birliği ile kararlaştırılan kurallar çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Taraflar arasında demiryolu nakliyatında ve nakliyat ücretlerinde fark gözetilmeyecek, afet benzeri özel bir durum olmadıkça özel işleme de izin verilmeyecektir. Bu maddede beyan edilen bütün hükümler, üçüncü bir devletle bu konuda bir anlaşma imzalanmadıkça, o devletlerle yapılan nakliyata uygulanmayacaktır.

- Anlaşmanın taraflarından birinin gemileri, hareket ve varış yerleri neresi olursa olsun, her çeşit konuda yerel gemilere uygulanan işlemlerden aynı şekilde yararlanacaklar ve yerli gemilere yüklenmiş veya yüklenebilecek

olanlardan başka hiçbir çeşit ödeme veya vergiye tabi tutulmayacaklardır. Ayrıca, gemilerdeki yolcularına ve bunların özel eşyalarına aynen milli bayrak altında seyahat ediyorlarmış gibi işlem yapılacaktır. Bu maddenin hükümü, kabotaja, balık avına, kılavuzluk hizmetlerine ve kılavuz istihdamına, römorkör işletmeye ve diğer liman hizmetlerine ve ayrıca iç denizlerde seyrisefaine uygulanmayacaktır.

- Gemilerin tabiiyeti ve yük hacimleri, ait olduğu devletin yetkili makamları tarafından verilen belge ve vesikalara göre geçerli olacaktır. Anlaşmanın taraflarından birisinin gemileri, ihraç edecekleri miktarda yükü indirip geri kalanını gemilerinde saklayabilecekler ve bu kısım için sadece muhafaza harçları ödeyeceklerdir.
- Anlaşmanın taraflarından birine mensup bir geminin diğer tarafın sularında batması, karaya oturması, deniz hasarı veya bekleme zorunluluğunda olması gibi olaylarda, gemi ve yükü, bu ülke kanun ve kurallarının benzeyen durumlarda yerel gemilere verdiği izin ve muafiyetin aynısından yararlanacaktır. Geminin kaptanına, mürettebatına ve yolcularına, gerek bunlar için ve gerek gemi ve yükleri için, yerel halka uygulanan şekilde ve derecede yardım ve desteğin aynısından verilecektir. Karaya oturmuş veya batmış olan bir geminin kurtarılan emtiası, iç tüketim için ülkeye ithal edilmiş olmadıkça hiçbir gümrük vergisine tabi tutulmayacaktır.
- Anlaşmanın taraflarından birinin ülkesinde, bir ürün üzerine konmuş olan iç vergiler, diğer tarafın ürünlerine de aynı oranda uygulanacaktır. Benzeri yerli maddeler bulunmadığı takdirde, sözü geçen vergiler, kaynak ve geldikleri yer

neresi olursa olsun, aynı veya benzeri bütün yabancı ürünlere hiçbir fark gözetilmeksizin uygulanacaktır.

- Anlaşmanın tarafları, tacirlere gümrük tarifeleri ve özellikle belirli bir meta üzerinden ödetilecek vergi miktarı hakkında resmi bilgi oluşturma hakkını vermek için uygun tedbirleri almayı taahhüt ederler.
- Anlaşmanın tarafları kendi topraklarında bu anlaşmada yer alan hükümlerin uygulanmasının gerektirdiği çeşitli idari işlemler ve diğer konularda bir diğerine karşılıklı olarak "en ziyade mazhar-ı müsaade" ülke muamelesini yapmayı taahhüt ederler.

Yapılan anlaşmaların ülkelere özgü bazı istisnaları vardır.[59] Bu istisnalar dışında anlaşmaların ülkelere ait özelliklerini ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

---

[59] Lehistan ile yapılan anlaşmada,anlaşmanın taraflarınca karşılıklı olarak tanılan "en ziyade mazhar-ı müsaade" devlet muamelesinin Yukarı Silezya'nın Leh ve Alman kısımları arasındaki geçici gümrük usulüne uygulanmayacağı kabul edilmiştir.Ayrıca anlaşma uyarınca,anlaşmanın taraflarına ait topraklarda sermayelerin ihracına ilişkin sınırlandırma tedbirleri devam ettiği sürece taraflardan her biri diğerinin şirket ve firmalarına ve işbu diğer taraf sermayelerinin ilgili olduğu milli şirket ve firmalara –altın sikke veya altın olmamak kaydıyla- temettü hisseleri,gelir hisseleri ve tahvillerin kuponlarını,borç faiz ve anaparalarını veya çeşitli borçları ödemek ve ayrıca eşya satın almak için kendilerine gerekli olacak tutarları ülkeden serbestçe ihraç etmeye izin verecektir.

Avusturya ile yapılan anlaşmada,anlaşmanın taraflarının tarım ve sanayi ürünlerinin ihraç ve ithaline uygulanacak vergi oranlarının "en ziyade mazhar-ı müsaade devlet"e eşit olacağı hükmünün,Avusturya'nın Macaristan ve Çekoslovakya Cumhuriyetlerine vereceği özel izinlere uygulanamayacağı belirtilmiştir.

Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmada,Türkiye'nin doğusu ve batısı arasındaki mal sevkiyatlarının Batum üzerinden yapabilmesine olanak sağlayan serbest transit hakkı kazanılmıştır.Yine aynı anlaşmada,karşılıklı olarak verilen "en ziyade mazhar-ı müsaade" teminatının Sovyetler Birliği tarafından toprakları 1 Ağustos 1914 tarihinde eski Rusya İmparatorluğu kısmında bulunan ülkelere verilen ya da verilecek olan faydaları kapsamadığı kabul edilmiştir.

Finlandiya ile yapılan anlaşmada,alkollü maddelerin ithali veya tanzimi ve menşei itibariyle ithal edilecekleri ülkede yetişme kabiliyetleri olmayan tohumlar konusunda ithalat ve ihracat yasakları veya engelleri koyulması hakkı saklı tutulmuştur.Yine aynı anlaşmada,taraflardan her birinin kendi ülkesinde diğer tarafın emtiasını,sınayi mülkiyetin korunması hakkında 20 Mart 1883 yılında Paris'de imzalanıp 2 Haziran 1911 yılında Washington'da yeniden incelenmiş olan uluslararası sözleşme hükümlerinden yararlandırması taahhüt edilmiştir.Anlaşma hükümlerinin,Estonya ile geleneksel ticaretin korunması hakkında,Finlandiya'nın sözü geçen ülkeye verdiği veya vereceği yarar ve izinlere,Baltık Denizi'nde ve bu denizin 58.kuzey paralelinin kuzeyinde bulunan körfezlerde seyrisefain konusunda Finlandiya'nın komşu devletlere verdiği veya vereceği yararlara uygulanamayacağı belirtilmiştir.

Çekoslovakya ile yapılan anlaşmada,belirlenen tarife katsayılarının Lozan Anlaşması'nda tarif edilen şartlar altında kambiyonun dalgalanmasını izleyerek değiştirilip düzeltilmesi konusunda mutabık olunduğu belirtilmiştir.

Almanya: Yapılan anlaşmada, Türkiye'den ihraç edilen ham ve temizlenmiş pamuk, afyon, palamut (öğütülmüş olanlar dahil), (kutular, şişeler, çömlekler ve benzeri kaplar içerisinde hazırlanıp perakende satılacak olanlardan başka şekilde hazırlanmış bulunmak kaydıyla) ham zımpara (öğütülmüş, yıkanmış ve tuğla şeklinde olanlar dahil) maddelerinin gümrük vergisine tabi olmadığı, aynı şekilde Türkiye'ye Almanya'dan ithal edilecek (bezli ve mukavva kaplı) çeşitli kitapların da gümrük vergisinden muaf olduğu belirtilmiştir. Bu maddelerin dışında, Türkiye'ye Almanya'dan ithal edilen fırçalar, demir veya çelik alet ve edevat 2 kat, çeşitli kimyasal maddeler 5 kat, oyuncaklar 3 kat gümrük vergisine tabi tutulacaktır.

Macaristan: Yapılan anlaşmada, Türkiye'ye ithal edilecek damızlık at ve tohumluk için ıslah edilmiş keten tohumu gümrük vergisinden muaf tutulmuş, maden suları, oymalı veya kakmalı bakır veya diğer madenden süslemeleri olan pelesenk, maun, meşe ve ceviz gibi ağaçlardan mobilya ve benzeri ürünler 9 kat gümrük vergisine tabi tutulmuştur.

İsveç ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerince karşılıklı olarak tanınan "en ziyade mazhar-ı müsaade" devlet muamelesinin İsveç Hükümeti tarafından Danimarka ve Norveç'e verilmiş veya verilecek olan izinleri kapsamadığı belirtilmiştir.Yine anlaşmada,belirlenen gümrük vergilerinin,Lozan Anlaşması'nda tarif edilen şartlar altında,kambiyonun dalgalanmasını izleyerek değiştirilip düzeltilmesi konusunda mutabık olunduğu belirtilmiştir.

Hollanda ile yapılan anlaşmada,kaynağı Türkiye olup anlaşmaya ekli listelerde belirtilmiş olanlar da dahil olduğu halde,Felemeng'e,Felemengi Hindi'ye,Surinam'a ve Kürasao'ya ithal edilen tarım ve sanayi ürünlerine ve ayrıca kaynağı Felemenk,Felemengi Hindi,Surinam ve Kürasao olup listelerde belirtilmiş olanlar da dahil olduğu halde Türkiye'ye ithal edilen tarım ve sanayi ürünlerine,"en ziyade mazhar-ı müsaade" devletin aynı tarım ve sanayi ürünlerine uygulanan veya uygulanacak olan vergi,tarife oranları,harç ve çeşitli ödemelerden daha yükseğine tabi olmayacağı belirtilmiştir.Anlaşmanın hükümleri,Türkiye tarafından ayrıca Cezayiri Hindi'ye,Surinam ve Kürasao'ya ve karşılıklı olarak bu devletler tarafından da Türkiye'ye uygulanacaktır.Yine anlaşmada,belirlenen gümrük vergilerinin,Lozan Anlaşması'nda tarif edilen şartlar altında,kambiyonun dalgalanmasını izleyerek değiştirilip düzeltilmesi konusunda mutabık olunduğu belirtilmiştir.

Letonya ile yapılan anlaşmada,menşeleri itibariyle ithal edilecekleri ülkede yetişme kabiliyetleri olmayan tohumlar konusunda ithalat ve ihracata yasaklama veya engel koyma hakkı saklı tutulmuştur.Anlaşmanın hükümlerinin,Letonya'nın Estonya,Finlandiya,Litvanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne verdiği veya vereceği yarar ve izinlere uygulanamayacağı belirtilmiştir.

Finlandiya: Anlaşma uyarınca, Türkiye'ye ithal edilen peynirler, sargı kağıtları (kırmalı, kırmasız ve katranlı kağıt), mukavvalar (adi, ham, iki yüzlü, sert, katranlı, asfaltlı ve fotoğrafa mahsus olanlar dahil), cilalı, adi ve süslemesiz mukavvalar, kutu ve mukavva borular 5 kat, kayın, akçakavak, akçam ve çıralı çam ağaçlarından olmak şartıyla kaplamalık yaprak ağaç (bir metreden aşağı kalınlıkta) 12 kat gümrük vergisine tabi olacaktır.

Çekoslovakya: Anlaşma uyarınca, Türkiye'ye ithal edilen peynir, bira, sargılık esmer kanaviçe ve bunlardan üretilen çuval, juttan ve manila kendirinden üretilen hasır ve halı, saf yün, arişi pamuk, çiniden ve porselenden üretilen eşya, adi cam eşya, pencere camı ve adi düz veya oluklu cam levha, ayna camı, demir veya çelik tel, çivi, karfiçe, alet, edevat, hırdavatçılık ürün ve eşyaları, demir veya çelikten üretilmiş çeşitli eşyalar, bakır madde, aletler ve alaşımlar, tebrit alet ve makineleri, bira fabrikalarıyla taktirhane ve tasfiyehane alet ve makineleri ve bunların aksamı 5 kat, mobilya, elbise ve mensucat 9 kat, bazı pamuk ve mensucat türleri 12 ve 13 kat gümrük vergisine tabi tutulmuş, ziraat makineleri ve bunların aksamı vergiden muaf sayılmıştır.

İsveç: Anlaşma uyarınca, Türkiye'ye ithal edilen sargılık kağıt (kırmalı, kırmasız ve katranlı), lastik ve kütaperkadan galoş, potin ve çizme, demir veya çelik çivi ve karfiçe, et makinesi, ham, lakesiz ve cilasız gaz ocağı ve lehim lambası 5 kat, lakeli, cilalı, humuz veya nikel yaldızlı gaz ocağı ve lehim lambası ise 4 kat tarife oranına tabi olacaktır.

Hollanda: Türkiye'ye ithal edilen Felemenk peyniri (kutu içindekiler dahil), ayıklanmış pirinç, öğütülmüş veya hamur halde şekersiz kakao, kakao yağı, şeker, işlenmemiş, yaş ve kuru, tuzlu veya kirece batırılmış hayvan derileri, bezir yağı,

sargılık kağıt, matbaa ve yazı kağıtları, adi, ham ,iki yüzü sert, katranlı ve asfaltlı mukavva, çeşitli kumaş ve mensucat, saf yün, arışı pamuk, aba, şayak ve adi keçi kılından dokunmuş şayak, beyaz alevli elektrik lambaları ve aksamı, telgraf ve telefon alet ve edevatı ile bunların aksamı, hazır boyalar 5 kat, çikolata, kolza, koka ve Amerikan fıstığı yağı 12 kat tarife oranlarına tabidir, ayrıca suni ve kimyevi gübreler vergiden muaf tutulmuştur.

Letonya: Türkiye'ye ithal edilen tereyağı, balık konserveleri, çeşitli nebati yağlar, işlenmemiş sabunlu deriler, kösele ve talaş, sigara kağıdı, keten, ketenden üretilen ipekler, lastikli veya lastiğe batırılmış hazır kumaştan elbise ve eşya, lastikten galoş, potin ve çizme, çeşitli muşambalar, üstübeç, süleğen, mürdesenk, tonya tozu ve çeşitli madeni boyalar, suni çivit ve tutkala asgari yani 5 kat tarife oranı uygulanacaktır.

3.3. 1929-1934 Ticaret Anlaşmaları

1925 yılında yeni bir tarife oluşturma çalışmalarına başlanmış ve belirlenen yeni tarife 1929 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yeni tarife 1916 yılındaki tarifeden daha yüksek koruma oranları sağlamakta ve ithal edilen her türlü mal için uygulanacak azami vergi oranlarını göstermektedir.[60] Uygulamaya konan yeni tarife oranları üzerinden, 1929 yılında İngiltere[61], 1930 yılında Amerika Birleşik Devletleri[62],

[60] Baskıcı, **"Ticaret Sözleşmesi",** *Yaşayan Lozan* içinde, s: 764-765

[61]**Seyyar ticaret memurlarının numuneleri hakkındaki muamelata dair Türk-İngiliz mukavelenamesinin tasdikı hakkında kanun**, 26 Mayıs 1929, Kanun no: 1460, Düstur 10. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934, s: 1459-1462

[62]**Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Müttehit Devletleri arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 12 Nisan 1930, Kanun no: 1584, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 245-252

Fransa[63], İsveç[64], Romanya[65], Büyük Britanya[66], Almanya[67], Macaristan[68], Bulgaristan[69], Estonya[70], Finlandiya[71], 1931 yılında Yunanistan[72], Japonya[73], İsviçre[74], Çekoslovakya[75], Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği[76], Danimarka[77],

[63]**Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 31 Mayıs 1930, Kanun no: 1670, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1306-1375

[64]**Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 31 Mayıs 1930, Kanun no: 1671, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1376-1395

[65]**Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Hükümeti arasında münakit İkamet,Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikine mütedair kanun**, 31 Mayıs 1930, Kanun no: 1672, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1396-1429

[66]**Türkiye Cumhuriyeti ile Büyük Britanya Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 31 Mayıs 1930, Kanun no: 1674, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1515-1549

[67]**Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Hükümeti arasında münakit Ticaret Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 7 Haziran 1930, Kanun no: 1689, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1608-1683

[68]**Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Hükümeti arasında münakit Ticaret Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 7 Haziran 1930, Kanun no: 1690, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1683-1703

[69] **Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 7 Haziran 1930, Kanun no: 1691, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1709-1739

[70]**Türkiye Cumhuriyeti ile Estonya Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 8 Haziran 1930, Kanun no: 1692, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1740-1763

[71]**Türkiye Cumhuriyeti ile Finlandiya Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 12 Haziran 1930, Kanun no: 1719, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1886-1907

[72]**Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında aktolunan İkamet,Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikı hakkında kanun**, 5 Mart 1931, Kanun no: 1758, Düstur 12. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931, s: 114-161

[73]**Türkiye Cumhuriyeti ile Japonya İmparatorluğu arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 26 Mart 1931, Kanun no: 1792, Düstur 12. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931, s: 365-379

[74]**Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre Federal Meclisi arasında münakit Ticaret Mukavelenamesi'nin tasdikına dair kanun**, 26 Mart 1931, Kanun no: 1793, Düstur 12. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931, s: 380-399

[75]**Türkiye Cumhuriyeti ile Çekoslovakya Cumhuriyeti arasında aktolunan Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 26 Mart 1931, Kanun no: 1799, Düstur 12. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931, s: 411-451

[76]**Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetist Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikine mütedair kanun**, 22 Mayıs 1931, Kanun no: 1874, Düstur 12. Cilt, 3. tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931, s: 1014-1044

[77]**Türkiye Cumhuriyeti ile Danimarka Hükümeti arasında münakit İkamet,Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun**, 8 Haziran 1931, Kanun no: 1696, Düstur 11. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930, s: 1766-1791

1932 yılında Norveç[78], 1933 yılında Irak[79], Yunanistan[80] ve Polonya[81] ile ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.

1929-1934 dönemindeki anlaşmaların ortak hükümlerinin, 1923-1929 dönemi anlaşmalarından farklı olan taraflarını en genel haliyle şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Kaynağı anlaşmanın tarafları olan tarım veya sanayi ürünleri, diğer tarafındaki ülkeye ihraç edildikleri zaman asgari tarifedeki vergilerden yararlanacaklardır. Uygulanan tarife arttırılacak olursa bu artışın yürürlüğe girmesinden itibaren dokuz aylık bir süre sona erinceye kadar uygulanması gereken vergi değiştirilmeksizin korunacaktır. Anlaşmanın taraflarından birinin herhangi bir üçüncü ülkenin tarım veya sanayi ürününe verebileceği bir menfaat, aynı zamanda ve mutlak şekilde, talep gerekmeksizin ve karşılıksız olarak,diğer tarafın tarım veya sanayi ürünlerine de uygulanacaktır.
- Anlaşmanın taraflarından birinin ülkesinde herhangi bir maddenin -son geldiği yer neresi olursa olsun- ithali veya ihracı üzerinde hiçbir yasaklama veya engelleme, benzer maddelerin herhangi diğer yabancı ülkede ihracını da kapsamadıkça uygulanmayacaktır. Bu muamelenin tersine hareket ancak aşağıdaki durumlardan başka konularda geçerli olamaz:

---

[78]**Türkiye Cumhuriyeti ile Norveç Hükümeti arasında münakit İkamet,Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun,** 27 Haziran 1932, Kanun no: 2040, Düstur 13. Cilt, 3. Tertb, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1950, s: 835-846

[79]**Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Krallığı arasında münakit Ticaret Muahedenamesi'nin tasdikına dair kanun,** 20 Mayıs 1933, Kanun no: 2194, Düstur 14. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1933, s: 638-640

[80]**Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunan Cumhuriyeti Hükümeti arasında akdedilen muvakkat ticari itilafnamenin tasdikı hakkında kararname,** 27 Mayıs 1933, Kararname no: 14456, Düstur 14. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 1933, s: 1052-1056

[81]**Türkiye ve Polonya Hükümetleri arasında Ankara'da imzalanan Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikına dair kanun,** 28 Mayıs 1933, Kanun no: 2237, Düstur 14. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 1933, s: 1129-1145

1. Silah, cephane ve savaş malzemesinin ve savaşa özel çeşitli araçların ithalini gözetmek için,

2. Yasal olmayan rekabeti yasaklamak için,

3. Uluslararası anlaşmaların uygulanması dolayısıyla,

4. Ahlak veya insaniyet düşünceleri dolayısıyla çıkarılan yasaklama veya şartlar dolayısıyla,

5. Tarihi ve değerli eserlere ait milli hazinenin korunmasını sağlayan ihraç yasakları veya şartlar dolayısıyla,

6. Benzer yerli ürünlerin üretimi, ticareti, nakli ve tüketimi konularında ülke içinde kurulmuş usulün yabancı ürünlerle ikamesi amacıyla getirilen yasaklama veya engellemeler dolayısıyla,

7. Altına, gümüşe, nakde, nakdi evraka, borç senetleri ve tahvillere uygulanacak yasaklama veya engellemeler dolayısıyla,

Anlaşmanın tarafları açıkça veya gizli olarak primler ve nakit yardımlarıyla arzu edilen ürünlere yasaklama ve engellemeler uygulamak hakkına sahiptir. Taraflardan birinin ruhsatnameler aracılığıyla ithalatı kontrol etme usulünü oluştursa, bu ruhsatnamelerin diğer tarafın ürünlerine verilmesi konusunda herhangi bir ülkenin ürünlerinin tabi olduğu hükümler kadar uygun hükümler uygulanacaktır. Anlaşmanın taraflarında biri yasaklama veya engellemeler koyduğu takdirde, kontenjanların tespiti ve olası istisnai izinlerin verilmesi iki ülkenin ticari ilişkilerini mümkün olduğu kadar az etkileyecek şekilde yapılacaktır.

- Herhangi bir emtianın ithal veya ihracına yasaklama veya engellemeler koyulacak olursa, anlaşmanın tarafları, ithal ve ihraç belgeleri hakkında söz

konusu olacak aşağıdaki konuları sağlamak için ellerinden geleni yapmayı taahhüt ederler:

a. Bir belge kullanılması için yerine getirilmesi gereken şartlar ve yapılması gereken resmi işlemler, derhal en açık ve en kesin bir şekilde ilan edilmeli,

b. Belge veya lisansların oluşturulması usulü mümkün olduğu kadar basit ve sabit olmalı,

c. Taleplerin incelenmesi ve bu taleplere karşılık verilmesi en az zamanda gerçekleştirilmeli,

d. Belge verilmesinde takip edilecek usul belge ticaretine engel olacak içerikte olmalı. Bunun sağlanması için, kişilere verilecek belgeler sahibinin ismini taşımalı ve diğer bir kişi tarafından kullanılmaya uygun olmamalı,

e. İthalat kontenjana bağlı olduğu takdirde, ithalat yapan ülkenin talep edeceği formaliteler, ithalatına izin verilen emtia miktarının insaniyetli bir tarzda tahsisine engel olacak şekilde olmamalı.

Anlaşmanın taraflarından birinin ülkesinde üretilen ve diğer taraf ülkesine ithal veya ihraç edilecek olan emtia için verilecek lisanslar, herhangi bir diğer yabancı ülkenin emtiasına lisans verilmesi şartları kadar uygun şartlar altında gerçekleştirilecektir.

- Anlaşmanın hükümleri, anlaşmaya taraf olan ülkelerin geçerli kanun ve yönetmeliklerine tabi olmakta devam edecek olan uyuşturucu maddeler ticaretine uygulanmaz.
- Konsolosluk makamınca onaylanmış olup emtianın değerini gösteren menşe belgeleri konsolosluk faturası yerine geçebilecektir. Değeri elli Türk lirasını veya bu tutarın eşiti olan diğer ülke parasını geçmeyen emtia hakkında:

1. Posta paketleri,

2. Posta veya tren yoluyla yapılan gönderimler,

3. Hava yolu ile gönderilen ve ağırlığı 5 kilogram ve daha az olan paketler, menşe belgesine tabi tutulmayacaktır. Ticari bir içeriğe sahip olmayan posta paketleri ile seyyar ticaret memurlarının numuneleri için de, değerleri ne olursa olsun,aynı işlem yapılacaktır. Bununla birlikte, bu numunelerin satılması halinde bu hüküm uygulanmayacaktır.

- Hayvanların ithali, transiti, aktarma ve geçiş usulü, veteriner aracılığıyla her ülkenin sağlık ile ilgili kanunlarına uygun olarak belirlenecektir.
- Anlaşmanın tarafları, emtia, çuval, fıçı ve çeşitli ambalaja yarayan eşyaların transitine, antrepoya konmasına, tekrar ihracına, aktarmasına ve ithal ve ihraç edilen transit halinde geçen emtianın maruz kaldığı herhangi diğer işlemlere ilişkin gümrük işlemlerinin yapılması, ayrıca bunlara ait vergiler konularında birbirlerine karşılıklı olarak "en ziyade müsaadeye mazhar" ülke muamelesi yaparlar.
- Anlaşmanın taraflarından her birinin vatandaş ve şirketleri diğer tarafın ülkesinde, yenilik nişanı, fabrika veya ticaret markaları, ticari unvanlar konusunda, kanunda gösterilen usule uymak şartıyla, bu tarafın vatandaş ya da şirketlerine ait aynı kanun hükümlerine tabi olacaklardır.
- Hükümet makamları, iç piyasada, satıcının, emanetçinin, alıcının ve tüketicinin haklarını herhangi bir sınırlandırmaya tabi tutacakları zaman, yerli ürünler ile diğer anlaşmanın tarafı olan ülkenin ürünleri arasında fark gözetilmeyecektir.

- Anlaşmanın taraflarından her biri, diğer tarafın ülkelerinde üretildiğini açık bir şekilde gösteren kelimeler, rumuzlar, tarifler veya diğer işaretleri taşıyan emtianın, bu sayılanlar sahte olduğu takdirde şimdiki veya gelecekteki kanuni mevzuata uygun olarak, kendi ülkelerine ithalini yasaklamayı ve ithalat esnasında haczi hedef alan tedbirleri almayı, diğer tarafın vatandaşlarına, bu yukarıda sayılanlar sahte ise, gereken hukuk davaları ve hilekarlık takdirinde ceza davaları açma hakkını sağlamayı taahhüt eder. Bu maddenin hükmü, transit emtianın haczi için hiçbir mecburiyet içermez.
- Anlaşmanın tarafları edebi ve güzel sanatlar eserlerinin sahiplerinin haklarını ülkelerinde korumak için, karşılıklı ilişkilerde, 9 Eylül 1886'da Bern'de imzalanıp 15 Nisan 1908'de Berlin'de değişime uğramış olan uluslararası sözleşme ile 20 Mart 1914 tarihli Bern ekli protokolünü uygulamayı taahhüt ederler.
- Anlaşmanın taraflarından her biri, kendi ülkesinde diğer tarafın emtiasını, sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin olup 2 Haziran 1911'de Washington'da değiştirilmiş olan 20 Mart 1883 tarihli Paris uluslararası anlaşması hükümlerinden yararlandırmayı taahhüt eder.
- 15 Nisan 1921'de Barcelona konferansında kabul edilmiş olan transitin serbestliği hakkında sözleşme ve asıl düzenleme ile 19 Nisan 1921'de sözü geçen konferansda kabul edilmiş olan uluslararası öneme sahip gemiciliğe uygun su yollarının rejimine ilişkin sözleşme ve asıl düzenlemeye katılmış olan anlaşmanın tarafları, iki ülke arasındaki ilişkilerde bunların uygulanmasını kolaylaştıracaklardır.

- Anlaşmanın taraflarından her biri aşağıda sayılan eşyayı –bu eşya tekrar ihraç veya tekrar ithal edilecek olmak ve her birinin kanunlarında göz önünde bulundurulan teminat saklı kalmak şartıyla- her çeşit ithal ve ihraç vergi ve harçlarından muaf tutulacaktır:

  1. Ticarette kullanılan her çeşit ambalaj örtüleri ve diğer paketleme araçları, kumaş sarılan üstüvaneler, tahta makaralar ve mukavva borular,

  2. Anlaşmanın taraflarından birinin ülkesinden diğerinin ülkesine göç eşyası gönderiminde kullanılmak üzere sınırı geçen mobilya arabaları, sandıkları ve bunların ambalaj ayrıntıları,

  3. Kişisel kullanıma özgü eski ev eşyası (göç eşyası).

  Sözü geçen eşyanın ülkeye girişi sırasında ilgililer, kullanım sürelerini tespit etmeye özen göstereceklerdir. Gereken durumlarda bu süre gümrük makamları tarafından kanun emirlerine uygun olarak uzatılabilir.

- Anlaşmanın taraflarından biri yönünden diğerine karşılıklı olmak şartıyla verilmiş olan milli muamele faydası:

  1. Anlaşmanın taraflarından her biri yönünden, kendi ticari denizciliğinin gelişimini teşvik etmek amacıyla vatandaşlarına ticaret gemilerin inşa veya satın alınması için prim ve nakit yardımı olarak, ticari denizciliğe ilişkin herhangi prim ve teşvik şeklinde verilmiş veya verilecek olan faydaları,

  2. Devletin emaneten ya da bütün olarak işletilmesine katıldığı kendi gemilerine verdiği faydaları,

  3. Deniz sporu şirketlerine verilen imtiyazları,

4. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin milli bayrak taşıyıp Türk limanları arasında Türk posta çantalarını nakletmek hizmetini gerçekleştiren gemilere fener vergisinden yaptığı tenzilatı kapsamayacaktır.

- Mahkeme kararıyla yapılan satış hariç olmak üzere, anlaşmanın taraflarından birine mensup gemiler, bayrak değişimi muamelesi yapıldığına dair geminin mensup olduğu devlet memurları tarafından verilmiş beyanname olmaksızın millileştirilemeyeceklerdir. Limanlarda ve kara sularında genel güvenliğe ve asayişe ilişkin konularda söz konusu gemiler bulundukları ülkenin kanunlarına tabi olacaklardır. Yük hacmi konusunda yapılacak bir anlaşmaya kadar anlaşmanın taraflarından her birine mensup gemiler, diğer taraf limanlarında yeniden hacim belirlenmesi işlemine tabi tutulmayacak ve verilecek seyrisefer vergi ve harçlarının miktarı, geminin bayrağını taşıdığı ülkenin yetkili makamı tarafından verilmiş olan yük hacmi belgelerine nazaran tespit edilecektir.
- Hastalık veya çeşitli sebepler nedeniyle mürettebatı tam olmayan diğer taraf ticaret gemilerinin kaptanları Türkiye limanlarında ve karşılıklı olarak aynı durumdaki Türk ticaret gemilerinin kaptanları diğer taraf limanlarında seyahatin devamı için gerekli olan mürettebatı yerel zabıta kanun ve düzenlerine uyarak hizmete alabileceklerdir.
- Anlaşmanın taraflarından birinin diğer tarafın bir limanına sığınmış gemisinin kaptanı, masraflarını karşılamak için yükünün bir kısmını satmak mecburiyetinde kalırsa, yerli düzen ve tarifelere uymakla yükümlü olacaktır.
- Anlaşmanın taraflarından birinin karasularında diğer tarafın gemilerinin karaya oturmuş ya da batmış olmaları halinde en yakındaki yetkili

konsolosluk makamını derhal haberdar edecek, yerel makamların müdahalesi bu konuda hiçbir çeşit masrafın ödenmesini gerektirmeyecektir. Gemiler veya enkazı, geminin sahibi veya sahip temsilcisi tarafından yerel kanunlarda sayılan süre içerisinde talep edilecek olursa, bunlara teslim edilecektir. Satılma halinde, edilen tutar, masraflar çıkarıldıktan sonra sözü geçen gemi sahibine ödenecektir.

- Anlaşmanın içeriği, Türk gemileri hakkında herhangi farklı bir muameleyi içine almamak kaydıyla, uluslararası nehirlere ilişkin olarak geçerli bulunan genel veya özel hükümleri hiçbir şekilde ihlal edemez. Anlaşmanın hükümleri, iç sulardaki seyrisefaine uygulanmaz.
- Anlaşmanın taraflarından her biri, başkonsolos, konsolos ve yardımcı konsoloslar tayin etmek serbestisine sahip olacaktır. Anlaşmanın taraflarından birinin konsolosları, diğer taraf ülkesinde, herhangi diğer yabancı bir ülkenin benzeri konsoloslarına verilmiş veya verilecek olan hak, imtiyaz ve muafiyetlerin aynısından karşılıklı olmak şartıyla yararlanacaklardır.
- İki ülke arasında bir hakem sözleşmesinden doğacak hükümler saklı kalmak şartıyla, anlaşmanın iki tarafı arasında, bu anlaşmanın yorumu dolayısıyla ortaya çıkıp diplomasi yoluyla halledilmemiş olan uzlaşmazlıklar, oy birliği ve tahkimname yoluyla hakeme bırakılacaktır.

Yapılan anlaşmaların ülkelere özgü bazı istisnaları vardır[82]. Bu istisnaların dışında anlaşmaların ülkelere ait özelliklerini ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

[82] İngiltere ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerinin kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nı da kapsadığı ve ayrıca sinema filmleri,otomobiller,otomobil şasileri ve motosikletlerinin anlaşma hükümlerinin verdiği menfaatlerden ayrı tutulabileceği belirtilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan anlaşmada,gümrük tarifesi konusunda yapılan "en ziyade müsaadeye mahzar" devlet muamelesi,Amerika'nın Küba veya egemenlikleri altında bulundurdukları diğer ülkeler ve sömürgeler veya Panama Kanalı bölgesine verdikleri veya verecekleri muameleyi ya da Amerika ile egemenliği altında olan herhangi bir ülke veya sömürgeleri arasındaki yahut bu ülkeler veya sömürgelerin kendi aralarındaki ya da bunlarla Panama Kanalı bölgesi arasındaki ticarete verilmiş veya verilecek olan muameleyi kapsamayacaktır hükmü yer almaktadır.

Fransa ile yapılan anlaşmada,anlaşmanın taraflarından her birinin,kendi ülkesinde diğer tarafın üzümden yapılan ürünlerine ait coğrafi menşe isimlerinin aldatıcı şekilde kullanılmasını,bu isimlerin üretici ülkede usul çerçevesinde korunuyor olması ve isteğin kendisine yazılı olarak bildirilmiş olması halinde yasaklama için gereken tüm tedbirleri almayı taahhüt etmesi,sözü geçen bildiride bu menşe isimlerini taşıyan arazinin sınırlarının çizilmesini ve menşe belgelerinin verilmesine ilişkin usulün amaçlanmasını içeren bir hüküm yer almaktadır.Anlaşmanın taraflarından biri yönünden diğerine karşılıklı olmak şartıyla verilmiş olan yerel muamele menfaati,geldiği veya gideceği yer Kuzey Afrika'daki Fransız sömürgeleri olan ürünlerin yararlandıkları veya yararlanabilecekleri özel menfaatleri kapsamaz hükmü anlaşmada yer almaktadır.Ayrıca,yapılan anlaşmanın hükümlerinin Cezayir'de geçerli olduğu ve imza protokolünde yer alan özel hüküm saklı kalmak şartıyla,anlaşma Fransız sömürgelerine,Fransa himayesindeki ülkelere,ayrıca Kamerun ve Togo'ya uygulanacağı yer almaktadır.Yine aynı şekilde anlaşma uyarınca, "en ziyade müsaadeye mahzar" devlet muamelesi,Sarre havzası lehine Fransa tarafından oluşturulmuş olan özel gümrük rejimine,Fransa'nın 1914'den 1918'e kadar içinde bulunmuş olduğu savaş halinden kaynaklanan mali ödemeleri kolaylaştırmaya yönelik ithalat için tarife konusunda oluşturabileceği özel rejime,Fransa'nın kendi sömürgelerine,koruma altına aldığı ülkelere ve hakimiyeti altında bulunan ülkelere gümrük sınırları içerisinde verdiği veya verebileceği ya da bu sömürge ve koruma altına aldığı ülkelerin Fransa'ya,bunun diğer sömürgelerine,koruma altına aldığı ülkelere ve hakimiyeti altında bulunan ülkelere verdikleri veya verebilecekleri menfaatlere uygulanmayacağı kabul edilmiştir.

İsveç ile yapılan anlaşmada,"en ziyade müsaadeye mahzar" devlet muamelesinin İsveç'in Danimarka veya Norveç'e ya da bu iki ülkeye verdiği veya vereceği özel izinlere uygulanmayacağı karara bağlanmıştır.

Estonya ile yapılan anlaşmada üçüncü bir devletle eşit muamele görme esasının,Estonya'nın Finlandiya,Letonya veya Litvanya'ya verdiği veya vereceği menfaat veya izinlere,Estonya'nın özel gümrük birlikleri veya anlaşmaları ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne vereceği imtiyazlara ilişkin konularda uygulanmayacağı karara bağlanmıştır.

Finlandiya ile yapılan anlaşmada üçüncü bir devletle eşit muamele görme esasının,Finlandiya'nın Estonya ile geleneksel ticaretini korumak amacıyla bu ülkeye verdiği veya verebileceği menfaat ve izinlere,Finlandiya'nın 58.kuzey paralelinin kuzeyinde kalan Baltık Denizi ve koylarında seyrisefer konusunda komşusu devletlere vermiş olduğu veya verebileceği menfaatlere,Türkiye ile Finlandiya'nın şarap ve alkollü meşrubat ithali konusunda verdikleri veya verebilecekleri menfaatlere uygulanmayacağı karara bağlanmıştır.

Yunanistan ile yapılan anlaşmada,Türkiye'de üretilen emtianın Yunanistan'da üretilmiş benzerleri olan emtia üzerinden,bunların bir şehirden diğerine nakledildiği takdirde alınan yerel belediye vergisinden muaf olacağı kararlaştırılmıştır.

Japonya ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerinin anlaşmanın taraflarından biri veya diğerine ait bulunan veya onun tarafından idare edilen bütün ülkelere ve topraklara uygulanması kabul edilmiştir.

İsviçre ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerinin bir gümrük birliği anlaşmasıyla İsviçre'ye bağlı kaldığı sürece Liechtenstein Prensliği'ne de uygulanması kabul edilmiştir.

Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmada,Sovyetler Birliği hükümetinin Türkiye'ye menşe ve geldiği yer Türkiye olup Batum üzerinden Asya ülkelerine ve ayrıca menşe ve geldiği yer Türkiye olup Batum üzerinden Türkiye'nin batı illerinden doğu illerine ve doğu illerinden batı illerine gönderilecek emtia için de serbest transit hakkı vermeyi taahhüt eder.Ayrıca anlaşma hükümlerinden üçüncü bir devletle eşit işlem görme esasının,toprakları 1 Ağustos 1914 tarihinde eski Rusya İmparatorluğu arazisinde bulunan ülkelere Sovyetler Birliği tarafından verilmiş veya verilebilecek olan izinleri kapsamadığı karara bağlanmıştır.

Danimarka ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerinin Danimarka'nın Norveç'e ve İsveç'e veya bu iki ülkeye verdiği veya verebileceği özel izinleri -bu izinler bahsedilenlerden başka ülkelere verilmedikçe- uygulanmayacaktır.

Fransa: Fransa'dan yapılan ithalatta 1929 yılında belirlenen tarifeler üzerinden, 200 grama kadar safi yünden mamul ve mensucat, saf ipek veya suni ipekten çeşitli

---

Norveç ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerinin Norveç'in Danimarka ve İsveç'e veya bu iki ülkeye verdiği veya verebileceği özel izinleri -bu izinler bahsedilenlerden başka ülkelere verilmedikçe- uygulanmayacaktır.

Yunanistan ile yapılan geçici ticaret anlaşmasında,anlaşmanın tarafları lisans,kontenjan ve kambiyo değişimi hakkında hala mevcut ve gelecekte uygulanacak usulü iki ülke ürünleri üzerinde en elverişli şekilde ve bu ürünleri diğer bir ülkenin benzer ürünlerine nazaran daha az elverişli bir duruma koyacak şekilde tespit ve düzenleme yapmamayı karşılıklı olarak taahhüt ettikleri,bu prensibin uygulaması olarak Yunan Hükümeti kontenjanların limanlar arasında değişimi sırasında bu ayrımı Türkiye ithalatını üçüncü bir ülke ithalatına nazaran daha az elverişli bir duruma sokacak şekilde ve Türkiye'nin sözü geçen limanlara olan normal ithalatını azaltmayacak surette yapmayı taahhüt ettiği,menşei Yunanistan olan ve işbu anlaşmada ekli olan listede sayılan ürünlerin Türkiye Hükümeti tarafından halen verilmiş ve verilecek olan kontenjan şartlarına tabi olmaksızın Türkiye'ye ithal edileceği,anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ilk üç ay içinde Türkiye'den Yunanistan'a ithal edilecek mal bedellerinin %70'i için serbestçe kullanımı ve dolaşımına uygun olmak üzere döviz verileceği,kalan %30'un Yunan bankasına yatırılacağı ve banka tarafından işbu tutara eşdeğer miktar için faizsiz ve ciro ile uygun dolaşan ve havale olan bonolar verileceği,sözü edilen üç ay içinde Türkiye'den Yunanistan'a ithal edilen eşya bedelinin %25'ine eşdeğer miktar için verilecek bonoların Türkiye'ye fiilen ithal edilmek üzere Yunanistan'dan satın alınacak ve kaynağı Yunanistan olan malların satın alınmasına harcanacağı,sözü geçen ithalatın %5'ine eşdeğer olmak üzere verilecek bonoların Türkiye'den gerek Yunanistan'a gerek başka ülkelere mal nakleden Yunan gemilerinin navlunu olarak kullanılacağı,anlaşmada belirtilen yüzdeler için anlaşmanın ilk üç ayı içinde Türkiye'den Yunanistan'a ihraç edilen eşya bedelinin %65'i için serbestçe kullanım ve dolaşımı uygun olan dövizin,%30 Türkiye'ye fiilen ithal edilmek üzere Yunanistan'dan satın alınacak Yunan mallarının satın alınmasında verilecek faizsiz ve ciro ile uygun dolaşan ve havale olan bonoların,%5 yukarda sayılan şartları taşıyan ve Yunanistan'a veya başka ülkelere yapılacak nakliyat için Yunan gemilerinin navlun olarak kullanacağı bonoların bedellerinin Yunan bankası tarafından Yunan mallarının Türkiye'ye sevk edilmek üzere yüklendiğini gösteren belgenin ibraz edilmesiyle bono sahibine birebir ödeyeceği,teminat olmak üzere,Yunan Hükümeti tarafından uygulanmakta olan mecburi değişim sistemi hükümlerine uygun olarak,Türkiye'den Yunanistan'a yapılan eşya ihracatı için anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce saklanmış olan tutarlara eşdeğer miktarda birebir olarak bono verileceği ve bu bonoların da bu anlaşmada bahsedilen hükümlere tabi olacağı,Yunan bankası tarafından anlaşma hükümlerine uygun olarak verilen bono eşdeğerlerinin tamamının,sözü geçen anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten dört ay sonraya kadar Yunan kaynaklı eşyanın satın alınması ve navlun için kullanılabileceği,Yunan bankasının bu anlaşma hükümlerine uygun olarak vereceği bonoların kolaylıkla değişimini sağlayacak tedbirleri almayı taahhüt ettiği,ilgililerin alacakları eşdeğer tutarın bütün bonolara ayrılması konusundaki talepleri karşılayacakları,ancak bu bonoların içereceği asgari tutarın Yunan bankası tarafından bonoların ayrılması konusunda yukarıda sayılan amaçlar dikkate alınarak tespit edileceği,bu bonoların mal satın alınması veya navlun bedelinin ödenmesi konularından hangisinde kullanılacağını göstermek üzere bu bonoların üzerlerine "mal marchandise" ve "navlun fret" kelimelerinin yazılacağı,anlaşma ile tespit edilen ödeme ve ayırma şekli Yunanistan'a fiilen ithal edilmiş olan mallar hakkında uygulanacağı ve anlaşma hükümlerinin Yunan transit yoluyla veya aracılık eden liman ve merkezleri yoluyla başka ülkelere naklolunan Türk mallarına ait dövizler için uygulanamayacağı karara bağlanmıştır.

Polonya ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerinin Polonya'nın Yukarı Silizya'sı ile Alman Yukarı Silizya'sı arasında oluşturulacak geçici gümrük rejimine uygulanmayacağı,numune veya modellerin tekrar ihraç süresinin,ülkenin idaresince saklı tutulduğu hususu ayrı olmak üzere,altı ay olduğu,Versay Anlaşması'nın 104.maddesine ve Lehistan Cumhuriyeti ile Danzing serbest şehri arasında Paris'de 1920 tarihinde imzalanmış olan anlaşmanın 2 ve 6.maddelerine uygun olarak Danzing serbest şehrinin dışişlerinin idaresini kendisine bırakmış olan Lehistan Hükümeti,serbest Danzing şehrinin bu anlaşmanın tarafı olduğunu ve bundan doğan yükümlülükleri kabul ve hukuku elde ettiğini beyan etmek hakkını saklı tuttuğu karara bağlanmıştır.

mensucat ve kurdele, demiryolu traversleri ve kiremit %30, balık yağları, ipek mensucat veya fil dişi, bağa ve kıymetli madenden üretilen deri ve kösele mamulleri, her çeşit yünden ve kıldan iplik, 201 gramdan 600 grama kadar olan saf yünden ürünler, arışı türünden pamuktan yapılmış mensucat, çeltik, şarap ,köpüren şarap, hassas fotoğraf kağıdı, geometri ve çeşitli konularda kullanılan hassas kağıtlar ve şeffaf saman kağıtları, satılabilecek hale getirilmiş iplik, her çeşit keten mensucat, bisiklet, otomobil,araba ve çeşitli nakliye araçlarının tekerleklerine özel iç ve dış lastikler ve şeritler, altı kauçuk ve yüzü diğer mensucattan olan ayakkabılar, maden suları ve gazlı sular %25, yüzleri boyalı ve boyasız deriden ve tabanları kösele veya çeşitli maddelerden üretilen ayakkabılar, yüzleri tamamen veya kısmen life benzer maddelerden üretilen ayakkabılar, sade veya adi maddelerden deri ve kösele ürünleri, saf ve suni ipekle karıştırılmış dokuma kumaş veya keçeden çeşitli donatılmış şapka ve başlıklar, ipek ibrişim, tül, gaz eleklik ipek veya suni ipekten veya diğer lifli maddelerle karışık kumaş, çeşitli lifli maddelerle karışık ipek veya suni ipekten mensucat ve kurdele, kadife, pelüş, kadifeli veya havlı kumaşlar ve kurdeleler, ipek veya suni ipekten dantel ve dantel örgüleri ve çeşitli harç ve kumaşlar, şeritçi ve kaynatıcı eşyası (şerit, kaytan, saçak, kordon, tırtıl düğme, püskül, işlemeli ve işlemesiz harç), ipekten veya suni ipekten örme çorapçı eşyası, mendil, peçete ve çeşitli boyun ve omuz atkıları, dokuma kumaştan boyun bağı, dikilmiş veya yalnız biçilmiş şemsiye yüzleri, kadın el çantaları, cüzdan, kese ve pudra ponponu, ayıklanmış pirinç, çikolata ve hazırlanmış şekerli kakao, rakı, rom, konyak, vermut, viski, votka, cin, amerpikon, fernetbranka ve benzeri şekersiz alkollü içecekler, maraskino, küraso, kakao, şartröz, krem dömant mandarin ve çeşitli şekerli alkollü içecekler, şekerli gazoz, limonata ve benzeri şerbetler, sebze, çiçek, her çeşit ağaç ve

işbu tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen çeşitli bitki tohumları, susam yağı, sanayide kullanılan yağlar, biber ve yeni bahar, çeşitli bitki ve posaları, selüloit ,galalit ve benzerleri ile bunlardan yapılmış ürünler, katranlı, asfaltlı veya lifli maddeler ile üretilmiş sargılık kağıtlar, pamuk ipliği, kasarlı, kasarsız veya boyalı merserize, beyazlatılmış pamuk mensucat, tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen kasarlı, boyalı, ıstampalı, işlemeli, nakışlı ,örme veya dokuma pamuk mensucat, pamuk fitiller, sicim, ip, halat, lastik olmayan mensucat ile lastiğe batırılmış veya bir tarafına ve yahut arasına lastik sürülmüş ya da yapıştırılmış mensucat, tamamen kauçuk veya yüzü ya kısmen ya da tamamen kauçukla su geçirmez hale getirilmiş mensucattan üretilen ayakkabılar, şişe, küçük damacana, kavanoz ve benzerleri, ayna ve mağaza camları, demir çivi, aleminyon ve alaşımı, başka yerde bahsedilmeyen çeşitli kurşun ve alaşımları, kalay ve alaşımından ürünler, nikel veya alaşımından çeşitli ürünler, sanayiye özel boyalar %20, sanayiye özel balık yağları, çeşitli ziynet tüyleri (yelpaze ve pudra ponponları dahildir), makine kayışı, hortum ve makinelerde üretilen çeşitli deri ve kösele ürünler, tarifenin başka yerinde bahsedilmeyen deri veya köseleden üretilen eşyalar %17.5, koyun, keçi, oğlak, fok, timsah, yılan derileri ve çeşitli derilerden ruganlı, kabartmalı, glase, kumlu ,resimli, yaldızlı, kadife taklidi maroken, tüylü ve çeşitli şekilde süslenmiş olan deriler, perdelik tül %15, donatılmış ve çeşitli şapkalar, demir soba, ocak, mangal, her çeşit demirden el aleti, binek otomobilleri %10, başka yerde bahsedilmeyen binek otomobilleri şasilerinin aksamı, yük arabaları %5 indirime tabi tutulacağı kararlaştırılmış.

Almanya: Yapılan anlaşmada daha önce belirlenen gümrük vergileri üzerinden, saf yünden üretilmiş tarifenin başka yerinde bahsedilmeyen 200 grama kadar mensucat, kağıt mukavva, muşamba veya bez üzerine (ciltli ve çerçeveli olanlar

dahil) fotoğraf, fotogravür, litografi, fotolitografi, kromolitografi, çinkogravür, grafotipi, tifduruk ve çeşitli sanatlarla yapılmış resimler, pamuktan örme çorapçı eşyası %30, tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen elektrik tertibatını içeren hırdavatçılık eşyası %29, hassas fotoğraf kağıdı %26, ağırlığı 201 gramdan 600 grama kadar saf yünden üretilmiş mensucat, arişi türünden pamuk yün mensucat, şişe, testi ve damacana içinde şarap, şeffaf saman kağıtları, geometri ve çeşitli yerlerde kullanılan hassas kağıtlar, çiniden, porselenden üretilmiş elektrik aleti ve parçaları, boyalı, cilalı, sırlı ya da çeşitli madenlerle galvanizli demirden hırdavatçılık eşyası, adi veya boyalı, cilalı veya nikel yaldızlı veya oksitli bakırdan çilingir ve hırdavatçılık eşyası, makineden üretilenler dışında masa ve duvar saatleri, hassas teraziler %25, deri ve kösele ürünleri, saf, suni veya lifli ipekten kadife, pelüş ve kadifeli ve havalı kumaşlar ile kurdeleler, suni veya lifli ipekten üretilmiş kadın ve erkek çorapları, selüloit, galalit, bakalit ve benzerleri ile bunların ürünleri, elastik mensucatla lastiğe batırılmış veya bir tarafına ya da arasına lastik sürülmüş veya lastik yapıştırılmış mensucat, şişe, küçük şişe, damacana, kavanoz ve benzerleri, lastik, gütaperka kağıt amyant ile tecrit edilmiş bakır tel, alüminyum ve karışımları, sinema ve projeksiyon cihazları, telsiz telefon ahizeleri, başka yerde bahsedilmeyen fen, arazi ölçüleri, matematik ve doğa bilimlerine ilişkin aletler, tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen çeşitli aletler, hükümetin izniyle ithal edilen ürünler %20, fırça, süpürge ve resim fırçası, baskı resimli veya çeşitli maddelerden üretilmiş kesilmiş yazı kağıdı, mektupluk kağıt ve zarf, makine kolanı ve çeşitli kolan ile benzerleri, kauçuktan yapılmış çeşitli sağlık ve tıp ürünleri, çiniden ve porselenden sofra, tuvalet takımları ve heykeller, nikel ve beyaz maden galalitten üretilmiş bıçakçılık eşyası, boyalı, oksitli ve galvanizli demir mensucat, bakır mutfak ve sofra

takımları, kazan imbik fitil veya tazyikli ocaklar, sobalar, ütüler, dirhemler ve benzerleri, bakır semaver, kahve değirmeni, çay ve kahve takımları, çatal ve kaşık, lambalar, salon eşyası ve çeşitli ev eşyaları, demiryolu mevkilerinde ve fabrikalarda kullanılan sabit büyük basküller, otomobil yayları, aspirin %15, işlenmiş deriler, parlatılmış ancak ruganlı ve lake olmayan dana ve inek derileri, kösele %12.5, yünden ve kıldan örme çorapçı eşyası, taslak veya boyalı ya da cilalı ve lake baston, şemsiye, değnek ve sapları, kesilmemiş yazı ve matbaa kağıdı, cilalı mukavva, pamuktan kuşak, bohça, baş, masa ve yatak örtüleri, perdeler, çocuk kundağı, bayrak ve benzeri hazır eşya, yere serilmeye özel linoleum, kaptolikan muşambaları, duvar, raf, sofra ve mobilya örtmeye özel muşambalar, ağaç, mukavva, cam ve benzeri maddelerle birlikte üretilmiş muşamba ürünleri, her çeşit demirden el aleti, galanit veya gümüş yaldızlı demirden çeşitli ince eşya, cilalı, nikel, alüminyum ve çeşitli adi madenle galvanizli, boyalı, oksitli bakır tel, kuyumcu eşyası, tuşlu aletler, çinko karışımından üretilmiş çeşitli maddeler, teleskop, mikroskop, fotoğraf cihazı ve parçaları, yıkanmış, toz haline getirilmiş ve çeşitli şekillerde hazırlanmış toprak boyalar, madeni boyalar, litobon, matbaa ve yazı mürekkepleri ve resim boyaları, kurşun kalemler, magnezyum klorür, kromlu dabağat tuzu %10 tarife indirimine tabi olacağı kararlaştırılmıştır.

Macaristan: Yapılan anlaşmada belirlenen tarife üzerinden her çeşit salama %33,33 oranında indirim yapılması kararlaştırılmıştır.

Yunanistan: Anlaşma uyarınca, daha önce belirlenen tarife üzerinden fıçı, damacana veya şişelerde tatlı ve yemek sonu şarapları, terebantin yağı, süpürge otu, kolofan, pamuktan örme eşya ,talk pudrası %30, mandalina, ağaç kavunu, fıçı veya büyük kaplar, şişe, damacana ve testilerde şarap %25, zeytinyağından üretilmiş

çamaşır sabunu %22,5, deri ve kösele ürünleri, fıçılar ve çeşitli kaplarda rakı, rom, brendi, vermut, şarap rakısı ve benzeri şekersiz içkiler, dabağat için palamut özü, boyalı ve damgalı pamuk iplikleri, tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen kasarlı, boyalı, damgalı, nakışlı, örme veya dokuma pamuk mensucat, sicim, ip, halat, şişe, küçük şişe, galon, kavanoz, damacana ve benzerleri, serum, aşı, kimyevi ve tıbbi ürünler, kimyevi sanayi ürünleri %20, saloksin %15, işlenmiş deriler, kösele %12,5, sargılık kaba mensucat %5 indirime tabi tutulacaktır.

Çekoslovakya: Yapılan anlaşma uyarınca, arışından üretilmiş pamuk yün mensucat, selüloit, galanit ve benzerlerinden üretilmiş külçe, levha, çubuk ve yaprak boru, her çeşit keten mensucat, altı kauçuk ve yüzü diğer maddelerden olan ve deriden başka her çeşit ayakkabı, çiniden ve porselenden üretilmiş elektrik alet ve parçaları, tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen demirden hırdavatçılık eşyası, maden suları %25, koyun, kuzu, keçi, oğlak, fok, yılan, timsah derileriyle çeşitli derilerin ruganlı, kabartmalı, glase, kumlu, yaldızlı, resimli, kadife taklidi, maroken, tüylü ve çeşitli şekillerde üretilmiş ayakkabılar, çeşitli lifli maddeler ve suni ipekten mensucat ve kurdele, ipekten başka liflerden üretilmiş olup ipek işlemesi olan ve tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen kumaşlar, ömür otu, saf veya çeşitli lifli maddeler ile üretilmiş şeritçi ve kaytancı eşyası, selüloit, galalit ve benzerlerinden üretilmiş çeşitli ürünler, tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen kasarlı, boyalı, ıstampalı, işlemeli, nakışlı, örme veya dokuma pamuk mensucat, yüzü kısmen veya tamamen kauçukla su geçirmez hale getirilmiş mensucattan üretilmiş deriden başka her çeşit ayakkabı, şişe, damacana, kavanoz ve çeşitleri, camdan lamba karpuzu ve abajurları, mavi çamaşır boyası, karlisbat tozu %20, yüzleri boyalı, boyasız deriden üretilmiş ayakkabıları, ağaçtan mobilya, çini ve porselenden sofra ve tuvalet

takımları %15, hayvan kemiklerinden üretilmiş düğme ve çeşitli ürünler, yünden örme takke, her çeşit pamuk, kadife ve pelüş mensucat, pamuktan kuşak, bohça, omuz ve baş örtüsü, masa ve yatak örtüleri, perde, çocuk kundağı, bayrak ve benzeri hazır ürünler, sargılık kaba mensucat, duvar, raf, sofra ve mobilya örmeye özel muşambalar, çini ve porselenden banyo ve kurna, lavabo, ördek, tuvalet takımları, havan, kapsol ve benzerleri, tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen demirden çeşitli ince eşya, her renk kurşun kalem, mücevher ve süs eşyası %10 indirime tabi olacaktır.

Yunanistan: Anlaşmaya ekli listede, balık tutkalı, sakız, lastik boru, şerit ve benzerleri, değirmen taşı, her çeşit tulumba, suni boyalar, asfalt ürünleri, kazma, kürek, çapa ve benzerleri, sapan ve çeşitli zirai alet ve makineler, basküller, süpürge otu, ekmek mayası, hasır şapka, kolofan, trebentinin kontenjana tabi olmadığı anlaşma hükümlerince kararlaştırılmıştır.

Polonya: Yapılan anlaşma uyarınca, daha önce belirlenmiş tarife oranları üzerinden kehribar %25, pamuktan yatak örtüleri ve ağaçtan mobilya %20, kaplamalık ağaç ve yaprak şeritleri, parke ve kontrplak tahtaları, tarifenin başka yerlerinde bahsedilmeyen demirden hırdavatçılık eşyası %15 indirime tabi tutulacaktır.

3.4. 1934-1939 Ticaret Anlaşmaları

1934-1939 dönemi ticari anlaşmalarının ayrı bir bölümde incelenmesinin nedeni, 1934 yılından itibaren imzalanan ticaret anlaşmalarında, belirlenen tarife oranları üzerinden indirim yapma uygulamasıyla beraber, ithalata kontenjan uygulamasının

getirilmiş olması, takas ve kliring usulüyle ticari anlaşmaların yapılması dolayısıyla bu dönemde imzalanan anlaşmaların iktisadi içeriğinin 1923-1934 dönemi anlaşmalarından farklı olmasıdır.

Bu dönemde, 1934 yılında İtalya[83]1935 yılında İngiltere[84], 1936 yılında Finlandiya[85], İspanya[86] ve Hollanda[87], 1937 yılında Yugoslavya[88], Finlandiya[89], İran[90], İtalya[91] ve Hollanda[92], 1938 yılında Letonya[93], İsveç[94], Japonya[95], Sovyet

---

[83]**Türkiye ile İtalya arasında akit ve imza edilen ticari itilafın kabul ve tasdikına mütedair kanun**, 4 Haziran 1934, Kanun no: 2498, Düstur 15. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934, s: 1094-1117

[84]**Türkiye ve İngiltere arasında imzalanan ticaret ve tediyata dair 4 Haziran 1935 tarihli anlaşmanın tasdikına dair kanun**, 14 Haziran 1935, Kanun no: 2807, Düstur 16. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1935, s: 1520-1545

[85]**Türkiye ile Finlandiya arasında 6-5-1935 tarihinde imza edilen Ticaret Anlaşması'nın tasdiki hakkında kanun**, 3 Şubat 1936, Kanun no: 2913, Düstur 17. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1936, s: 366-371

[86]**Türkiye ile İspanya Cumhuriyetleri arasında 31 Aralık 1935 tarihinde imzalanan Ticaret ve Kliring Anlaşmaları'nın tasdikine dair kanun**, 18 Mayıs 1936, Kanun no: 2977, Düstur 17. Cilt, 3. Tertip, Başvekalet Matbaası, Ankara 1936, s: 616-643

[87]**Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Krallığı arasında imzalanan Ticaret ve Kliring Anlaşmaları ile merbutlarının tasdikına dair kanun**, 9 Haziran 1936, Kanun no: 3020, Düstur 17. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1936, s: 1254-1277

[88]**Türkiye-Yugoslavya Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikı hakkında kanun**, 10 Şubat 1937, Kanun no: 3125, Düstur 18. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, s: 351-363

[89]**Türkiye-Finlandiya Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'ne müzeyyel itilafname ile yeni ticaret mukavelesinin tasdikına dair kanun**, 10 Şubat 1937, Kanun no: 3126, Düstur 18. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, s: 364-377

[90]**Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İran Devleti Şehinşahisi arasında imza edilmiş olan Ticaret ve Seyrisefain Muahedesi'nin tasdikı hakkında kanun**, 7 Haziran 1937, Kanun no: 3218, Düstur 18. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, s: 1231-1233

[91]**Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Krallığı arasında 29 Aralık 1936'da Roma'da imzalanan Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi ileTicaret Anlaşması ve merbutlarının tasdikına dair kanun**, 11 Haziran 1937, Kanun no: 3246, Düstur 18. Cilt, 3. tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, s: 1358-1376

[92]**Türkiye-Hollanda Ticaret Anlaşması ve merbutlarının kabulüne dair kanun,** 1 Mart 1937, Kanun no: 3274, Düstur 19. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938, s: 47-63

[93]**Türkiye-Letonya Ticaret Mukavelesi'nin tasdikı hakkında kanun,** 8 Nisan 1938, Kanun no: 3353, Düstur 19. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938, s: 489-494

Türkiye-Letonya arasında Riga'da imzalanan Ticaret ve Kliring Anlaşmaları ile ilişkilerinin tasdikı hakkında kanun, 11 Nisan 1938, Kanun no: 3357, Düstur 19. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938, s: 500-518

[94]**Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsveç Krallığı Hükümeti arasında akid ve imza edilmiş olan Ticaret ve Kliring İtilafnameleri ve merbutları olan protokol ve mektuplarının tasdikı hakkında kanun**, 13 Nisan 1938, Kanun no: 3363, Düstur 19. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938, s: 546-565

[95] **Japonya ile 27 Ekim 1937 tarihinde akid ve imza olunan Ticaret Anlaşması ve buna müteferri mektuplar ve anlaşmanın tatbikına mütedair uzlaşmanın tasdikı hakkında kanun**, 15 Nisan 1938, Kanun no: 3367, Düstur 19. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938, s: 569-579

Sosyalist Cumhuriyetler Birliği[96], Almanya[97], İtalya[98], Estonya[99] ve İngiltere[100] ile ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.

Bu dönemde imzalanan ticaret ve ödeme anlaşmaları hükümlerinin 1923-1929 ve 1929-1934 dönemlerinden farklı olan ortak hükümlerini şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Anlaşmaya ekli listelerde sayılan emtiadan bazıları sınırsız olarak Türkiye'ye ihraç edilebilecek, yine ekli listelerde sayılan diğer emtialar belirlenen kontenjanlar dahilinde Türkiye'ye ithal edilebilecektir. Listelerde gösterilmeyen emtia için yürürlükte olan kontenjan rejiminden yararlanılacaktır. 15 Mayıs 1935 tarihi ile anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih arasında Türkiye'ye gelen ve kontenjan yetersizliği veya kontenjan bulunmaması nedeniyle gümrükten geçirilememiş olan her çeşit emtia, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren miktar olarak sınırsız bir şekilde Türkiye'ye ithal edilebileceklerdir.

---

[96]**Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetik Sosyalist Cumhuriyetler İttihadı arasında imza edilen Ticaret ve Seyrisefain muahedesiyle merbutlarının ve ticaret ve tediye anlaşmasının tasdiki hakkında kanun,**6 Mayıs 1938, Kanun no: 3382, Düstur 19. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938, s: 620-641

[97]**Türkiye ile Almanya arasındaki mübadelata ve tediyata müteallik olup 30 Ağustos 1937 tarihinde Berlin'de imzalanmış olan anlaşmanın tasdikına aid kanun**, 20 Nisan 1939, Kanun no: 3570, Düstur 20. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1939, s: 226-231

Berlin'de imza edilen (Türkiye-Almanya arasındaki ticari mübadelelere aid anlaşma) ile (Avusturya'nın Almanya tarafından ilhakı üzerine yine Almanya ile aynı tarihte imza edilen ticari mübadelelere ve tediyata müteallik) protokolün tasdikına dair kanun, 18 Nisan 1939, Kanun no: 3564, Düstur 20. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1939, s: 179-184

[98]**Türkiye-İtalya Ticaret ve Seyrisefain Muahedenesi'nin cüz'ü mütemmimini teşkil etmek üzere akdedilen ticaret ve tediye anlaşmalarıyla bunlara ek olarak tanzim edilen vesaikin mer'iyete vaz'ına dair kanun**, 5 Temmuz 1939, Kanun no: 3675, Düstur 20. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1939, s: 1567-1583

[99] **Türkiye-Estonya Hükümetleri arasında imza edilen 6 Haziran 1937 tarihli Ticaret ve Kliring Anlaşmalarıyla bu anlaşmaya müzeyyel 29 Ağustos 1938 tarihli protokol ve yine bu protokolün merbut B listesinde yazılı ham deri kontenjan pozisyonların tadiline dair mektupların tasdikına mutedair kanun**, 8 Temmuz 1939, Kanun no: 3721, Düstur 20. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1939, s: 1806-1815

[100] **Türkiye ile İngiltere arasında 2 Eylül 1936 tarihinde imza edilen Türk-İngiliz Ticaret ve Kliring Anlaşması'nın tasdikına dair kanun**, 30 Mayıs 1940, Kanun no: 3857, Düstur 21. Cilt, 3. Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1941, s: 1480-1503

- Anlaşmanın tarafı olan diğer ülke her çeşit Türk tarım ürününün ithalat miktarını kontrol etmeye karar verdiği takdirde, izin verilecek yabancı ithalatında Türkiye'ye gerçekçi bir hisse ayırmak amacıyla konuyu tartışmak fırsatını Türk Hükümetine öncelikli olarak vermeden önce, ithaline izin verilen emtia toplamı üzerinden ülke başına kontenjan tahsis etmemeyi taahhüt eder.
- Türkiye Hükümeti veya ili ya da belediye tarafından satın alınan diğer tarafın emtiası miktar sınırlamasına tabi olmaksızın Türkiye'ye ithal edilebileceklerdir.
- Menşe belgeleri, Türkiye'ye ihraç edilen malların diğer taraftaki F.O.B[101] veya C.İ.F[102] kıymetini gösterecektir. Menşe belgelerinin bir kopyası Türk gümrükleri tarafından damgalandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na gönderilecektir. Sözü geçen banka, bunun üzerine, eşya bedellerinin kendilerine verilmesi gereken diğer taraf tacirlerine ödemede bulunacaktır.
- Anlaşmanın tarafı olan ülkeler arasında ticari ödeme yalın olmalıdır. Türkiye'deki kişilerin diğer tarafın tacirlerine borçlu olduğu tutar, vadelerinin bitiminde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nda özel bir hesaba Türk lirası olarak yatırılacaktır. Ancak, diğer tarafın tacirleri bu tutarları Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan kendi para birimleri üzerinden alacaklardır.

[101] Free on board kelimelerinin kısaltması olup,malın fiyatının malın maliyeti ile güverteye yükleninceye kadar yapılan masrafları içermesi anlamına gelir.
[102] Maliyet (cost),sigorta (insurance) ve navlun (freight) kelimelerinin İngilizcedeki baş harflerinden oluşmuş olan ve maliyet,sigorta ve navlun ücretlerini kapsayan fiyattır.

- Anlaşmanın diğer tarafındaki kişiler tarafından Türkiye'deki kişilere, diğer tarafa bütün olarak ihraç edilen Türk emtiası karşılığında ödenmesi gereken tutarlar, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından gösterilecek diğer taraf ülkesinde yer alan bir bankaya, vadesinin bitimi tarihinde, diğer tarafın para birimi üzerinden ödenecek ve bunun üzerine sözü geçen bankada Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından açılacak olan ve diğer ülkenin para birimi cinsinden faizsiz özel bir hesaba alacak olarak kaydedilecektir. Bu durumdan doğabilecek herhangi bir kur farkı, Türkiye'deki borçlunun zimmetine veya alacağına kaydedilecektir. Bu hesaba yatırılmış olan tutarın anlaşmada belirlenen bir yüzdesi yardımcı alacaklı hesabına, geri kalan yüzde de yardımcı borç hesabına kaydedilecektir.Tutarların ödenme tarihi sırasıyla, diğer taraf ülkesi içindeki hak sahibi kişilere ve yardımcı alacaklı hesabında bulunan paranın izin verdiği çerçevede diğer taraf ülkesinin para birimi cinsinden devredilecektir. Yardımcı borç hesabına kaydedilen tutar, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası serbest tasarrufunda bulunacaktır.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve diğer tarafın yetkili bankası, her ay sonunda karşılıklı olarak, yatırılan tutar ve diğer taraf ülkesindeki hak sahiplerine nakledilecek paraların ayrıntılı bütününü birbirlerine bildirecektir. Hesapların karşılıklı toplam tutarları her iki ülkede elli bin Türk lirasını geçmeyecek şekilde fark gösterdiği takdirde, alacaklı olan ülke bu farka eşit değerde emtia ithalini tarafların ortak mutabakatıyla kabul ederek izleyen devre içinde bu farkı ortadan kaldırmaya elverişli tedbirler alacaklardır.

- Anlaşmanın tarafları işbu anlaşmanın devamı süresince kendi topraklarına yapılan diğer taraf ülkesi menşeli ithalata ilişkin dövizlerin kendi ülkelerinde satın alınmasına ve serbestçe ihracına hiçbir sınırlama getirilmeyeceğini beyan ederler.
- Anlaşma maddelerinin bazı hükümleri saklı kalmak şartıyla, anlaşmaya ekli listelerde sayılan emtia, kişiler arasında karşılıklı olarak özel takas muamelesine konu olabilecektir. Bu özel takas işleminde, Türkiye'ye ithal edilen diğer taraf ülkesinin emtiasının Fob kıymeti sözü geçen diğer taraf ülkesine ihraç edilen Türk mallarının Fob kıymetinin anlaşmada belirlenen yüzdesini aşmayacak ve toplam yüzdenin belirlenen bir oranı bu anlaşmada bahsedilen borç yardımcı hesabına diğer taraf ülkesindeki ilgili kişiler tarafından ödenecektir. Bu özel takas işlemleri anlaşma hükümlerince uygulanan veya uygulanacak olan miktar itibarıyla her türlü ithalat sınırlamasına ve sözü geçen eşyaya ilişkin Türkiye ve diğer taraf ülkesi içindeki kanun ve yönetmelik hükümlerine tabi olacaktır.
- Türkiye'nin ticaret anlaşması, kliring anlaşması veya parsiyel anlaşma yapmadığı ülkeler menşeli olup Türkiye'ye genel ithalat rejimi çerçevesinde ithal edilebilen ürünler diğer taraf ülkesinden transit edilmeleri şartıyla %100 özel takas konusunu oluşturabileceklerdir. Bununla beraber, bu takaslar iki hükümetin onayına tabi tutulacaktır.
- Türkiye anlaşmaya ekli listelerde gösterilen yüzde oranlarını 15 günlük bir ihbar süresini takiben her zaman değiştirme veya iptal etme hakkını muhafaza eder. Ancak, söz konusu değişiklik:

1. Yukarıda söz edilen 15 günlük süre sırasında gümrüklenecek diğer taraf mallarına,

2. Türkiye Hükümeti tarafından diğer taraf hükümetine ihbar tarihine kadar Türkiye'ye sevk edilmek üzere diğer taraf ülkesi limanından gemiye yüklenen diğer taraf ülkesi mallarına,

3. Türkiye Hükümeti'nin diğer taraf hükümetine tebliğini takip eden gün sırasında Türkiye'ye sevk edilmek üzere diğer taraf ülkesi limanından gemiye yüklenen diğer taraf ülkesi menşeli mallara uygulanmayacaktır.

Yukarıdaki 2 ve 3.fıkralarda bahsedilen emtia Türkiye'de sevk limanına ulaştığı tarihten itibaren 60 içinde gümrüklendikleri takdirde eski yüzde indirimlerinden yararlanabileceklerdir.

- Değişiklik veya iptal halinde, anlaşmanın tarafları 15 günlük bir süre içinde makul bir tazminat verilmesi için müzakerelerin açılmasını talep etmek hakkına sahip olacaklardır. Eğer bu müzakereler bir ay içinde adaletin bozulduğu görüşünde olan tarafı tatmin edecek bir sonuca varmayacak olursa bu taraf bir aylık ihbar süresiyle anlaşmayı fesih ile uygun gördüğü tedbirleri alabilecektir. Bu son durumda, diğer taraf bir aylık ihbar süresiyle söz konusu tedbirlerin uygulanma tarihinden itibaren hesap edilecek yirmi günlük bir süre içinde işbu anlaşmayı feshetmek hakkına sahip olacaktır.
- Her iki ülkede görevleri tarafların iktisadi anlaşmalarının uygulanmasına ilişkin inceleme ve görüşme olan birer hükümet komitesi kurulacak, bu komiteler birbirleriyle doğrudan doğruya ve sürekli olarak temas halinde olacaklar ve Türkiye ile diğer taraf ülkesi arasındaki ticari ödemelere ait anlaşmada göz önünde bulundurulan alacak hesaplarının son tutarının,

tarafların emtia ticaretinin seyrine nazaran, çok açık bir fark ile tehlikeye düşmemesine nezaret edeceklerdir.

Bu dönem içinde yapılan kliring anlaşmalarının ticaret anlaşmalarından farklı olan ortak özelliklerini de şu şekilde özetlemek mümkündür:

- İki ülke arasında ticari işlemlerden doğan navlun ücretleri ve sigortaya ilişkin ödemeler hariç olmak üzere bütün masraf ve komisyonların ödenmesi kliring usulü ile yapılacaktır. Ödeme, Türkiye'de Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na, diğer tarafta ise diğer taraf ülkesinin uygun göreceği bir bankaya yapılacaktır. İthalat bedellerinin ödenmesi, malın gümrükten geçmesinden sonra en geç altı ay içinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na ödenecektir.
- Takas anlaşması hükümleri ancak menşe ve geldiği yer itibarıyla her iki ülke malı olup tabi bulunduğu vergi ve resimlerin ödenmesi suretiyle iki ülkenin fiilen ithal edilmiş olan emtiayı kapsar.
- Menşei Türkiye olup diğer tarafa ihraç olunan emtia bedelinin belirlenen yüzdesi, belirlenen para birimi üzerinden diğer taraf ülkesine mensup ithalatçı tarafından diğer taraf ülkesinin belirlediği bankaya yatırılacaktır. Bu ödeme işlemi ne aracılı ne aracısız zorlaştırılamayacağı gibi masrafa da tabi tutulmayacaktır. Diğer taraf bankası belirlenen yüzdeleri faizsiz alacak ve borç hesaplarına kaydedecektir. Alacak hesabına geçirilen tutarlar, menşei diğer taraf ülkesi olup Türkiye'ye ihraç edilen emtia bedelinin ödenmesinde kullanılacaktır. Borç hesabına geçirilen tutarlar, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın tamamen emrinde tutulacak ve her zaman istenilen para birimi üzerinden gönderilmesi mümkün olabilecektir.

- Türkiye Devleti ile belediye idarelerine, kamu hizmetlerine, imtiyazlı şirketlere ve bayındırlık sözleşmelerine gerek re'sen gerek imzalanmış anlaşmalar uyarınca elde edilen diğer taraf ülkesine ait malzemelerin teslimatı kliring sözleşmesine uygun olarak ödenecektir.
- Anlaşma hükümleri, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten önce yapılan emtia ihracatından doğan bütün alacak ve borçları da kapsar. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten önce diğer taraf ülkesinin satıcısı lehine Türkiye'de herhangi bir hesaba bedeli yatırılmış olan emtia teslimatından doğan alacak, alacaklı tarafından talep edilmesi üzerine, diğer ülke muhbir bankası adına Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası nezdinde tutulan toplu hesaba nakledilecek ve bu anlaşma hükümlerine göre tasfiye edilecektir.
- Her iki tarafın bankası kendilerine ait ödemeleri diğerine günü gününe bildirecekler ve menşe belgeleri ile ödeme kredi ihbarnamelerinin bir kopyasını birbirlerine göndereceklerdir. İki banka tarafından yapılacak ödemeler teslimat tarihlerinin sırası ile ve hesaplardaki mevcudun sınırları içinde yapılacaktır.
- Menşei anlaşmanın taraflarından biri olup diğer taraf ülkesinde açılan panayır ve sergilerde teşhir edilen ve satılan ürünlerin bedeli, panayır ve sergilerin kurulduğu ülkenin kanunları bu maddelerin giriş ve satışına uygun olduğu sürece ödeme tarih sırasına tabi tutulmaksızın kliring yolu ile ödenecektir. Bu durumda, diğer benzeri işlemlerde Türkiye lehine istenilen %30 serbest döviz istenemez.
- Anlaşmanın tarafları para birimlerinin çevrilmesinde kendi bankalarının resmi fiyatlarını kullanacaklardır. Faturaların başka para birimleri üzerinden

düzenlenmiş olması halinde, bunların çevrilmesi, ödeme gününden önceki günün resmi fiyatına nazaran yapılacak ve söz konusu para biriminin son Londra Borsası fiyatı dikkate alınacaktır.İki banka resmi kurlarından birbirlerini haberdar edeceklerdir.

- Sözleşmenin süresi sona erdiğinde diğer ülkenin kliring bankası nezdinde alacaklı bir bakiyesi olan ülkenin ithalatçıları, bu bakiyeye tekabül eden alacaklarının bütün olarak tasfiyesine kadar, ithalatlarının bedelini kliring idaresinde görevli bulunan kendi bankalarına ödemeye devam edeceklerdir.
- Eğer bir Türk ticarethanesiyle diğer taraf ülkesinin ticarethanesi arasındaki bir iş dolayısıyla bir alım satım işleminden doğan özel bir takas imkanı oluşursa, her iki kliring kurumu, anlaşmanın belirlediği yüzde oranlarını uygulamakla beraber aralarında mutabık olarak bu takasın gerçekleşmesine mümkün olduğunca izin vereceklerdir.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve diğer taraf bankası diğer ülke vatandaşlarının kendi ülkesinde bloke olmuş olan alacaklarının blokajdan kurtulmasına yönelik taleplerini ve ayrıca ufak miktarda tutarın gönderilmesi için gereken izinlerin verilmesine dair başvurularını iyi niyetli olarak değerlendireceklerdir.
- Anlaşmanın uygulanmasına ilişkin teknik mahiyetteki şekiller, her iki ülkenin yetkili kliring bankalarınca mutabık kalınarak belirlenecektir.
- Anlaşmanın devamı sırasında başlayan ve anlaşma süresinin sona ermesinden sonra tamamlanamayan özel takas işlemleri sözü geçen anlaşmanın sona erme tarihinden itibaren altı ay içinde tamamlanacaktır.
- Karşılıklı transit ticareti anlaşma hükümlerinin kapsamı dışında tutulmuştur.

- Kliring hesaplarında gözüken bakiyeleri kısmen veya tamamen kullanarak, bu şeklide bu anlaşmanın iyi işlemesini kolaylaştırmak amacıyla anlaşmanın tarafları, ortak olarak kliring anlaşmasıyla bağlı oldukları ülkelerle üçlü birleşmeler yapabileceklerdir.

Yapılan anlaşmaların ülkelere özgü istisnaları vardır[103]. Bu istisnaların dışında anlaşmaların ülkelere ait özelliklerini de şu şekilde özetlemek mümkündür:

İtalya: Yapılan anlaşmada, süt ürünleri benzerleri, çeşitli un, mensucat eşyaları, pamuk dokuma kumaş ve ürünleri, giyim eşyaları, plastik ve lastik araç-gereçler, kimyevi maddeler, demirden aletler, boyalar, porselen veya çiniden yapılmış ürünler, camdan üretilmiş ve şişe ve benzeri ürünler, demir tel ve benzerleri, tıp ve fen bilimlerine ait aletler, motor parçaları, otomobiller, telsiz, telefon benzeri iletişim araçları türünden sanayi ürünleri kontenjan sınırlamalarından muaf tutulmuştur.

İngiltere: Yapılan anlaşma uyarınca, sanayide kullanılan yağlar, kimyevi gübreler, deri ve kösele ürünleri, makine parçaları, kıl ve yünden iplik, koyun yünü,

---

[103] İtalya ile yapılan anlaşmada,üçüncü bir ülke ile eşit işlem görme esasının,İtalya tarafından kendi sömürgesi veya himayesi altında olan ülkelere verilmiş ya da ileride verilecek olan özel yarar ve izinlere uygulanmayacağı karara bağlanmıştır.

İngiltere ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerinin İrlanda,İngiliz sömürgeleri,Hindistan İmparatorluğu ve himayesi altındaki yerleri de kapsaması karara bağlanmıştır.

İspanya ile yapılan ticaret ve kliring anlaşmasında,Türk menşeli ürünlerin İspanya,bütün yarımada toprakları,Balear,Kanarya,Melila,Ceuta adalarıyla İfni toprakları,İspanya Batı Saharası,Rio de Oro,İspanyol Ginesi,Fernando Poo,Annobon,Korsika,Elobeyes ve Fas'ın İspanyol himayesindeki topraklarına ihraçlarında ve ithal vergisi konularında "en ziyade müsaadeye mazhar" devlet muamelesi uygulanacağı karara bağlanmıştır.Ayrıca,anlaşma hükümlerinin Portekiz veya İber Amerikan ülkelerine uygulanmayacaktır.İthalat izinlerinin birden çok dönemlere bölünmesi hakkındaki hali hazırdaki İspanya rejimi devam ettiği sürece bir devre sonunda kullanılmamış izinler izleyen döneme ve aynı şeklide sonraki dönemlere nakledilebilecektir.

Japonya ile yapılan anlaşmada,anlaşma hükümlerinin iki ülkeden biri veya diğerine ait olan veya onlar tarafından idare edilen ülke ve sömürgelerin hepsinde uygulanacağı karara bağlanmıştır.Türkiye'ye ithal edilecek Japon menşeli emtianın C.İ.F. değeri,Japonya'ya ihraç edilen Türk menşeli emtianın C.İ.F. değerinin %95'ine eşit olacaktır.Türkiye'ye ithal ve Türkiye'den ihraç edilen mal ticareti aynı tacir tarafından gerçekleştirilecektir.Sözü geçen tacir ticaret hakkını bütün olarak ve bir defaya mahsus diğer bir tacire devretmek hakkına sahip olacaktır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile yapılan anlaşmada,takas usulünce satın alınacak malların Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin Ticari Temsilciliği,Sovyetler Birliği'nde ve Türkiye'de Devlet İktisadi Teşekkülleri aracılığıyla yapılacağı yer almaktadır.

ipek iplik, tarım makineleri Ziraat Bakanlığı'nın, alkollü içecekler, oyun kartları, dokuma tezgahları, bezir yağı, aküler, kopya ve yazı çoğaltma kağıtları, hassas kağıtlar, kitap, gazete türü yayınlar Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın, ticaret defterleri benzeri özel türde defterler, pamuk ipliği, çeşitli maddelerde üretilmiş mensucat, tül, plastik dişçilik aletleri, kauçuk ve lastikten yapılmış eşyalar, bisiklet ve araba lastikleri, lastikli mensucat, muşamba türleri, kiremit ve kimyevi ürünlerden üretilmiş maddeler, porselen ve çini ürünleri, demir ve çelik ürünleri, fotoğraf camı, elektrik malzemeleri, nakliye araçlarına ait parçalar, demir hırdavatçılık ve tarım aletleri, iğne ve bıçakçılık eşyaları, bakırdan üretilmiş eşyalar, çeşitli madenlerden üretilmiş eşyalar, müzik aletleri, iletişim araçları, ölçü aletleri, sinema ve fotoğraf filmleri, her çeşit makine ve motorlar ile bunların parçaları, boyalar, kömür, kimyevi maddeler İktisat Bakanlığı'nın, böcek ilaçları, tıbbi gazlar, çocuk oyuncakları, kimyevi ecza ürünleri, serum ve aşılar Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın iznine tabi olacaktır. Anlaşmaya ekli listelerde sayılmayan türde saf yün ve pamuktan üretilmiş mensucat, satılabilecek hale getirilmiş iplikler, sicim, ip, halat, demir soba, ocak, mangal, kundura aletleri, kömür türleri, ayakkabı boyaları ise kontenjana tabi tutulmuştur.

Finlandiya: Yapılan ticaret anlaşmasında, deri, dokuma aletleri ve parçaları, ağaçtan yapılmış ürünler, kağıt imalatı için hammadde, kağıt ürünleri, çeşitli ürünlerin üretimi için kağıttan yapılmış girdiler, pamuk ipliği, sanayide kullanılan sünger taşı, çini ve porselenden yapılmış ürünler, lambalar, demirden el aletleri ve hırdavatçılık eşyası, her çeşit zirai makine, alet ve bunların parçaları kontenjandan muaf tutulmuştur.

İspanya: Yapılan anlaşmayla, belirlenen tarife üzerinden ham pamuk ve beyazlatılmış pamuk mensucat %10, boyalı pamuk mensucat ise %20-%30 arasında değişen oranlarda indirime tabi tutulmuştur. Hayvansal ürünler, deri ve kösele, yün ve yün iplikler, saf veya suni ipek karışmış yünden mensucat, ipek ve ipekten üretilmiş eşyalar, nişasta ve nişastadan üretilmiş ürünler, sebzeler, baharatlar, sanayide kullanılan bitkiler, tıpta kullanılan bitkiler, bitkisel boyalar, reçine ve zamk, kereste, talaş, ağaç fıçı ve parçaları, ağaç dokuma tezgahları ve parçaları, ağaç ürünler ve aletler, fırça ve süpürge, elek ve kalbur, oyun aletleri, hasır ve sepetçi ürünleri, gazete ve geometri kağıtları, mukavvadan üretilmiş ürünler, kitap ve dergiler, okul kitapları ve kağıttan üretilmiş malzemeleri, pamuk ipliği, pamuktan üretilmiş eşyalar, keten ve bitkisel maddelerden üretilmiş iplik ve eşyalar, lastik ve kauçuk ürünler, çakıl, kum ve çeşitli taşlar, amyant ve ürünleri, çini ve porselen ürünler, cam ve cam ürünleri, ampuller, demir ve çelik ürünler, demiryolu rayları, ziynet eşyaları, bakır ve bakırdan yapılmış ürünler, alüminyum ve alaşımları, kurşun, çinko, kalay ve nikel ile ürünleri, kıymetli madenler, saatler, müzik aletleri ve parçaları, fen ve sosyal bilimlere ait aletler ve bunların parçaları, av tüfekleri ve parçaları, akü ve pil, matbaa makine ve aksamları, sanayi makineleri, kara ve deniz nakliye araçları ve parçaları, otomobiller, madeni yağlar, linyit kömürü mumu, boyalar, kimyevi ve tıbbi maddeler kontenjandan muaf tutulmuştur. Çeşitli pamuklu mensucat, metallerden üretilmiş aletler, çimento, lastik ve plastik ürünler, hırdavatçılık eşyaları, zirai üretim aletleri kontenjana tabi tutulmuştur.

Hollanda: Yapılan anlaşma uyarınca, süt, tutkal, yaş ve kuru deriler, sanayide kullanılan kösele, deri ve köseleden üretilmiş makine parçaları ve eşyalar, yün iplik, nakliye işleri için at kılından mensucat, ipek iplik, kakao, tohumlar, kakao yağı,

baharatlar, tıbbi bitkiler, reçine ve zamklar, fırça ve süpürge, ağaçtan yapılmış ürünler, kağıt ürünleri, resimler, pamuk iplik ve mensucat, ketenden yapılmış ürünler, lastik ve kauçuk ürünler, muşambalar, asbest ürünler, pişmiş kil ve topraktan yapılmış ürünler, çini ve porselen ürünler, cam ürünleri, demir ve çelik ürünler, bakır ve bakırdan üretilmiş maddeler, kurşun, çinko ve kalay ürünleri, su ve elektrik akımını ölçmeye yarayan saatler, müzik aletleri ve parçaları, sosyal ve fen bilimlerine ait aletler ve bunların parçaları, iletişim aletleri, ölçü aletleri, buhar kazanları, lokomotif ve yol silindirleri, buhar gücüyle çalışan makineler, traktör, su, hava, petrol, elektrik, benzin ve petrol ürünleriyle çalışan motorlar, akü ve pil, sanayi makineleri, yük arabaları, bisiklet ve demiryolu vagonları, buharlı gemi ve deniz nakliye araçları, benzin, madeni ve bitkisel boyalar, kimyevi ve tıbbi maddeler, tıbbi malzemeler, elektrikle çalışan çeşitli makineler kontenjandan muaf tutulmuştur.

Finlandiya: Yapılan anlaşma uyarınca, ağaçtan yapılmış ürünler ve dokumacılık aletleri, kağıttan yapılmış ürünler, pamuk ipliği ve pamuk mensucat, sanayide kullanılan sünger taşı, çini ve porselenden yapılmış eşyalar ve elektrik aletleri, lambalar, demirden el ve hırdavatçılık aleti, zirai makine, alet ve bunların parçaları, vernik kontenjandan muaf tutulmuştur.

Hollanda: Yapılan anlaşma uyarınca, süt ürünleri, Hollanda peynirleri, tutkal, deriler, deri ve köseleden üretilmiş makine parçaları ve çeşitli eşyalar, yün iplikler, nakliye araçlarında kullanılan at kılından yapılmış mensucat, ipek iplik, kakao, çay, pişmiş kil ve topraktan yapılmış ürünler, çiniden üretilmiş sıhhi malzemeler, çini ve porselen eşyalar ve elektrik aletleri, cam ürünleri, lamba ve abajurlar, demir ve çelik ürünleri, bakır, kurşun, çinko ve kalay alaşımları ve ürünleri, su ve hava akımını ölçen saatler, müzik çalarlar ve müzik aletleri, projeksiyon ve iletişim aletleri,

dezenfeksiyon ve takım aletleri, ölçü aletleri, buhar kazanları ve her çeşit kuvvetle çalışan makineler, traktör, su, hava, petrol, elektrik, benzin ve petrol ürünleriyle çalışan motorlar, akü ve piller, tohumlar, kakao ve bezir yağı, baharatlar, mobilya üretmeye yarayan bitki döküntüleri, reçine ve zamklar, tıbbi bitkiler, ağaç ürünler, fırça ve süpürge, kağıt ürünleri, resimler, takvimler, pamuk ipliği ve pamuk mensucat, keten ve kendirden üretilmiş ürünler, lastik ve kauçuk ürünler, muşamba ürünler, asfalt, sanayi makineleri, yük arabaları, bisiklet ve demiryolu vagonları, buharlı ve motorlu gemi, deniz nakliye araçları, benzin, toprak, madeni ve bitkisel boya ve vernikler, kimyevi ve tıbbi maddeler, tıbbi malzemeler, çocuk oyuncakları kontenjandan muaf tutulmuştur.

Letonya: Yapılan anlaşmada, tütün ürünleri kliring anlaşmasının dışında tutulmuştur. Yine yapılan anlaşama uyarınca, tutkal, kağıt ürünleri, kibrit yapımı için kereste, iplik çeşitleri, radyo ve soğuk hava sağlayan makineler, tahta ürünleri ve boyalar kontenjana tabi tutulmuştur.

Romanya: Yapılan anlaşmada, peynir ve tutkal çeşitleri, ham deri ve tahta ürünleri, mukavva ve kağıt çeşitleri, ağaçtan yapılmış aletler, fırça ve süpürgeler, iplik, cam çeşitleri, demirden yapılmış ürünler, kimyevi maddelerden üretilmiş ürünler, petrol ürünleri, elektrik motorları kontenjana tabi tutulmuştur.

İsveç: Yapılan anlaşmada tütün ve krom kliring anlaşması dışında tutulmuştur. Yine yapılan anlaşma uyarınca, tutkal, deri ve köseleden üretilmiş makine parçaları, kağıt ve mukavva, matbaa, kopya ve zımpara kağıtları, pamuk fitiller, lastik ve kauçuk boru vs., bakır tel ve aletlerle eşyalar, kurşun ve alaşımları, hava ve su akımını ölçmeye yarayan alet ve saatler, iletişim aletleri, elektrikli süpürgeler, pişmiş kil ve topraktan ürünler, çini ve porselenden elektrik aletleri, lambalar, demir ve çelik

ürünleri, radyatör ve aksamı, demirden el aletleri ve hırdavatçılık eşyaları, demirden şemsiye aksamı, bıçakçılık eşyaları, bakırdan yapılmış eşyalar, buhar kazanları ve her çeşit kuvvetle çalışan makineler, su, hava, petrol, elektrik, benzin ve petrol ürünleriyle çalışan motorlar, kağıt imalatının her aşamasında kullanılan makineler ve parçaları, sanayi makineleri, vernik kontenjandan muaf tutulmuştur. Deri, ağaç, kömür, tahta ve tahta işleri, kağıt ve kağıttan eşya, kauçuk ve kauçuk eşya, cam ürünleri, her cins demir ve çelik, bakır ve alaşımları, pamuklu, yünlü ve kenevir mensucat ile pamuk ve yün iplik, makineler, kimyevi ve tıbbi maddeler, teknik aletler ve bunların parçaları kontenjana tabi tutulmuştur.

Japonya: Yapılan anlaşmada, tıbbi balık yağları, inci düğme, kösele ve suni kösele, yün iplik ve mensucat, çeşitli şapka ve başlıklar, ipek misina, iplik ve mensucat, ağaçtan üretilmiş düğme, toka ve süs eşyası, fırça ve süpürge, şapka üretmeye yarayan hasır, ağaç baston, şemsiye, değnek ve balık oltası, sazdan ya da samandan çeşitli şapkalar, sargılık kağıt ve mukavva, matbaa ve kopya kağıdı, hassas kağıt, sigara kağıdı ve mukavvadan üretilmiş eşya, pamuk iplik ve mensucat, lastik ve kauçuk ürünler, muşambalar, çini ve porselen eşya, camdan yapılmış ürünler, demir ve sac levhalar ve demir tel, demirden üretilmiş hırdavatçılık eşyaları ve alet parçaları, demirden bıçakçılık ve çilingir aletleri, demirden şemsiye aksamları ve iğne, bakır, pirinç ve tunç levhalar, bakır tel, boru, çivi ve çeşitli eşyalar, alüminyum ve alaşımları, nikel ve alaşımlarından üretilmiş maddeler, cep, kol, masa ve duvar saatleri, müzik çalarlar ve müzik aletleri, fotoğraf ve projeksiyon makineleri, tıp, cerrahlık ve baytarlık aletleri, ölçü aletleri, akü ve piller, arabalar, madeni ve suni boyalar, resim boyaları, vernik, böcek ilaçları, çocuk oyuncakları kontenjandan muaf tutulmuştur.

Sovyetler Birliği: Yapılan anlaşmada, kürk imaline özel çeşitli postlar, çam ve köknar kerestesi, parke tahtası ve kontrplak, kitap ve dergiler, okul kitapları ve gazeteler, pamuk ipliği lambalar, demir külçe ve kütük, demir sac ve levhalar, demir veya çelik tel, boru veya raptiye, demirden el aleti, su ve hava akımını ölçmeye yarayan alet ve saatler, müzik çalarlar ve iletişim aletleri, tıbbi,kimyevi ve laboratuar aletleri ve bunların parçaları, buhar kazanları ve çeşitli hareketli makineler, akü ve pil, elektrik, su, hava ve benzin gücüyle çalışan motorlar, sanayi makineleri, matbaa makineleri, yük arabaları, bisiklet, madeni yağlar, parafin ve vazelin, suni boyalar, tıbbi ve kimyevi maddeler kontenjandan muaf tutulmuştur.

Almanya: Yapılan anlaşmada, yabancı para cinsinden yapılan ödemeler 14 milyon Türk lirası ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'ye olan Alman ithalatının -31 Temmuz 1937 tarihli protokol esasına göre yapılacak ithalat hariç- hali hazır konjonktürü dolayısıyla anlaşmanın devamı süresince 40 milyon Türk lirasına ulaşacağı hesap edilmekte olduğundan 15 Nisan 1935 tarihli Türk-Alman Kliring Anlaşmasında göz önüne alınan hesaplardaki dengeyi tutturabilmek için bazı önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Bunlardan birincisi, yetkili Alman makamlarının talep üzerine, ekli listelerde sayılan Türk ürünlerinin aynı listede yazılı tutarların sınırları içinde Almanya'ya ihracı için gereken bütün döviz belgeleri ve olası diğer izinleri hiçbir sınırlamaya tabi tutmadan vereceğidir. İkinci önlem, ekli listelerde yazılı olmayan ürünler için de döviz belgeleri ve gereken izinlerin verileceğidir. Bir diğer önlem, Alman ihracatının -31 Temmuz 1937 tarihli protokol dahilindeki ihracat hariç- seyri sözü geçen hesaptaki dengenin tutturulamayacağını gösterecek olursa iki hükümet, ekli listenin hazırlanmasında esas teşkil etmiş olan %40 indirim oranını yeni duruma göre değiştirmek ve bütün Türk ürünlerine hiçbir

fark gözetilmeksizin eşit olarak uygulanacak yeni bir oran belirlemek için anlaşacaklarıdır. Bununla beraber, ticarete ilişkin tahsilat ve ödeme arasındaki farklar anlaşmada belirlenen oranı geçmedikçe hesap dengesini tehdit edici olarak adlandırılmayacaktır. Önlemlerden bir diğeri, 31 Temmuz 1937 tarihli protokolün hükümleri tatminkar bir sonuç vermezse, kliring bakiyesinin tasfiyesini sağlamak amacıyla indirim yüzdesinin yeniden gözden geçirilmesinin gerektiğidir. Bir diğer önlem, iki hükümetin, ticareti devam ettirmek arzusu içinde ve Alman mallarının Türkiye'ye yürürlükte bulunan ithalat rejimi kararnamesine göre serbest olarak ithal edilmekte olduğundan Alman Hükümeti Türkiye'nin 1936 senesindeki alımlarını kolaylaştırıcı tedbirler alacağıdır.

İtalya: Yapılan anlaşmada, kitap, gazete, süreli yayınlar,müzik notalarına ait olan ödemelerin tarih sırası dikkate alınmaksızın yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, Türkiye'ye ve karşılıklı olarak İtalya'ya ithal edilmek üzere Türk ve İtalyan menşeli malların satın alınması için avans olarak kliring hesaplarına para yatırılması ancak tarafların belirlediği bankaların ortaklaşa mutabakatıyla kabul edilecektir. Bankaların Türk lirası ve İtalyan lireti hesaplarının bakiyeleri arasında her gün bir takas gerçekleştirilecektir ve borçlular ödeme günü ile takasın gerçekleştirildiği gün arasında oluşabilecek kur farklarını ülkelerinde kliring hesaplarını tutan bankalara yatırmaya mecbur olacaklardır.

Estonya: Yapılan anlaşmada, galalit, tahta ve kağıt ürünleri, pamuk ipliği, yelken bezi türünde dokumalar, telefon makineleri, cam ürünleri, madenler ve alaşımları kontenjana tabi tutulmuş, selüloz, adi ve ince matbaa kağıdı, çimento, buz makineleri ithaline ise sınırlama getirilmemiştir.

İngiltere: Yapılan anlaşmada, özel hesap lehine ödenmiş olan Türk liraları, bu anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte bloke edilmiş olan İngiliz alacaklarından herhangi birisinin bu alacağına denk gelen miktarın tamamını veya bir kısmını anlaşmaya ekli listede belirtilmiş olan Türk emtiasının satın alınmasında kullanılmasına ve bu emtiayı İngiltere'ye ihraç etmesine izin verileceği karara bağlanmıştır. Yine yapılan anlaşma uyarınca, zirai makine ve parçaları, sanayide kullanılan hayvani yağlar, kimyevi gübre, koyun yünü, çeşitli maddelerden üretilmiş iplikler, kağıt ve kağıt ürünleri, alkollü içecekler, matbaa makineleri, mensucat çeşitleri, plastik ve kauçuk ürünleri, nakliye araçları ve parçaları, maden ve topraktan yapılmış ürünler, cam ürünleri, demir ve çelikten yapılmış ürünler, elektrik aletleri, hırdavatçılık eşyaları, bakır ve çinkodan yapılmış ürünler, müzik çalan aletler ve parçaları, müzik aletleri ve parçaları, çeşitli şekillerde çalışan motorlar, sinema ve fotoğraf makineleri, ölçü aletleri, sanayi makineleri üretmeye yarayan aletler, hazır gıda üretmeye yarayan makine ve aletler, kömür, otomobil, boya, kimyevi maddeler, çocuk oyuncakları kontenjandan muaf tutulmuştur. Bunun yanında çeşitli mensucat ve dokuma ürünleri, ocak ve mangal çeşitleri, ayakkabı üretmeye yarayan çeşitli aletler ve kömür çeşitleri kontenjana tabi tutulmuştur.

3.5. Sonuç

1923-1939 yılları arasında elli bir ticari anlaşma imzalanmış, bunlardan on dördü birer defa olmak üzere Avusturya, Romanya, Fransa, Bulgaristan, Estonya, Japonya, İsviçre, Danimarka, Norveç, Irak, İspanya, İran, Yugoslavya ve Amerika Birleşik Devletleri ile, on dördü ikişer defa olmak üzere Japonya, Estonya, Polonya,

Macaristan, Çekoslavakya, Letonya ve Yunanistan ile, on beş tanesi üçer defa olmak üzere Almanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, İsveç, Hollanda ve İtalya ile, sekiz tanesi dörder defa olmak üzere Finlandiya ve İngiltere ile imzalanmıştır. En fazla ticari anlaşma imzalanan dönem 1929-1934 dönemi ve en fazla anlaşma yapılan ülkeler İngiltere ve Finlandiya'dır.

1923-1939 döneminde ticari anlaşmalar, genel olarak Avrupa ülkeleriyle imzalanmış, tarımsal ürünler ve hammadde ihraç edilmiş, sanayi ürünleri ve mamül mallar ithal edilmiştir. 1929-1934 döneminde imzalanan anlaşmaların sayısının yoğunluğu, 1929 Buhranı'nın uluslararası ticaret hacmini daraltıcı etkilerinin ikili anlaşmalar yoluyla aşılmak istenmesini göstermesi anlamında dikkat çekicidir. Yine bu dönemde Büyük Buhran'dan ekonomik olarak büyük ölçüde etkilenen ülke olan İngiltere ve dahil olduğu Büyük Britanya ile ticari anlaşmalar imzalanmıştır.

4. SONUÇ

1923-1929 döneminin iktisat politikası esas olarak, milli mücadelenin kazanılmasından sonra yeni bir devletin kuruluşunu gerçekleştiren kadroların, İttihat ve Terakki'nin süregelen etkisiyle savundukları "milli iktisat" ideali çerçevesinde korumacı ve ulusal sermayeye dayalı sanayileşmedir. Ancak, Lozan Anlaşması ile belirlenmiş gümrük tarifeleri, ithal mallara uygulanacak tüketim ve satış vergileri gibi kısıtlamalar nedeniyle bu iktisat politikasının uygulanması tam anlamıyla mümkün olamamıştır. Bütün bu "zorunlu" dış ticaret politikası uygulamaları ve yeni gümrük tarifelerinin yürürlüğe girmesinden önce büyük miktarda yapılan spekülatif ithalat, 1923-1929 dönemini, Cumhuriyet tarihinin elli yıl boyunca aşılamayan en dışa açık dönemi haline getirmiştir. 1924-1929 döneminde cari fiyatlarla dış ticaretin GSMH'ye oranı ortalama 0.275'dir.[104]

Bu dönem içindeki dış ticaretin yapısına baktığımızda, Türkiye ihracatının tarımsal ürünlere, ithalatının ise genel olarak sanayi ürünlerine dayandığını görmekteyiz. Kitapların, zirai araç ve ürünlerle gübrenin gümrük vergisinden muaf tutulduğu, demir ve çelik aletlerin 2 kat, oyuncakların 3 kat, gaz ocağı ve lehim lambalarının 4 kat, 1916 gümrük tarifeleri üzerinden, 1918 yılında paranın değer kaybetmesiyle 5 ve 12 kat olarak düzeltilen ve Lozan'da 5 ve 9 kat olarak kabul edilen tarife katsayılarına uygun olarak, çeşitli kimyasal maddeler, kağıt ürünleri,

[104] Boratav, a.g.e, s: 39-50, Tezel,, a.g.e, s: 116, tablo 3.4

demir ve çelikten üretilmiş ürünler, çini, porselen ve cam ürünleri, yün, pamuk ve keçe, çeşitli alet ve makineler, çeşitli mensucat ürünlerinin, bazı zirai ürünlerin 5 kat, mobilya ve benzeri ürünlerin, çeşitli mensucatın 9 kat, çeşitli lüks ürünlerin 12 ve 13 kat gümrük tarifesine tabi tutulduğu görülmektedir.

Özellikle, bu dönemde zirai araçlar ve gübrenin gümrük vergisinden muaf olması, savaş sonrası azalan işgücü nedeniyle ortaya çıkan iaşe sorunlarını tarımsal üretim ile arttırma çabalarıyla tutarlılık göstermektedir. Dönem itibariyle sanayi sektörüyle birlikte tarımın da desteklenmesi, gelişmiş bir sanayi sektöründen söz edilememesi ve sanayinin korumacı politikalarla desteklenememesi, milli ekonominin itici gücü olarak tarım sektörünün ön plana çıkarmış, iç ve dış ticaret hadlerinin tarımsal ürünler lehine olması bu alanda kârlılığı arttırmış ve uluslararası ihtisaslaşma içinde Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatçısı konumunu pekiştirmiştir. Bazı demir ve çelik aletlerin 2 kat gümrük tarifesine tabi tutulması, küçük sanayi ve zanaat üretiminin desteklendiğini göstermektedir. Çoğunlukla, ithal edilen tüketim mallarına 5 kat ve ithal lüks tüketim mallarına 9, 12 ve 13 kat olarak uygulanan gümrük tarifesi, tarım ve sanayiye koruma sağlanamadığı için "mali gümrük politikası"yla yani, ithal tüketim malları üzerinden alınan vergilerle hazinenin gelirlerini arttırma politikasıyla tutarlıdır.

1929-1934 dönemi, dış ticaret politikaları açısından, Büyük Buhran'ın, Lozan'da kabul edilen gümrük tarifelerinin sona ermesinin ve yerli sanayiye dayalı kalkınma politikasının etkilerini taşımaktadır. Büyük Buhran nedeniyle ithalat hızla daralmış, hammadde ve sınai malların fiyatları büyük oranda düşmüş, yeni gümrük tarifeleri korumacı ve ithal ikameci sanayileşme politikaları ekseninde yüksek oranlarda belirlenmiş, spekülatif ithalat nedeniyle ortaya çıkan "para buhranı" kambiyo

kontrolü uygulamasını getirmiştir. Bu dönemde cari fiyatlarla dış ticaretin GSMH'ye oranı ortalama 0.178'dir.[105]

Bu dönem içindeki dış ticaretin yapısına baktığımızda, Türkiye'nin tarımsal ürün ve hammadde ihracatçısı, sanayi ve mamul mallar ithalatçısı konumunu sürdürdüğünü görmekteyiz. Anlaşma yapılan ülkelere özgü ve Türkiye'de üretilmesi söz konusu olmayan işlenmiş gıda ve giyim eşyaları ile çeşitli kumaşlar, mobilyalar ve dayanıklı tüketim eşyaları, ulaşım, sanayi ve inşaat sektörlerine özgü girdiler ve makineler ile bunların aksamları, nakliye ve iletişim araçları, demir ve çelikten el aletleri, elektrik ve ölçü aletleri, cam ve kağıttan üretilmiş ürünler, tıbbi ve kimyevi ürünler, zirai tohumlar ve sanat eserleri 1929 yılında belirlenen tarife üzerinden %30-%10 indirim yapılan ithal mallardır. Türkiye'de üretilen mallar ile otomobil ve parçaları gibi lüks tüketime yönelik ürünler belirlenen tarife üzerinden en az indirim oranına tabi tutulmuş ve %5 indirim uygulanmıştır.

1929 yılında uygulamaya konan yeni tarifeyle bütün zirai makineler, araç ve gereçler ile sanayi makineleri gümrük vergisinden muaf tutulmuş, nakliye araçları ve Türkiye'de üretilmeyen sanayi hammaddeleri ise Lozan'da belirlenen tarife oranlarından daha düşük vergi oranına tabi tutulmuştur. İplik, kumaş, şeker, deri ve ağaç ürünleri, çimento gibi yerli sanayi sektöründe üretilmeye başlanan ürünler için daha yüksek vergi oranları uygulanmıştır. 1929 Buhranı, daralan ticaret hacmi ile birlikte tarımsal ürünlerin yanında ithal malların da yabancı para cinsinden birim fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Liranın değer kazanması, ithal edilen ürünlerin fiyatlarının Türk lirası cinsinden daha da azalması anlamına gelirken, tarımsal ürünler aleyhine değişen dış ticaret hadleri ülke içinde ihracatın kârlılığını

[105] Tezel,, a.g.e, s: 162-177, tablo 3.4, s: 116, Boratav, a.g.e, s: 59-67

düşürmüş ve tarım kesiminin gelirlerini büyük oranda azaltmıştır.[106] Korumacı sanayileşme ve dış ticaret açığının kapatılması çerçevesinde sıkı bir denetim altına alınan dış ticaret, 1929 Buhranı'nın bu etkileri altında, yapılan ikili ticaret anlaşmaları ve uygulanan tarife indirimleri ile belirli mallar için göreli olarak yumuşatılmaya çalışılmıştır. Özellikle, Türkiye'de üretilemeyen tüketim malları ve ileri teknoloji gerektiren mamuller üzerinde tarife indirimine gidilmesi, sanayileşmenin henüz iç piyasanın ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayacak düzeyde tamamlanmaması noktasında, bu mallar üzerinde korumanın azaltılması açısından dikkat çekicidir. Çeşitli sektörlerin girdileri üzerindeki tarife indirimleri ise sanayileşme politikaları ile uyumluluk göstermektedir. Türkiye'de üretilen mallar üzerinde en az tarife indirimine gidilmesi korumacılık politikasıyla, lüks tüketim malları üzerinde en az tarife indirimi uygulanması ise mali gümrük politikasıyla tutarlıdır.

1934-1939 dönemi, 1929 Buhranı sonrasında büyük ölçüde daralan dış ticaret hacminin takas ve kliring türü ticaret kolaylıklarıyla arttırılmaya çalışıldığı ve bazı mallar üzerinde koruma oranını büyük ölçüde yükselten kontenjan uygulamalarının başladığı dönemdir. Bu dönemde, bir yandan kliring ve takas uygulamaları ile ticaret dengesinin sağlanması ve böylece paranın değer kaybının önlenmesi, diğer taraftan kontenjan uygulaması ile korumacılık ve ithal ikameci sanayileşmeye yönelik dış ticaret politikası birlikte yürütülmüştür. Salt korumacılığın devletçilikle birleştirildiği 1932 yılı ve sonrasında değişen iktisat politikası, 1934 yılından itibaren dış ticaret

[106] Tezel, ,a.g.e, s: 162-163, Boratav, a.g.e, s :67

politikalarıyla birlikte ithalatın yapısını da değiştirmeye başlamıştır. Bu dönemde cari fiyatlarla dış ticaretin GSMH'ye oranı ortalama 0.152'dir.[107]

Bu dönem içindeki dış ticaretin yapısına baktığımızda, Türkiye'nin hammadde, zirai ürünler, dokuma halı ve kumaş, sigara, likör, şarap ve çeşitli alkollü içecekler ihraç ettiği, sanayi ve tüketim malları ile bazı girdiler ithal ettiğini görmekteyiz. Genel olarak, tüketim malları, giyim eşyaları, işlem görmüş zirai ürünler, ağır ve hafif sanayi ürünleri, dokuma için gerekli aletler ve girdiler, kumaş, deri, tarım ve sanayi makineleri ve bunların parçaları, tarım ve sanayi sektörlerine ait çeşitli girdiler, çeşitli şekillerde çalışan motorlar, ulaşım araçları ve bunların parçaları, çeşitli maddelerden üretilmiş el aletleri, demiryolu rayları ve vagonları, matbaa makineleri, iletişim ve ölçü aletleri, fen, sosyal bilimler ve güzel sanatlarla ile ilgili malzeme ve aletler, tıp ve fen bilimlerinde kullanılan kimyevi maddeler ve aletler, okul malzemeleri, böcek ilaçları, çocuk oyuncakları ve saatler, lambalar, kitap ve dergiler ithal edilen mal birleşimini yansıtmaktadır.

Bu dönemde, yapılan ikili ticaret anlaşmalarıyla belirli bir ülke için ithalatı kontenjana tabi tutulan ürünler, bir diğer ülke için kontenjandan muaf tutulmuştur, bu anlamda kontenjan uygulaması ile koruma sağlanan ürünler arasında belirli bir tutarlılık yoktur. Bu çerçeve içinde, bu dönemde yapılan ticaret anlaşmalarında çoğunlukla uygulanan kontenjan usulünün, esas olarak yerli sanayiyi korumaktan çok, ticareti denetim altına almaya yönelik olduğu söylenebilir. Bu dönemde diğer iki döneme kıyasla azalan dış ticaret, kliring ve takas usullerinin uygulamaya dönük sonuçları açısından ticaret hacmini arttırmaktan uzak olduğunu göstermektedir. Bu dönem içinde dikkat çekici bir diğer unsur, önceki dönemlere göre ithalatın

[107] Tezel, ,a.g.e, s: 173-176, tablo 3.4, s: 116, Boratav, a.g.e, s: 64

yapısındaki değişmedir. Devletçiliğe paralel olarak gerçekleştirilen sanayi yatırımları ile bu dönemde ithalat, çoğunlukla yerli sanayiye girdi sağlama ve yeni kurulan sanayi işletmelerine gerekli olan makine ve benzeri donanımların satın alınmasına yöneliktir. Bu anlamda, dış ticaret politikası, döneme hakim olan sanayileşme politikalarıyla uyumludur.İthalatın birleşimi içindeki demiryolu rayları ve vagonlar ile eğitime yönelik malzeme ithalatını dikkate aldığımızda ise, yine dönemin ulaşım altyapısında ve eğitimde başlattığı büyük atılım ile tutarlı dış ticaret politikaları izlendiğini söylemek mümkündür.

Son olarak, ikili anlaşmaların yapılarına bakıldığında, bütün anlaşmaların eşitlik ve karşılıklılık prensiplerine dayandığını ve ilave yoruma gerek bırakmayacak derecede ayrıntılı ve açık şekilde yazıldığını görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Baskıcı, M.Murat.*1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005

Baskıcı, M.Murat."Lozan Barış Anlaşmasının Ekonomik ve Mali Hükümleri", *Yaşayan Lozan* çinde, Editör:Çağrı Erhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003

Baskıcı, M.Murat."Ticaret Sözleşmesi", *Yaşayan Lozan* içinde, Editör:Çağrı Erhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003

Boratav, Korkut.Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007, İmge Kitapevi, 13.Baskı, Ankara 2009

Genç, Mehmet.*Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000

Kütükoğlu, S.Mübahat.*Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri Cilt II:1838-1850*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974

Misakı Milli ve Lozan Sulh Muahedenamesi, Dışişleri Bakanlığı K.T.Y.M. Bürosu Yunan İşleri Şubesi, Ankara 1966

Özçelik, Ayfer.*Osmanlı Devleti'nin Çöküşünde Ekonomi-Politik Baskılar Üzerine Bir Deneme (1838- 1914)*, Ecdad Yayınevi, Ankara 1993

Özdemir, Bülent.*Osmanlı Ansiklopedisi* içinde *"1838 Ticaret Anlaşması"* başlıklı makale, cilt:3 İktisat, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Pamuk, Şevket.*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri- II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008

Tengirşenk, Yusuf Kemal.*Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti*, Maarif Matbaası,Ankara 1940

Tezel, Yahya Sezai.*Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1994

Toprak, Zafer.*Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, Yurt Yayınları 2, Ankara 1982

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Lehistan Hükümeti arasında münakit 23 Temmuz 1339-1923 tarihli Ticaret Mukavelenamesi hakkında kanun, Kanun no:384, Düstur 5.Cilt, 3.Tertib, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1948

Türkiye Cumhuriyet ile Avusturya Cumhuriyeti arasında münakit 28 Kanunisani 1924-1340 tarihli Ticaret Mukavelenamesi hakkında kanun, 21 Nisan 1924, Kanun no:496, Düstur 5. Cilt,3.Tertib, Türk Ocakları Merkez Heyeti Mataabsı, Ankara 1925.

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Rayh Hükümeti arasında münakit Ticaret Muahedenamesi'nin tasdikına dair kanun, 13 Nisan 1927, Kanun no:1009, Düstur 8.Cilt, 2.Tertib, Efkaf Matbaası, İstanbul 1928

Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı arasında münakit Ticaret Muahedenamesi'nin tasdikına dair kanun, 23 Mayıs 1927, Kanun no:1045, Düstur 8.Cilt, 2.Tertib, Efkaf Matbaası, İstanbul 1928

Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Sovyetist Cumhuriyetler İttihadı Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına dair kanun, 23 Mayıs 1927, Kanun no:1046, Düstur 8.Cilt, 2.Tertib, Efkaf Matbaası, İstanbul 1928

Türkiye ve Finlandiya Cumhuriyetleri arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 16 Haziran 1927, Kanun no:1084, Düstur 8.Cilt, 2.Tertib, Efkaf Matbaası, İstanbul 1928

Türkiye ve Çekoslovakya Cumhuriyetleri arasında münakit Ticaret Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 14 Nisan 1928, Kanun no:1197, Düstur 9.Cilt,3.Tertib, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara 1928

Türkiye-İsveç Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi kanunu, 12 Nisan 1929, Kanun no:1382, Düstur 10.Cilt, 3.Tertib,Başvekalet Matbaası, Ankara 1934

Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Hükümeti Kralliyesi arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 28 Mayıs 1929, Kanun no:1468, Düstur 10.Cilt, 3.Tertib,Başvekalet Matbaası, Ankara 1934

Türkiye Cumhuriyeti ile Letonya Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 28 Mayıs 1929, Kanun no:1469, Düstur 10.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934

Seyyar ticaret memurlarının numuneleri hakkındaki muamelata dair Türk-İngiliz mukavelenamesinin tasdikı hakkında kanun, 26 Mayıs 1929, Kanun no:1460, Düstur 10.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934

Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Müttehit Devletleri arasında münakit Ticaret ve SeyrisefainMuahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 12 Nisan 1930, Kanun no:1584, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib,Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 31 Mayıs 1930, Kanun no:1670, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 31 Mayıs 1930, Kanun no:1671, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Hükümeti arasında münakit İkamet,Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikine mütedair kanun, 31 Mayıs 1930, Kanun no:1672, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Büyük Britanya Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedesi'nin tasdikına mütedair kanun, 31 Mayıs 1930, Kanun no:1674, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Hükümeti arasında münakit Ticaret Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 7 Haziran 1930, Kanun no:1689, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Hükümeti arasında münakit Ticaret Mukavelenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 7 Haziran 1930, Kanun no:1690, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 7 Haziran 1930, Kanun no:1691, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Estonya Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 8 Haziran 1930, Kanun no:1692, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Finlandiya Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 12 Haziran 1930, Kanun no:1719, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında aktolunan İkamet,Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikı hakkında kanun, 5 Mart 1931, Kanun no:1758, Düstur 12.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931

Türkiye Cumhuriyeti ile Japonya İmparatorluğu arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesi'nin tasdikına mütedair kanun, 26 Mart 1931, Kanun no:1792, Düstur 12.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931

Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre Federal Meclisi arasında münakit Ticaret Mukavelenamesi'nin tasdikına dair kanun, 26 Mart 1931, Kanun no:1793, Düstur 12.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931

Türkiye Cumhuriyeti ile Çekoslovakya Cumhuriyeti arasında aktolunan Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesi'nin tasdikına mütedair kanun, 26 Mart 1931, Kanun no:1799, Düstur 12.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931

Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetist Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Hükümeti arasında münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikine mütedair kanun, 22 Mayıs 1931, Kanun no:1874, Düstur 12.Cilt, 3.tertib, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931

Türkiye Cumhuriyeti ile Danimarka Hükümeti arasında münakit İkamet,Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 8 Haziran 1931, Kanun no:1696, Düstur 11.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Müdevvenat Müdiriyeti, Ankara 1930

Türkiye Cumhuriyeti ile Norveç Hükümeti arasında münakit İkamet,Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'nin tasdikına mütedair kanun, 27 Haziran 1932, Kanun no:2040, Düstur 13.Cilt, 3.Tertb, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1950

Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Krallığı arasında münakit Ticaret Muahedenamesi'nin tasdikına dair kanun, 20 Mayıs 1933, Kanun no:2194, Düstur 14.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1933

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunan Cumhuriyeti Hükümeti arasında akdedilen muvakkat ticari itilafnamenin tasdikı hakkında kararname, 27 Mayıs 1933, Kararname no:14456, Düstur 14.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 1933

Türkiye ve Polonya Hükümetleri arasında Ankara'da imzalanan Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikına dair kanun, 28 Mayıs 1933, Kanun no:2237, Düstur 14.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 1933

Türkiye ile İtalya arasında akit ve imza edilen ticari itilafın kabul ve tasdikına mütedair kanun, 4 Haziran 1934, Kanun no:2498, Düstur 15.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934

Türkiye ve İngiltere arasında imzalanan ticaret ve tediyata dair 4 Haziran 1935 tarihli anlaşmanın tasdikına dair kanun, 14 Haziran 1935, Kanun no:2807, Düstur 16.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1935

Türkiye ile Finlandiya arasında 6-5-1935 tarihinde imza edilen Ticaret Anlaşması'nın tasdiki hakkında kanun, 3 Şubat 1936, Kanun no:2913, Düstur 17.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1936

Türkiye ile İspanya Cumhuriyetleri arasında 31 Aralık 1935 tarihinde imzalanan Ticaret ve Kliring Anlaşmaları'nın tasdikine dair kanun, 18 Mayıs 1936, Kanun no:2977, Düstur 17.Cilt, 3.Tertip, Başvekalet Matbaası, Ankara 1936

Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Krallığı arasında imzalanan Ticaret ve Kliring Anlaşmaları ile merbutlarının tasdikına dair kanun, 9 Haziran 1936, Kanun no:3020, Düstur 17.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1936

Türkiye-Yugoslavya Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin tasdikı hakkında kanun, 10 Şubat 1937, Kanun no:3125, Düstur 18.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937

Türkiye-Finlandiya Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi'ne müzeyyel itilafname ile yeni ticaret mukavelesinin tasdikına dair kanun, 10 Şubat 1937, Kanun no:3126, Düstur 18.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İran Devleti Şehinşahisi arasında imza edilmiş olan Ticaret ve Seyrisefain Muahedesi'nin tasdikı hakkında kanun, 7 Haziran 1937, Kanun no:3218, Düstur 18.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937

Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Krallığı arasında 29 Aralık 1936'da Roma'da imzalanan Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi ileTicaret Anlaşması ve merbutlarının tasdikına dair kanun, 11 Haziran 1937, Kanun no:3246, Düstur 18.Cilt, 3.tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937

Türkiye-Hollanda Ticaret Anlaşması ve merbutlarının kabulüne dair kanun, 1 Mart 1937, Kanun no:3274, Düstur 19.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938

Türkiye-Letonya Ticaret Mukavelesi'nin tasdikı hakkında kanun, 8 Nisan 1938, Kanun no:3353, Düstur 19.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938

Türkiye-Letonya arasında Riga'da imzalanan Ticaret ve Kliring Anlaşmaları ile ilişkilerinin tasdikı hakkında kanun, 11 Nisan 1938, Kanun no:3357, Düstur 19.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsveç Krallığı Hükümeti arasında akid ve imza edilmiş olan Ticaret ve Kliring İtilafnameleri ve merbutları olan protokol ve mektuplarının tasdikı hakkında kanun, 13 Nisan 1938, Kanun no:3363, Düstur 19.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938

Japonya ile 27 Ekim 1937 tarihinde akid ve imza olunan Ticaret Anlaşması ve buna müteferri mektuplar ve anlaşmanın tatbikına mütedair uzlaşmanın tasdikı hakkında kanun, 15 Nisan 1938, Kanun no:3367, Düstur 19.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938

Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetik Sosyalist Cumhuriyetler İttihadı arasında imza edilen Ticaret ve Seyrisefain muahedesiyle merbutlarının ve ticaret ve tediye anlaşmasının tasdikı hakkında kanun, 6 Mayıs 1938, Kanun no:3382, Düstur 19.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1938

Türkiye ile Almanya arasındaki mübadelata ve tediyata müteallik olup 30 Ağustos 1937 tarihinde Berlin'de imzalanmış olan anlaşmanın tasdikına aid kanun, 20 Nisan 1939, Kanun no:3570, Düstur 20.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1939

Berlin'de imza edilen (Türkiye-Almanya arasındaki ticari mübadelelere aid anlaşma) ile (Avusturya'nın Almanya tarafından ilhakı üzerine yine Almanya ile aynı tarihte imza edilen ticari mübadelelere ve tediyata müteallik) protokolün tasdikına dair kanun, 18 Nisan 1939, Kanun no:3564, Düstur 20.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1939

Türkiye-İtalya Ticaret ve Seyrisefain Muahedenesi'nin cüz'ü mütemmimini teşkil etmek üzere akdedilen ticaret ve tediye anlaşmalarıyla bunlara ek olarak tanzim edilen vesaikin mer'iyete vaz'ına dair kanun, 5 Temmuz 1939, Kanun no:3675, Düstur 20.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1939

Türkiye-Estonya Hükümetleri arasında imza edilen 6 Haziran 1937 tarihli Ticaret ve Kliring Anlaşmalarıyla bu anlaşmaya müzeyyel 29 Ağustos 1938 tarihli protokol ve yine bu protokolün merbut B listesinde yazılı ham deri kontenjan pozisyonların tadiline dair mektupların tasdikına mutedair kanun, 8 Temmuz 1939, Kanun no:3721, Düstur 20.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1939

Türkiye ile İngiltere arasında 2 Eylül 1936 tarihinde imza edilen Türk-İngiliz Ticaret ve Kliring Anlaşması'nın tasdikına dair kanun, 30 Mayıs 1940, Kanun no:3857, Düstur 21.Cilt, 3.Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara 1941

Yenal, Oktay,*Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010

TEZ ÖZETİ

1838 yılından I.Dünya Savaşı'na kadar olan süreç boyunca yapılan ticaret anlaşmaları Türkiye'nin ticaret hacminin sürekli olarak artmasına neden olmuştur. Ancak tarımsal üretim lehine olan ticaret hadleri dönemlerini göz ardı ettiğimizde, dış ticaret hadleri genel olarak sanayi ürünleri lehinedir ve bu durum da Osmanlı'dan başlayarak 1923 yılına kadar Türkiye ekonomisinin dış ticaret açıkları-dış borç sarmalına girmesiyle sonuçlanmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nden başlayarak, Cumhuriyetin kurucu kadroları bu etki altında, korumacı iktisat politikaları uygulama eğiliminde olmuşlardır. Lozan Anlaşması'nın bağlayıcı hükümleri nedeniyle 1929 yılına kadar korumacı dış ticaret politikaları uygulamak mümkün olmamış, ancak 1929 yılından sonra yapılan ticaret anlaşmaları büyük ölçüde korumacı politikaların etkisiyle biçimlendirilmiştir.

Yapılan anlaşmalar uyarınca, genel olarak Türkiye'nin tarım ürünleri ve hammadde ihracatçısı ve sanayi ürünleri ile mamul mallar ithalatçısı konumunun 1923-1939 yılları süresince devam ettiği görülmektedir. 1929 yılında uygulanmaya başlayan yeni tarife oranları üzerinden, Türkiye'de üretilmeye başlanan mamuller üzerinde daha yüksek oranlı gümrük vergileri konulmuş, bazı sanayi sektörlerine yönelik girdiler ile ülke içinde üretilemeyen mamuller üzerine ise daha düşük oranlı gümrük vergileri konulmuştur. 1934 yılından itibaren ithalata kontenjan uygulaması

getirilmiş,takas ve kliring uygulamalarına başvurulmuştur. 1934-1939 döneminde ithalatın yapısı değişime uğramaya başlamış, özellikle 1932 yılından itibaren etkili olan ithal ikameci sanayileşme politikası uyarınca,yerli endüstrinin altyapısının kurulmasına yönelik sanayi makineleri ve sanayi sektörüne yönelik girdiler ithal edilmeye başlanmıştır. Ayrıca, ülke içinde üretilmeye başlanan mamuller için ithalat sınırlamaları getirilmiştir.

SUMMARY

The trading volume had been incresed by means of the bilaterally trade agreements within the years of 1838 and 1918. Foreign trade deficit-foreign debts spiral which has started from the last era of Otoman Empire and lasted to the establishment of Turkish republic was caused by terms of trade which were generally in support of industrail goods. The cadre which was taken part at the establishment of Turkish Republic was under this influence. By means of that influence they had had a tendency of applying protective trade policies. But, protective trade policies could not have applied untill 1929 cause of binding trade rules of Lausanne Agreement. The trade agreements which were signed after 1929 were shaped by protective trade policies.

The structure of Turkish foreign trade as an exporter of agricultural products and raw materials and importer of industrial and manifuctured goods had been continued within the years of 1923 and 1939.According to new trade tariffs which had been started to apply in 1929 the government determined high taxes on the goods of producted internally and low taxes on the industrail and externally producted goods.The application of quota at foreign trade had been started to apply in 1934 and the structure of foreign trade had strated to change after 1934.Especially after 1932,according to industrialization pocily towards import substitution the industrial

machines and inputs had been strated to import in large scale with the aim of the establishment of national industry and the importation of goods which had begun to produce internally constrained after 1934.